

Sámi allaskuvla
Sámi University of Applied Sciences

“Dáppe ellet gielat bálddalaga”

Giellaoahpamus gaskadásis gos majoritehtagiella lea
sámegiella ja minoritehtagiella dárogiella

Kirsten Karen M. N. Siri

Masterčálus sámegiieldidaktihkas

Sámi vuodđoskuvlaoahpaheadjeoahpu cehkiid 5-10 masterprográmmas

Bagadalli: Vuosttašamanuensa Inker-Anni Linkola-Aikio
30. beaivi ođđajagimánus 2019

© čálli Kirsten Karen M. N. Siri

“Dáppe ellet gielat bálddalaga”- Gielladáhpáhusat gaskadásis gos majoritehtagiella lea sámegiella ja minoritehtagiella dárogiella

Kirsten Karen M. N. Siri

Sámi allaskuvla/Sámi University of Applied Sciences

Guovdageaidnu/Kautokeino, Norga/Norway

Ovdasánit

Olles virggis bargat ja ollesáiggi studeret oalle lea hástalus. Dán barggu in lean soaitit nákcet geiget Sámi allaskuvlla geabbilvuoda haga. Sámi allaskuvla masteroahpu koordináhtor Pigga Keskitalo lea heivehan oahpahusáigodaga ja masterdeaivvadeemiid min dárbbuid ektui. Son maid lea leamaš erenoamáš buorre veahkki, ja lea vástidan mu gažaldagaid hui jođánit álo go lean jearran maidege.

Erenoamážit giitosat iežan informánttaide. Sámeielat ja dárogielat oahppit olles dutkanluohkás. Dii attiidet munnje gelddolaš materiála ja leiddet gierdevaččat ja buriin mielain oasálasttiidet báddemii ja min divrras ságastallamiidda. Leiddet lunddolaččat ja nu rahpasat go vejolaš.

Mus ledje álggu rájes guokte bagadalli. Professor Jon Todal lei vuosttaš olmmoš geasa bessen jurdagiiddán muitalit. Son oinnii jođánit guđe fáttá mun berren válljet go gulai mu evttohusaid. Giittán su go lei álggus mielde, son maid bagadalai maŋjelis proseassas ja doarjjui mu beroštumi ja fáttá. Vuosttašamanueansa Inker-Anni Linkola-Aikio jotkkii mu váldobagadallin. Munnos lea álggu rájes leamaš hui buorre gulahallan ja giittán su go lea ipmirdan, dorjon ja veahkehan mu hui ollu ja nu čehpet go vejolaš. Ožžon álo du geažil duostilvuoda bargat ja ovdánahttit iežan barggu. Giitosat dutnje.

Mielstudeanttat maid leat leamaš buorren doarjjan ja giitán erenoamážit iežan mielstudeantta gii opponerii mu barggu.

Oappát ja vieljat ánsšážit maid giitosiid go álo leat movttiidahtten mu go lea leamaš lossat. Sara, giitu go lohket mu barggu oahpaheaddji čalmmiiguin. Iežan nieiddažii maid giitosat go álo lea nu gierdevaš ja čeahppi movttiidahttet vaikko lea dušše logi jahkásaš. "Eadni, dán don nagodat!".

Čoahkkáigeassu

Dát masterbargu lea guovttegielat oahpahusa birra muhtin sámi skuvllas. Dutkan lea čadáhuvvon gaskadassiluohkás gos majoritehtagiella lea sámegiella ja minoritehtagiella dárogiella. Áiggun guorahallat guovttegielatohppiid ja oahpaheaddji hupmangiela skuvlakonteavsttas, erenoamážit deattuhan giellamodus- ja kodamolsundáhpáhusaid. Dan vuodul oáččun maid dieđuid movt skuvla láchčá giellabirrasa ja movt oahpaheaddji bargá dakkár guovttegielat prográmmamálles. Etnografijja metođas geavahit mángametodalašvuođa, ja empirijja vuodđun leat sihke báddemat skuvladiimmuin, ságastallamat ja oahpaheaddji beaivegirji ja muđuid áican. Váldoteoriijaide maidda lean dorvvastan leat guovddáš guovttegielatvuodáteoriijat mat bohtet sihke internationála, nationála ja sámi dutkamiin. Sámi skuvlla buoridit ja oahpaheaddji barggu ovddidit lea dehálaš ja maiddái áigumuš dáinna bargguin.

Abstract

This master thesis is about bilingual education in a Sámi school. My research was conducted at upper primary level where the majority language was the Sámi language and the minority language was Norwegian. My goal is to research bilingual students and teachers oral language in school context, with emphasis on cases with language modes and code-switching. And on that basis I'll also get data on how the school facilitates the language environment and how the teacher works in this kind of bilingual program model. Empiricism and multi-methods are the tools of ethnography, the basis are recordings during class, conversations, the teacher's diary, and general observation. Main theories I relied on are fundamental bilingual theories that come from international, national and Sámi researches. The improvement of Sámi schools and development of the Sámi school teacher is important, and also the intent of this thesis.

Sisdoallu

Čoahkkáigeassu

1. Álggahus.....	11
1.1 Čuolbma ja ráddjen.....	13
1.2 Disposišuvdna	14
1.3 Duogáš.....	14
1.3.1 Sámi skuvlla giellapolitihkka ja historjá	15
1.3.2 Dálá oahppoplána ja lágat	16
1.3.3 Eará álgoálbmogiid giellaoahpahusa duogáš ja organiseren	19
2. Teorehtalaš rámma	23
2.1 Guovttegielatvuohta ja mánggagielatvuohta	23
2.2 Hupmangielaid oahppat.....	25
2.3 Gielalaš ealáskahttin.....	26
2.4 Guovttegielat oahpahusa organiseren.....	27
2.5 Láivves ja beaktilis guovttegielat prográmmamállet.....	29
2.6 Giellamodus.....	33
2.7 Kodamolsun.....	34
3. Dáhtámateriála ja metoda	39
3.1 Dutkanperspektiiva.....	39
3.2 Mii lea etnografiija?	40
3.3 Materiálaháhkkan	41
3.3.1 Bádden.....	41
3.3.2 Oahpaheaddji beaivegirji ja áican.....	43
3.3.3 Transkriberen.....	43
3.3.4 Kategoriseren ja analyseren.....	44
3.4 Skuvla ja oasálasti informánttat.....	45
3.5 Iežan sajádat dutkamis.....	45
3.6 Metodakritihkka	46
4. Analysa	49
4.1 Luohkkálanja giellaorganiseren ja prográmmamálle	49
4.1.1 Digaštallan.....	50
4.2 Giellaoahpahanvuogit ja luohkkálatnja	51
4.2.1 Giella fága bokte	52
4.2.2 Sáddejeaddji mearrida	52

4.2.3 Joavkobarggut ja giellastoahkan.....	53
4.2.4 Oahpponeavvut.....	53
4.2.5 Digaštallan.....	54
4.3 Ohppiid ja oahpaheaddji giellageavaheapmi	54
4.3.1 Sámegieldiibmu	54
4.3.2 Stoahkan ja suohtastallandiibmu	62
4.3.3 Digaštallan.....	66
4.4 Oahpaheaddji beaivegirji ja áicamat	67
4.4.1 Ohppiid gielladiđolašvuohta.....	67
4.4.2 Oahpaheaddji hástalusat	68
4.4.3 Giellaoahppan motivašuvdna	70
4.4.4 Digaštallan.....	70
5. Konklusuvdna.....	73
5.1 Giellageavaheapmi luohkkálanjas	73
5.2 Ohppiid giellaguottut.....	75
5.3 Oahpaheaddji hástalusat	75
5.4 Loahppakomentárat	76
5.5 Viidásit bargguide evttohus.....	77
Gáldut.....	79
Mildosat.....	83

1. Álggahus

Oahpaheaddji: Leat go buohkat dál ipmirdan maid mun lohken?

Per: Jeg forstår ikke!

Oahpaheaddji: Du forstår ikke, okei, jeg kan ta det på norsk!

...

Ánne: Mu mielas lea somá go eanet oahppit ohppet sámegiela, danne go sámegiella lea unnitlogu giella ja eai leat nu mánggas geat máhttet sámegiela hupmat.

Sára: Mun gal jáhkán dárogielat oahppit ohppet sámegiela hupmat.

Dá lea oasáš muhtin jearahallamis mii guoská dán barggu fáddái. Dán oasis hupmet oahppit ja oahpaheaddji dan birra movt dat lea go sámegiela ja dárogielat leat seamma luohkás. Dárogielat oahppit leat oahpahuvvon ahte fertejit jearrat jus lea juoga maid eai ipmir sámegillii. Sámegiela oahppit leat fas dihtomielaččat sámegiela geavaheami dáfus ja doivot ahte dárogielat maid ohppet hupmat sámegiela. Ovdal ledje oahppit dán skuvllas sirrejuvvon, dárogielat sierra ja sámegielat sierra. Oahppit ovdamearkkas čilgejit movt sii vásihit ja vurdet skuvladiálašvuoda šaddat boahteáiggis, go ođđa oahpahusmodealla šattai. Dutkanskuvlla oaivil lea ahte buot oahppit galget šaddat doaibmi guovttegielat, dárogielat oahppit galget hálldašišgoahtit sámegiela. Sáhtta lohkat ahte skuvla lea obbalaččat giellaideologiiija molson ja šaddan čielgasit sámegiela skuvlan vai sámegiella lieđđu. Skuvlla árgabeaivvi giellageavaheami dutkamiin sáhtta ovddidit sámi skuvlla. Giellageavadat loktanivččii oidnosii go daid giellageavahanšiljuid guorahallá (Linkola & Keskitalo 2015: 8). Mánggagielat skuvllas sáhttet leat čuolmmat giellaválljema ja giellageavaheami ektui. Linkola ja Keskitalo (2015) dadjaba ahte lea mávssolaš čoavdit skuvllaid gielladiliid vai buot gielat sáhttet lieđđugoahtit. Soai maddái dadjaba ahte čájehuvvo ahte sámegiela sajadaga nannemii leat ovddidandárbbut.

Dán barggus áiggun juste guorahallat skuvlakonteavstta dan rájes go skuvla rievdadii giellaideologiiija. Áiggun guorahallat guovttegielatvuoda geavaheami ja gielladáhpáhusaid. Giellageavaheamis oaivvildan konkrehtalaččat dan beali movt oahppit ja oahpaheaddji geavahit giela luohkkálanjas gos eanaš oahppit hupmet sámegiela ja moaddásat dárogiela.

Skuvllas jearahin dutkama álggus čielga giellaplána dutkama álggus, muhto ii lean dihto plána mii lea čállojuvvon dán mearrádusa ektui dalle. Giellaplána dohkkehuvvui jagi maŋjel ja ollejin dasto váldit oasi mielde dán čállosii. Dan sivas go skuvla lea háliidan bissut anonyman de in sáhte eará dás siteret dan mearrádusa mii guoská áššái ja mearrádussii:

Min váldoulbmil lea ahte buot mánát galget oahppat sáme giela nu bures ahte lea vejolaš čuovvut oahpahusa sáme giellii muđui skuvllas.

Mis lea mánát geain lea eará giella go sáme giella váldogiellan ruovttus. Dát mánát ohppet sáme gielain gulahallat mánáidgárddis. Dán gelbbolašvuoda mánáin galgá gáhttet, árvvusatnit, hukset ja ovdánahttit.

Mis leat maid dai mánát geat fárrejit min suohkanii, geain ii leat sáme giella ruovttugiellan iige leat leamaš sáme giella mánáidgárddis iige skuvllas. Dáid mánáid dáfus lea dárbu ásahit ja álggahit doaibmabijuid nu ahte olahit min iežamet mihttomeriid.

(...) mánáidskuvla lea 2016 čavčča rájes heaittihan dárogielluohkáid 5. luohká rájes. Dat mearkkaša ahte mánát geat leat njealje vuosttaš jagi vázzán (...) mánáidskuvlla dárogielluohkáin, galget leat ožžon buori vuodu joatkit sáme gielluohkás.

Juohke máná ferte goitge oaidnit, ja dárbbuid mielde heivehit oahpahusa ja doaibmabijuid.

Dat mii mu beroštumi lea boksán dán dutkamii lea juste dat ahte mii dáhpáhuvvá go majoritehtagiella lea sáme giella ja minoritehtagiella dárogiella. Historjjálaččat lea olu jagiid ovdal leamaš juste nuppe ládje dat gielladilli. Nubbi ášši mii maid juoga ládje daguhan dán dutkama munnje dehálažžan lea go nu oallugiin, sihke váhnemiin ja oahpaheddjiin leat olu iešguđetlágan oaivilat dakkár giellamodealla birra. 1970- jagiin lei dábálaš jurddašit ahte guovttegielatvuodas leat negatiiva váikkuhusat olbmo intelligensii ja oahppamii ja ahte odđa giela oahppan heađuštii vuosttaš giela ovdáneami. Gielahis olmmoš lea dakkár gii ii máhte go ovttá giela ja ii leat mihkke vuoiŋnamaččain mii hehte máŋga giela oahppat (Helander 2017: 206). Juste diet maid Helander (2017) cealká sáhtta leat váikkuhus daidda oallut oaiviliidda mat leat gullon dakkár prográmmamálla birra maid dás áiggun dutkat. Dasto lei dehálaš munnje čiekŋudit dása ja guorahallat eambo dutki čalmmiiguin.

1.1 Čuolbma ja ráddjen

Dán barggu čuolbma lea: **Movt sámegielat ja dárogielat oahppit ja guovttegielat oahpaheaddji geavahit gielaide luohkkálanjas gos sámegiella lea majoritehtagiella ja dárogiella minoritehtagiella?**

Dan vuodul oáččun maid dieđuid movt skuvla láchčá giellabirrasa ja makkár giellaoahpahanvugiid geavaha prográmmamálles. Guovddáš gažaldat lea maid makkár prográmmamálle dutkanluohká oahpahuš lea odne. Guovttegielat oahpahuša organiserema birra čilgen nuppi kapihttalis 2.4. Dutkanluohká prográmmamálle áiggun árvvoštallat Bakera prográmmamálletabeallaid vuodul, meroštalan leago beaktilis vai láivves prográmmamálle ja makkár mánnákategoriijat dutkanluohkás leat. Dán birra čilgejuvvo kapihttalis 2.5.

Ohppiid ja oahpaheaddji giellageavaheami áiggun čuovggahit analysain maid lean analyseren dárogielat ja sámegielat ohppiid ságastallamiin ja ságastallamiin gaskkal ohppiid ja oahpaheaddji. Dáhpáhusat kodamolsuma ja giellamodusa oktavuodas leat guovddázis, go de oaidná movt guovttegielagat geavahit giellariggodagaset. Kodamolsumii ja giellamodusii maid čadno konteaksta dan dáfus ahte gii lea ságastallanbealli ja mii lea fáttáid.

Kodamolsuma ja giellamodusa birra čilgen nuppi kapihttala loahpas (2.6 rájes).

Dutkangažaldaga maid čuovggahan skuvlla áicamiid, ohppiid raporteremiid ja oahpaheaddji beavegirjji bokte. Dát dáhtat addet dieđuid oahpaheaddji ja ohppiid giellaguottuid birra. Buot dáhtat maiddá čadnojit oahppoplánii ja lágaide mat leat sámi skuvllas, go buot oahpahuš skuvllas lea daid stivrendokumeanttaid vuollásaš.

Dán barggu dutkangažaldat lea miellagiddevaš danne go nu movt čilgejuvvon álgaheamis dat lea ođđa prográmmamálle birra sáhka. Sámegiella nubbingiellan oahpahuš lea leamaš váttisvuhtan golbmalogi jagi. Sáhtta go nu ahte dakkár prográmmamálle lea čoavddusin dan váttisvuhtii mii lea leamaš nubbingiellan oahpahuš ektui?

Oalle varas dutkkus davvisámegielat ja dárogielat mánáid guovttegielat rollastoahkama birra lea guorahallan mánáid ságastallamiid ja movt mánát geavahit giela rávisolbmuiquin, go leat dárogielagat ja sámegielagat ovttas (Kleemann 2015). Iežan dutkosis maid lean sámegielat ja dárogielat mánáid ja guovttegielat oahpaheaddji ságastallamiid guorahallan. Dakkár dutkan addá vejolašvuodaid cealkit guovttegielat oahpahuš eavttuid birra.

Ohppet go dárogielagat sámegiela go dušše skuvllas gullet sámegiela, olaha go skuvla áigumušaid, ja headušta go dakkár prográmmamálle dan ovddeš lihkestuvvon

vuosttašgiellamodealla? Masterbargu ii leat nu viiddis ja gáržžideami ektui ii leat vejolaš álgit iskat ohppiid gielalaš ovdáneami, iige mihtidit skuvlla ulbmila olahusaid vaikko livččii miellagiddevaš. Dat baicca livččii ovdamearka viidásit dutkamuššii. Dan birra čálán eambo viđat kapihttalís (gč. 5.5 Viidásit bargguide evttohus).

1.2 Disposišuvdna

Čállošis leat vihtta kapihttala. Nuppi kapihttalís leat teorijarámmat. Teorijakapihtal lea golmma oasis. Kapihttala vuosttaš oasis leat leat teorijjat mat dorjot guovttegielatvuođa, dan vuolde leat teorijjat mat gusket hupmangiela oahppamii ja guovttegielatoahpahusa organiseremii. Nuppi oasis čálán kodamolsuoma ja giellamodusa birra, ja goalmmát oasis čilgen otná lágaid ja oahppoplánarámmat mat gusket vuosttažettiin sámegeiella vuosttaš ja nuppigillii. Goalmmát kapihttalís lea metodaoassi. Kapihttala vuosttaš oasis čilgen etnografijametoda bargovuogi. Nuppi oasis čilgen konteavstta ja informánttaid, dáhtaháhkama mii lea báddema bokte ja maiddái movt lean transkriberen, áican ja čállán. Mañemus oasis lean geahččan dutkama kvalitehta ja etihkalaš beliid čuvgen. Njealját kapihtal lea empiriija ovdanbuktin, analysa ja digaštallamat. Analysa lea dahkkon báddema, áicama ja oahpaheaddji beavegirjji bohtosiin. Bádden lea dáhpáhuvvun luohkkálanjas olles luohkáin, ja sihke oahpaheaddji ja ohppiid giella lea guovddážiis. Viđat kapihttalís lea vuosttažettiin konklusuvdna ja viidásit bargguide evttohus.

1.3 Duogáš

Guovttegielat oahpahusas ii leat dušše oahpahusa ja olbmuid birra sáhka. Das leat sosiokultuvrralaš, politihkalaš ja ekonomalaš bealit maid. Erenoamážit politihkalaš bealit (Baker 2017: 198). Servodaga, ja erenoamážit eiseválddit, giellapolitihkka speadjalastá árvo- ja váldegažaldagaid. Skuvla lea beaktiis veahkkeneavvun eastadit ja ovddidit guovttegielatvuođa ja danin almmolaš bohtet guovttegielatvuođa oainnut čielgasit ovdan skuvlapolitihkas (Helander 2017:209). Buohkat geat bargat ja guorahallet giela ja guovttegielatvuođa gehččet olles servodaga ja maiddái giellapolitihka duogáža. Skuvllaid giellapolitihkka lea dat mii stivre skuvllaid válljema giela ektui. Dat sáhttet leat njuolggadusat, lágat ja rávvagat (Linkola & Keskitalo 2015: 10). Oahpahusa giella ja gielat stivrejuvvojit skuvlla giellapolitihkain. Guđe giela skuvllat válljejit diehtujuohkimis ja guđe giela oahppit ja oahpaheaddjit geavahit gaskaneaset leat maid giellapolitihka stivrejumis. Skuvllaid giellapolitihkka oažžu hástalusaid go sámegeiela dilli lea áitojuvvon, muhto goitge guovddáš árvo. Sámegeiela sáhttá gohčodit áitojuvvon giellan dan sivas go doppe gos

sámeigiella geavahuvvo beaivválaččat, doppe maid váldogiella váldá saji (Linkola & Keskitalo 2015 ja Rasmussen 2013:80). Dán oasis lean álggos geahčastan maŋos sámi skuvlapolitihka historjái ja movt lea ovdánan dáruiduhttináigodaga rájes. Skuvllas ja oahpahusas leat stivrendokumeanttat, lágat ja plánat mat stivrejit ulbmiliid ja sisdoalu. Mun čájehan dás muhtin oasážiid Norgga lágain ja sámelágas mat gusket sámegielat oahpahussii ja čilgen maid sámi oahppoplánat lohket. Maiddái lean váldán mielde Norgga almmolaš čielggademiid cealkámušaid ja veahá statistihka sámegiella nubbingiel oahpahusa birra. Geahčastan maid eará álgoálbmot giellaoahpahussii, sin giellapolitihkalaš historjái ja oahpahanvugiide.

1.3.1 Sámi skuvlla giellapolitihkka ja historjá

Lea váttis áddet sámegiela dálá dili, jus ii dovdda sámi historjjá (Rasmussen 2013: 80).

1800-logus álge dáčča eiseválddit dáruiduhttinpolitihkain stivret sápmelaččaid. Dát politihkka bisui measta čuođi jagi. “Gohčus 1898” lei skuvlainstruksa dan áigge ja dáruiduhttinpolitihkemii geavahedje skuvlla reaidun sihke oahppoplánaid ja skuvlalágaid bokte. Dárogiella lei váldogiella oahpahusas ja oahpaheaddji ii ožžon eará gielaid hupmat. Rehkenastit galggái dárogillii ja sálmmaid ja lávlagiid galge lávlut dárogillii musihkkadiimmuin. Oahpaheaddji galggai ollásii čuovvulit dárogiela dehálašvuoda ja maiddái galggai váhnemiidda dan bostit. Fridnjaáiggis iige lean lohpi sámegiela hupmat (Todal 2009: 425 ja Rasmussen 2013: 80). Sámegiella galggai heavahuvvot ja servodatulbmil lei assimileren ja oahpahasulbmil lei šaddat čeahppin dárogiela hupmat. Muhtin áigodaga maŋnel (1890-1973) álge vuostálastit dáruiduhttima ja okta dain lei Per Fokstad. Son oaivvildii ahte rehkenastin- ja musihkkaohpahas galggai sámegillii ja ii sulastahtet erenoamásoahpahusa, muhto árvvusadnot ja guovttagielat oahppit galge oahppat sámegiela ja oahpahuvvot sámegillii. Fokstad (1924) giellamodeallas lei servodatulbmil nannet ohppiid sámi identitehta ja oahpahasulbmil lei guovttagielatvuolta mas sámegiella galggai deattuhuvvot (Todal 2009:429). Rievdadusáigodagas (1967-1987), nuppi máilmmisoađi maŋnel, šattai váddásit joatkit sosiáladarwinisttalaš ákkastallama skuvla- ja giellapolitihkas dan sivas go sulastahtii nazisttaid oainnu. 1967 fállagođiiga Guovdageainnu ja Kárášjoga mánáidskuvllat vuosttašluohkalasaide vuosttaš čállin- ja lohkanohpahusa mii lei eaktodáhtolaš. Sámegieloahpahas lei dušše oaivvilduvvon giellaoahpahussan, ii eará fágain gal galgan geavahuvvot. Sámegieloahpahas ii galgan eará go vuosttaš jagiid skuvllas, ja loahppajagiid galggai fas dárogillii oahpahuvvot. Servodatulbmila sáhtta dasto gohčodit litna ja guhkilmas assimileren ja oahpahasulbmil lei ain ahte dárogiela galggai bures hálddašit. Dehálaš lea maid namuhit dan stuora ovddidanbarggu maid oallut oahpaheaddjit barge

vuosttašgielatoahpahusa ektui sámi guovlluid mánáidskuvllain 1960- ja 70-logus. Oahpaheaddjit dan áigge lihkustuvve vuodđudit sámeielat vuosttašgiella modealla maid váhnemat maid dohkkehedje (Todal 2009 : 435). Maŋemus áigodat maid dás namuhan lea ealáskahttináigodat. 1987 bođii ođđa Minsttarplána. Dat lei vuosttaš oahppoplána mas sámeigiella vuosttašgiella lei fágaplánan sámi ohppiide. Guovttegielatvuohta lei ulbmil. 1987 rájes gitta 1997 rádjái lei servodatulbmil ahte oahppit galget doaibmat guovtti kultuvrras ja oahpahusulbmil lei doaibmi guovttegielatvuohta. Sierra fágaplána dihte maid vuodđuduvvui bastevaš fágaráđđi sámi skuvlaáššiide, Sámi oahpahusráđđi. Logi jagi manai gitta dassáži go bođii ođđa ja stuora skuvlareformma ja ođđa oahppoplána. De bođii ge sierra sámi oahppoplána mii lei geatnegahtton buot ohppiide guđa suohkanis Davvi Norggas ja dat guoskkai buot fágaide. Dan rájes lea maid boahtán dakkár ortnet ahte oahppit sáhte válljet sámeigiella vuosttaš- dahje nuppi giela (Todal 2009: 437).

1.3.2 Dálá oahppoplána ja lágat

Ráđdehus oaivvilda ahte lea dehálaš ásahit guovttegielat servodagaid doppe gos dat lea vejolaš, ja lea positiiva dasa ahte viiddidit sámeigiela hálddašanguovllu. Suohkanat maid berrejit suodjalit ja movttiidahttet sámeigiela geavaheami, dakko bakte go ásahit buriid oahppaneavttuid skuvllas, ja lámčēt sámeigiela oahpahusa (Sámelága giellanjuolggadusat 2018). Norgga vuodđoskuvlálágain lea guđat kapihtal sámi oahpahusa birra ja dat maid doarju dutkanskuvlla mearrádusa sirdit dárogielat ohppiid sámeielatluohkkái ja cealká ahte suohkan sáhtá addit lámkaásahusaid dasa ahte *buohkat* vuodđoskuvlaagis galget oazžut sámeielat oahpahusa (Samisk opplæring i grunnskolen 2005 § 6-2). Dutkanskuvla gullá sámeigiela hálddašanguovlui gos sámeigiella ja dárogiella leat dásseárvosašgielat (Sámeláhka 1987 § 3-1 ja 1990 § 1-5). Ráđdehus ávžžuha vuhtiiváldit sámeielat geavaheddjiid, maiddái viidábut go mii lágas gáibiduvvo (Sámeláhka 2018 § 1-5).

Reformma 97 S-oahppoplána ovdasánis bođii ovdan ahte ILO konvenšuvdna cealká ahte sápmelaččain lea álgoálbmot stáhtus. Sámiid ektui leat sierranas geatnegasvuođat gaskariikkalaččat. Norga ratifiserii 1990:s konvenšuvnna. ILO-konvenšuvnna nr. 169 vuodul addo sámeálbmogii riekti seailluhit ja ovdánahttit iežaset kultuvrra (Gonagaslaš oahppodepartemeantta, 1997). Sámelága giellanjuolggadusat mearriduvvojedje 1990:s ja čadahuvvojedje 1992:s. Giellanjuolggadusaid ulbmil lea seailluhit ja ovdánahttit sámeigiela. Sámelága duogáš boahtá vuodđolágas §108, mii geatnegahtá stáhta eiseválddiid lámčēt dili nu ahte sámi álbmot sáhtá “*sihkkarastit ja ovdánahttit iežas giela, kultuvrra ja servodateallima*”.

Sámi gielain galgá leat oadjebas boahpteáigi ja dat eaktuda ahte sámegiela árvu ovddiduvvo. Ráđđehus oaivvilda maid ahte lea dehálaš ásahit guovttegielat servodagaid doppe gos lea vejolaš (Sámelága giellanjuolggadusat 2018).

Oahppoplánat ges stivrejit skuvlla oahpahusa ja sisdoalu. Norggas leat dál guokte riikaviidosaš oahppoplána, Nationála ja Sámi oahppoplána. Sámi oahppoplána Reforbma 97 S maŋis bođii Máhttoloktema sámi oahppoplána (Rasmussen 2013: 94).

Oahppit dutkamis ožžot oahpahusa Máhttoloktema (LK06) mielde Dán oasis deattuhan dan oahppoplánaosiid ulbmiliid ja gelbbolašvuoda ulbmiliid maŋjel čihččet ceahki go dán barggus lea gaskadási birra sáhka. Oahppit dutkanluohkás sáhttet válljet sámegiela guovtti molssaeavttus. Sámegeilla vuosttašgiellan mii lea ohppiide geat háliidit oahpahusa sámegillii. Sámegeilla vuosttašgiella oahppoplána ulbmilis daddjo ná:

Fága sámegiella vuosttašgiellan galgá ovdánahttit ohppiid giellagelbbolašvuoda iežas návccaid ja eavttuid mielde. Njálmmálaš galggat ja lohkan- ja čállingelbbolašvuolta leat iešalddis mihttomearrin seammás go leat dárbbalaš vuodđun oahppamii buot eará fágain buot ceškiin (Oahpahusdirektoráhtta, [OD], Sámegeilla vuosttašgiella ulbmil, 3.oassi 2013)

Nubbi molssaeaktu lea sámegiella nubbingiellan. Dat lea ohppiide geat háliidit dárogiela vuosttašgiellan ja dasto lea sis sámegiella nubbingiellan. Sámegeilla nubbingiellan oahppoplána ulbmilis daddjo fas ná:

Fága sámegiella nubbingiellan galgá ovttas dárogiellafágain bidjat vuodu ohppiid doaibmi guovttegielalašvuoda ovdánahttimii, ja leat mielde addime ovttaskas oahppái máhtu, movtta ja oadjebasvuoda válljet sámegiela gulahallangiellan. (OD, Sámegeilla nubbingiellan ulbmil, 4.oassi 2013)

Dat mii lea oktasaš ulbmil goappaš sámegielfágaid ulbmiliin lea eret eará ahte:

Oahpahus sámegielas galgá leat mielde lahttudat mánáid ja nuoraid sámi kultuvrii ja servodateallimii, ja kulturipmárdus, gulahallan, oahppahábmen ja identitehtaovdánahttin leat guovddázis oahpaheamis. Oahpahus mii ovddida positiivvalaš guottuid sámegielaide ja mii vuhtiiváldá dan mánggalágan giella- ja kulturvalljivuoda maid sámi oahppit vásihit, addá ohppiide mánggagiellalaš ja mánggakultuvrralaš gelbbolašvuoda. Kultuvrralaš gelbbolašvuolta lea maid diehtit ja árvvus atnit kultuvrralaš ovttaláganvuodaid ja erohusaid sámi servodagain. Sámegeillafága galgá leat mielde movttiidahttit sámegiela ovdánahttima ja

geavaheami iešguđetlágan oktavuodain ja iešguđetlágan arenain. (OD, Sámegealla nubbingiellan ulbmil 2013, 2. oassi ja sámegealla vuosttašgiellan 2013, 2. oassi)

Dálá oahppoplánat, sihke sámegealla vuosttaš- ja nuppigealla oahppoplánain maŋŋel čihččet ceahki, deattuhit njálmmálaš gealla ja aktiivvalaš giellageavaheami vuodđogálggain.

Ovttá eará oasi sámegealla vuosttašgealla oahppoplánas lean välljen váldit mielde, danne go dat čujuha konkrehtalaččat guovttegielatvuhtii ja erenoamážit kodamolsumii. Oahppit galget oahppat oaidnit kreatiiva kodamolsuma vai máhttet earuhit kodamolsuma ja giellaseaguheami. Sámegealla vuosttašgiellan oahppoplána (SFS1-04) vuodđogálggain lohka okta oassi ná:

"Njálmmálaš gálggat sisttisdoallet maiddáid dáiddu ipmirdit oktavuoda beaivválaš gealla, šargonja ja normerejuvvon gealla gaska. Guovttegielatvuoda dáfus mearkaša dat diđolašvuoda gealla erenoamášvuodaid hárrái ja ipmirdit deatalašvuoda das ahte atná dakkár gealla man sámegeallat seamma giellaguovllus maid sáhttet ipmirdit. Seammás fertet maiddáid oaidnit kreatiiva kodamolsuma vejolašvuodaid ráhkadit earenoamáš effeavtta, gos sánit ja doahpagat lonohallojit giellat gaska, erohussan giellaseaguheamis." (OD, SFS1-04, 2013, Vuodđogálggat 4.oassi)

Dutkanluohkkái lea dat vuodđogálga olahannuhtus ja guoska muhtin ládje eará oahpahušfágaide maiddáid danne go sis lea giellaoahpahuš eará fágaid bokte maid gos kodamolsun dáhpáhušvá. Oahpaheaddjis leat fágat nugo risttalašvuotta, osku, eallinoaidnu ja etihkka, servodatfága ja luonddufága gos leat olu fáttat maid ságastallá ja ságastallama bokte oahppá. Oahpahušlágas ja almmolaš dokumeanttain dat gohčoduvvo "guovttegielat fágaoahpahuš". Dárogelat ohppiin dutkanluohkás lea lassá sámegealloahpahuš go eará fágaid bokte maid ohppet sámegealla. Sáhtta lohkat dat lea dego "čiegeus oahppoplána". Sámegealla oahppá eará fágain maid sihke hupmama, čállima ja lohka bokte, iige dušše sámegealla fágas.

Sámegealla nubbingiellan lea duđalaččat njiedjan, čájehii statistihkka mii dahkkui 2010/2011 skuvlajagi. Sámegealla vuosttašgiellan gal lea ohppiin bisson dássedin nu go dat raportta čájeha 2009-2011(Todal 2011). Todal (2011) lohka ahte sivat soitet leat obbalaš urbaniseren servodagas, obbalaš njiedjan mánáidbessodagain Davvi Norggas, ja maiddáid dan ahte okta fágaplánamolssaektu "Sámi gealla ja kultuvra" heaittihuvvui 2006. Unnán heivvolaš oahpahušmodealla maid soaitá sivan (Todal 2011: čg. 2.4). Sámegealfága ii leat nákcen

doalahit stuora ohppiidjoavkku geat ovdal áibbas eaktodáhtolaččat välljejedje sámegeiela. Váhnemiid bealis lea maid guhká leamaš duhtameahttunvuohta sámegeiella nubbingiellan fágain dan sivas go leat leamaš váilevaš mihttomearit olaheami dihte ja danne váhnemat soitet vuollánan ja ipmirdan ahte sámegeiella nubbingiellan ii mielddisbuvvte doaibmi guovttegielatvuođa. Fága sámegeiella vuosttašgiellan gal čuovvu áibbas eará ja nannosit oahpahusvuogádaga. Todal (2011) lea maid bidjan gažaldaga movt čoavdit fága- ja diibmojuohkingažaldaga sámegeiella nubbingiellan fágas vuodđoskuvllas (Todal 2011).

NAČ – Norgga almmolaš čielggadeamit lohká ges ahte jus galgá lasihit sámi giellageavaheddjiid logu, de lea giellasirdin buolvvaid gaskkas dehálaš. Váhnemiidda geat ieža eai hálldaš sámegeiela lea skuvla dehálaš giellalávdi. Jus váhnemat sávvet, de galgá suohkaniin leat geatnegasvuohta fállat sámegeielat giellalávdi. Suohkaniin maid galgá leat plána mii sihkaraste sámi gielaid ealáskahttima, seailuheami ja ovdáneami ja dat berre garrasit vuoruhuvvot (NAČ 2016: 18). Dát lea áigequovdil dutkanluohkkái dan sivas go dat ráhpá váhnemiidda vejolašvuođaid välljet ja sávvat dan sámegeielat oahpahusfálaldaga maid háliidit.

Namuhan veara lea maid fágaodasmahttin ja ođđa oahppoplána mii fargga lea gárvvis ja doaibmagoahtá 2020. Das maid lea giella hui guovddážis. Ođđa oahppoplána obbalaš oassi dadjá ovdasánis ahte obbalaš oassi guoská maid sámi skuvllaide. Sámi skuvla čilgejuvvo ahte lea oahpahus mii čuovvu sámi parallealla ovttárvosaš oahppoplána. Sámi skuvllat galget láchit oahpahusa mas lea vuodđu sámi árvvuin ja gielain, kultuvrras ja servodateallimis. Lea maid dehálaš deattuhit materiealla kulturárbbi nugo árbevirolaš máhtu. Giella lea hui dehálaš oahpahas. Oahppit galget šaddat nanu giellageavaheaddjin vai ovdána gielalaš identitehta jurddašepmái, oaiviliidda, gulahallamii ja čanastagaide. Giela bokte ovdána gullevašvuohta ja kultuvrralaš ipmárdus (OD, 2018).

1.3.3 Eará álgoálbmogiid giellaoahpahusa duogáš ja organiseren

Seammás go Norgga eiseválddit vigge dáruiduhttit sápmelaččaid 1800- ja 1900-logus, geahččaledje engelas eiseválddit anglifiseret walesalaččaid. Maŋnel 1900-logu njiedjagođii cymrugeiella ja engelasgeiella šattai beaivválaš váldogiellan. Walesa dološ álgoássiid giella gohčoduvvo cymrugeiellan mii lea Walesas minoritehtagiella. Cymrugeiellageavaheaddjit njidje beliin 1960-logu rádjái (Todal 1996:110). 1990-logus háliidišgohte buoridit nubbingielatoahpahusa eavttuid ja geahčadišgohte Walesa guvlui ja cymrugeiela. 1960-logus čoagganišgohte ja gáibidišgohte anglifiserema vuostálastit ahte cymrugeiela galggai

čalmmustahttit ja oččodedje ođđa skuvlapolitihka. Dat lihkostuvai ja cymruigiellageavaheaddjit lassánedje 1990-logus smávit dásiin – ođđa mánáidgárde- ja skuvlapolitihka geažil (Todal 1996:110). Sámi allaskuvla válldii oktavuoda Walesa oahpaheaddjeoahpuin ja sin ovttasbargguin álggahedje guovttegielatpedagogihka oahpu Wales lea dovddus dainna ahte sis lea viiddiduvvon guovttegielatoahpahus ja lea debáhttan leamaš Sámis. Debáhtta guoská dasa movt buoridit oahpahusa Sámis sin vuogi ektui (Todal 2018).

Walesas geavahit sihke vuosttaš- ja nuppigiela reaidun eará fágain maid, iige dušše giellafágas. Jus dán jurddašuvuogi oččoši sámi-dáru kontekstii, de oahpašii giela vel matematihkas ja lášmmohallamis maid (Todal 1996: 108).

Okta boasttuipmárdus “árbevirolaš” giellaoahpaheamis lea dat jáhkku ahte oahppi iešalddis duohtadilis máhtta geavahit daid njuolggadusaid mat luohkkálanjas leat oahpahuvvon. Duohtavuodas eai leat gallis geat dien láhkái nákkejit giellageavaheami “njuolggadusaid” sirdit duohta eallindillái. Walesas ja eará guovlluin máilmmis lea doaba “gulahallama bokte oahpaheapmi” dahje “kommunikatiiva oahpahanvuohki”. Jurdda lea ahte kommunikatiivvalaš lahkoneapmi giellaoahpahusas ovdánahtte giela buoremusat. Kommunikatiivvalaš lahkoneapmi deattuha njálmmálašgálggaid ja guldaleami (Davies 1996:19). Giellaoahpaheami ii sáhte sirret oalát eará oahpaheamis mii lea skuvllas, giellaoahpaheami maid ovdána nu movt eará fágaid oahpahanmállet. Smávvmánáid giellaoahpahanvuogit leat váikkuhan alit dási oahpaheapmái.

Davies (1996) čilge ahte kommunikatiiva oahpahanvuogis leat iešguđetlágan vuogit ja addá soames ovdamearkkaid. Válljen dáid namuhit dan sivas go analysa oasis oainnán olu seamma metodaid dutkanluohkkálanja oahpahusas. Vaikko dát lea 23 jagi áigi čállon ii ge soaitte Walesas dál šat seamma oahpahusmetoda, de ankke ávkkuhan Davies (1996) doahpagaidd ja oahpahanvugiidd čilgehusaid dán barggus.

Okta bealli gulahallamis lea go *sáddejeaddji vállje* maid áigu kommuniseret. Oahpaheaddji dávjá fillejuvvo “gacchahit deadjabastin” ja ráddje oahppi hupmanvejolašvuoda jus ulbmil lea oazžut vassis struktuvrra dahje grammatihkalaš duohtavuoda. Dat gáržžida oahppi vejolašvuoda stivret maid galgá dadjat. Mánái ja rávisolbmui lea váttis giela oahppat jus ii beasa geavahit giela jierpmálaš ja miellagiddevaš bargguidd čadaheamis. Juohke fágasuorggis lea vejolaš ja buorre oahpahit nuppigiela. Cymruigiella lea šaddan dakkár giellan maid atnet feara makkár smávit áššiide, nu go nammačuorvumii. Oahpaheaddji ferte oahpahit movt

geavahit ja ipmirdit skuvlalanjagiela. Ovdamearkka dihte lea okta hui dehálaš gažaldat juohke cymrugielgurses “Beth yw...yn Gymraeg?” (“Mii lea...cymrugillii?”). Davies (1996) muitala ahte oahppit galget oahppat jearrat iešguđetlágan gažaldagaid, dahje muitalit maid oaivvildit feara makkár doaimmaid birra (Davies, 1996:21). Giellastoahkamat maid geavahuvvojit dávjá joavkkuin, ja lea oahpahanvuohki mii nanne eahpeformálalašvuođa. Stoahkan addá buori vejolašvuođa geavahit ja geardduhit giela (Davies 1996: 31)

2. Teorehtalaš rámma

Guovttegielatvuođa guovddáš teoriijaid lea dehálaš čilget ja oažžot teorehtalaš rámma áššiide maid mii jo diehtit ovdalaččas, muhto odđasit geahččat odđa fáttáid ektui ja mat ráhkadit ortnega. Dutkanbarggus guorahalan oahpahusa dáhpáhusaid gaskadásis gos oahppit čállet, hupmet, lohket, ohppet guokte giela ja oahpahuvojit guovtti gillii. Dat mearkkaša ahte lea dilálašvuhta gos guokte dahje golbma giela deaivvadit skuvladilis, gos giella gaskkustuvvo ja geavahuvo systemáhtalaččat didaktihkalaš giellastrategiijaiguin, muhto maiddái soaitáhagas lunddolaš ja beaivválaš ságastallamiin. Teoriiat maidda lean dorvvastan ja deattuhan gusket guovttegielatvuhtii main lea njulges čanastat skuvlii, oahpahussii ja ohppiide nugo oahpahusorganiseremii, oahppi ja oahpaheaddji ságastallamiidda ja giellaplánemii skuvlla dásis. Teoriiat maid gusket servodatlaš ja kultuvrralaš gažaldagaide maiddái bohtet veahážiid mielde sisa dán oasis, nugo giellaealáskahttin ja kultuvra. Olmmoš, motivašuvdna ja identitehta maid leat guovddážiis. Giellageavaheaddjit leat olbmot, servodaga ii sáhte jurddašit olbmuid haga nu ahte olmmoš lea maid guovddážiis guovttegielatvuođa guorahallamis (Helander 2017: 205).

2.1 Guovttegielatvuohta ja máŋggagielatvuohta

Dán áigge leat eatnasat guovttegielat, moattegielat dahje vel máŋggagielat ge. Sáhtá nu ahte ruovttus jo giellaoččodanagis hupmet guokte giela beaivválaččat dahje ahte mánáidgárddis oahppá nuppi giela. Helander (2017) čilge ahte simultána guovttegielatvuohta lea go máná giellaoččodanagis oamasta guokte giela oktanaga. Suksessiiva guovttegielatvuođas oahppá nuppi giela maŋgel vuosttašgiela. Giellaoččodanahkásaš, guhte oahppá guokte giela oktanaga, ovdána seamma vugiin go ovttagielat máná oahppanproseassa (Helander 2017: 206).

Eará gielaid oahpahallamis sáhtá eatnigiela ávkin atnit. Guovttegielagiin šaddá nannuset gielladiđolašvuhta go ovttagielagiin ja gielalaš njuovžilvuhta. Guovttegielat olmmoš maid máhtá seamma jurdaga ovdanbuktit moatti gillii ja hávjána buorebut oaidnit gielaid iešguđet vuogádahkan ja oažžu buoret ipmárdusa gielaid doibmii (Lev S. Vygotskij 2001 siterejuvnon Helander 2017:207). Guovttegielatvuohta maiddái duddjo analyhtalaš máhtu ja metalingvisttalaš diđolašvuođa mii dahká vejolažžan gieđahallat giela jurddafáddán. Skuvlaoahpahas lea dehálaš guovttegielatvuođa atnit ávkin vai bokta metalingvisttalaš diđolašvuođa (Helander 2017: 207).

Skuvlaoahpahusa oktavuodas sáhtá guovttegielatvuoda guovtti ládje čilget, subtraktiiva ja additiiva guovttegielatvuohta. Ovddibut lea dávjá minoritehtagiela jávkadit álggu rájes dahje go ođđa giela, dávjá riikagiela lea oahppamin. Unnitlogugiella geavahuvvo veahkkegiellan, gitta dassáži go birgegoahtá skuvlla váldogielain. Ulbmil ii leat seailuhit iige ovddidit máná eatnigiela, muhto dahkat vejolažžan birget skuvllas ja servodagas ovttagielain. Additiiva guovttegielatvuohta lea go ođđa giela oahppá eatnigiela lassin, nu ahte eatnigiella seailu ja ovdána seammás go ođđa riikka váldogiela ohppet (Helander 2017: 208).

Vaikko orru nu ahte doaba *doaibmi guovttegielatvuohta* iešalddis čilge iežas, de ii leat nu. Sáhtá dulkot ahte doaibmi guovttegielatvuohta ja ollásit guovttegielat oahpahusa mihttomeriid vuodul bidjá alla vuordámušaid sámegeilat ohppiide. Sii galget máhttit goappáš gielaid seamma dásis. Son maid namuha ahte guovttegielaga giellamáhttu dávjá buohtastahttojuvvo ovttagielaga giellamáhtuin. Maŋnel go lea buohtastahtten gielaid gelbbolašvuoda mihttomeriid, de cealká ahte máŋggagielatvuohta ja guovttegielatvuohta lea obbalaččat čállon sámegeiela oahppoplánas ja čielgaseappot dárogeiela oahppoplánas (Helander 2012: 59).

Máŋggagielatvuohta lea ovdal adnon áittan dan sivas go ovttagielatvuohta galggai nannet riikii gullevašvuoda ja danne šattai skuvla maid headuštit eará álgoálgosaš gielaid geavaheami ja ovdáneami. Dálá áigge gal adno guovtte- ja máŋggagielatvuođa máhttu riggodahkan ja ovdamunnin (Helander 2017: 209).

Oahppoplánain deattuhuvvo doaibmi guovttegielatvuohta. Engelasgiela oahppoplána ulbmiliid mielde oahppagohtet oahppit engelasgiela jo vuosttaš luohká rájes. Dat mearkkaša ahte sii duddjogohtet golmmagielat máhtu vuosttaš skuvlajagi rájes ja dat mearkkaša ahte sáhtá lohkat lea dynámalaš modealla (Helander 2017: 213). Dynámalaš modealla lea vuodđuduvvon máŋggagielatvuhtii iige dušše guovttegielatvuhtii. Sámi oahppoplána orro heiveme dynámalaš modellii, go dat doaibmi guovttegielatvuođa lassin maid duddjogohtá engelasgielmáhttu jo vuosttaš skuvlajagi rájes (Helander 2017: 209).

2.2 Hupmangielaid oahppat

Njálmmálaš giella lea guovddázis mu dutkamis. Helander (2016) čilge movt hupmangiela oahppoproseassa lea. Jus mánná lea sámegiela birrasis, de lunddolaččat ovdána hupmangiella ja mánná hupmagoahtá dan giela mii su birrasis gullo (Helander 2017: 50). Guldalit, hupmat, lohkat ja čállit leat njeallje vuđolaš njálmmálaš ja čálalaš giellagálgga (Baker 2017: 13). Dán njeallje gálgga sáhtta juohkit guovtti dimenšuvdnii mii lea reseptiiva giellamáhttu ja produktiiva giellamáhttu, dahje passiiva ja produktiiva giellamáhttu (Baker 2017: 7 ja Helander 2016: 50). Reseptiiva giellamáhttu lea go olmmoš ipmirda giela, muhto ii huma dan giela, ja go máhtta geavahit giela, de lea produktiiva giellamáhttu (Helander 2017: 50). Go nuppi giela giellamáhtu árvvoštallá, de sáhtta lassin vuhtiiváldit vel kvalitatiivvalaš beliid nugo njuovžilvuoda ja buori sátnemáhtu. Giellamáhttu maid sáhtta leat ráddjejuvvon nu ahte máhtta giela geavahit dušše dihto oktavuodain, nugo ovdamearkka dihte erohusat go hupmá ruovttus ja barggus, máhtta hupmat muhto ii čállit, gulahallá ja birge bures, muhto ii seamma dásis go eatnigiela. Lea veadjemeahtun geassit čielga rájiid doaibmi guovttegielatvuodas, de lea skuvlla ulbmil dakkár doaibmi gielladássi mas oahppi birge sihke hupmamis ja čállimis. Ja giela sihke ipmirda ja geavaha. Dasto son dulko ge ahte skuvlla sámegiela ja dárogiela oahppoplánaid mielde galgá skuvla duddjot nu nana máhtu sámegiela ja dárogiela ahte galgá leat vejolaš buot giellageavahanarenain geavahit goappaš gielaid (Helander 2017: 50).

Giellaoahppan maid váikkuhuvvo sihke máná agi ja giellaoahppanbirrasa ja motivašuvnna ektui. Sáhtta váddásit oahppat giela dađi rávvásit olmmoš lea. Hástalusat leat jietnadit sániid riehta ja gullat erohusaid jietnadagain. Sániid maid lea váddásit muitit ja eat máhte dadjat maid háliidit. Ahkefáktor giellaoahppama dáfus lea olu digaštallojuvvon guovtte- ja mánggagiela oahppama dáfus ja leat olu internationála dutkamat dahkkon mat čájehit hui olu iešguđetlágan bohtosiid (gč. omd. Baker 2017: 116-117). Boarrásit dutkamat čuoččuhit ahte giela jietnadeami oahppan ii šat geava nu njuovžilit maŋnel go mánná lea deavdán čieža jagi, ođđasit dutkan ges lohka ahte giellaoahppanbiras ja motivašuvdna váikkuha eambo go ahki (Helander 2017: 50). Rávisolmmožin lea váddásit jietnadit sániid riehta ja gullat jietnadagaid erohusaid. Ođđa sániid muitit ja dadjat maid háliidivčče lea maid váddásit go hupmet nu jođánit. Helander (2017) čujuha Pinker (2000: 299-301) gii árvala ahte olbmo vuoignasat eai šat bija nu olu návccaid giellaoahppamii dan sivas go lea jo oahppan giela vuoddoáššiid ja dan rájes lea jo nu olu eará maid galgá oahppat eallimis. Vaikko ii šat nu njuovžilit oahpa giela rávisolmmožin, de goitge šaddá čeahpit geavahit giela. Sáhtta maid namuhit ahte sápmelaččaid giellaealáskahttin ja vierisgielagiid sámegiela oahppamis leat ovdamearkkat mat

čájehit ahte lea vejolaš oahppat ođđa giela go lea rávisolmmoš (Helander 2017: 52). Ohppiid ovttaskas erohusat sihke guottuid ja motivašuvnna dáfus leat doaibman bures giellaoahppan fáktorin (gč. omd. Baker 2017: 121 ja Helander 2017: 52). Skuvlaahkásaččat ohppet sihke nuppi ja goalmmát giela bures, nu guhká go biras lea láhččon danin ja oahppis lea mokta dasa (Helander 2017: 52). Sáhttet leat guovttelágan motivašuvdnáikkusat giellaoahppamii. Vuosttaš lea ahte háliida giela oahppat go dat lea ávkkálaš alces boahteáiggis nugo barggu ja oahpu gáibádusaid dáfus, dahje háliida mánáide oahpahit dan giela. Nubbi lea go giela háliida oahppat dan sivas go háliida identifiseret iežas nuppi gielalaš jovkui ja das oasálastit (Baker 2017: 122). Todal (2002) fas doavttergrádadutkosis gohčoda dán vuosttaš motivašuvdnafáktoara instrumeanttalaš motivašuvdnan ja nuppi integrašuvdna motivašuvdnan. Son dasa vel lasiha jotkkolaš motivašuvnna mii lea go olmmoš háliida oahppat giela iežas historjjá ja identitehta nannemis (Todal 2002: 102).

2.3 Gielalaš ealáskahttin

Sámegiella galggašii šaddat ealli giellan dan lea vejolaš ealáskahttit. Gielalaš ealáskahttin mearkaša ge ahte bossu heakka sámegillii dain guovlluin gos lea jávkan ja maiddá oahpahit sámegiela sidjiide geat eai máhte (Rasmussen 2013). Sámi skuvllain maid lea vejolaš ealáskahttit sámegiela vai buot oahppit sáhttet ja máhttet geavahit dan.

Dat leat goitge guokte dási gielalaš ealáskahttimis, dat mii guoská ovttaskas olbmui ja nubbi mii lea servodaga dásis. Gielalaš ealáskahttin mii guoská ovttaskas olbmo dásis lea go olbmot oahppagohtet árbegiela ođđasis dahje ahte olbmot geat leat hálddašan árbegiela dušše njálmmálaččat maiddá oahppagohtet čállit ja lohkat dan giela. Servodaga dásis mearkaša fas gielalaš ealáskahttin ahte vehádatgiella oččoda saji ođđa giellaarenaide nu movt mediain ja oahpahas (Rasmussen 2013: 21)

Sámegielat oahpahusa guorahallamis ja erenoamážit dan mii gullá ođđa buolvvaide, de dávjá šaddá sáhka giellagáhttema ja ovdáneami birra. Dárogiella lea nanus ja dat gullo juohke sajés ja measta juohkehaš skuvlagis hálddaša dárogiela. Dat mielddisbuktá balu sámegiela ceavzima ektui. Dehálaš oassi sámegiel-dárogiel guovttegielat ohppiid skuvlavázzimis lea sámegiela ja sámi kultuvrra ovddešáigi, dálááigi ja boahteáigi. Sámi skuvlaásahusa guovtti namuhuvvon giellamodeallain leat pedagogalaš áigumušat. Pedagogalaš áigumušaid bálddas lea ođđa ulbmil mii galgá bajásdoallat ja ovddidit sámegiela ja sámi kultuvrra. Sámegiela stáhtus lea nanusmuvvan Davvi Norgga skuvlaásahusain ja almmolaš hálddašanásahusain guovttegielat suohkaniin ja sápmelaččain seammás ovdána posiitiiva iešáddejupmi ja

identitehtadovdu sápmelaččain. Guovttegielat ja guovttekultuvrrat gelbbolašvuohta ja positiiva identitehtadovdu baicca addá vejolašvuođaid leat doaimmalaš sihke sámi ja dáru servodagas (Øzerk 2008). Nuorat buolvvaide lea hástalussan sealluhit ja ovddidit sámi giela ja sámi kultuvrra seammás go galget birget ja máhttit stuoraservodagas, dan giela ja dan kultuvrra mii ráđđe stuoraservodagas (Øzerk 2008: 109). Guovttegielat ja guovttekultuvrrat gelbbolašvuohta ja positiiva identitehtadovdu addáge vejolašvuođaid doaibmat sihke sámi ja dáru servodagas (Øzerk 2008: 108). Eallimis vásihit olbmot iežaset iešguđet rollain mat leat čadnon min stáhtusii ja dihto njuolggadusaide ja gáibádusaide: Mii sáhttit leat viellja, oabbá, dihto bearrašis šaddan bajás ja sáhtta dihto sosioekonomalaš duogáš. Buot dát váikkuhit min stáhtusa: "dácča", "áinnut", "boazosápmelaš", "dálon". Mii leat riegádan muhtin etnalaš gullelašvuhtii, sáhtta leat etnalaš sápmelaš dahje dácča. Go olmmoš sirdása ovttá birrasis nubbái, de rivdet rollat ja ovdánit iešguđetlágan oasseidentitehtat. Primára identitehta šaddá primárasosialiserema bokte vuosttaš čieža eallinjagi. Sekundára identitehta mii fas oažžut maŋnel dan vuosttaš čieža eallinjagi sekundára sosialiserenproseassaid bokte. Primára identitehta lea nannosit cieggan ja lea váttis rievdadit, ja sekundára identitehta rievdá álkibut. Sand (1997) cealká goitge ieš fas ahte ahte identitehta rievdamii ii leat dadjamuš makkár áiggis eallimis rievdadusat dáhpáhuve, muhto dilálašvuođaid ja emošuvnnaš beliid ovttahttimis (Sand 1997: 21).

2.4 Guovttegielat oahpahusa organiseren

Guovttegielatvuođa oahpahus lea oahpahus, mas *guokte giela oahpaha* ja *guovtti gillii oahpahuvo*. Lea dehálaš muitit *oahpaha* ja *oahpahuvo* doahpágiid erohusa vai *guovttegielat oahpahus* doaba ii boastut dulkojuvvo, nu movt oahpaheaddjit, konsuleanttat ja politihkkárat sáhttet dahkat. Dát doahpagat gusket dehálaš pedagogalaš ja oahpahuspolitihkalaš oktavuođaide. Vaikko lea riekti oahppat eatnigiela, dat ii mearkkaš seamma go riekti oahpahuvo eatnigillii (Øzerk 2008: 103). Dán guovtti doabaerohusa vuodul juohkkása guovttegielat oahpahus njealji oassái. Dát oahpahusorganiseren guoská obbalaččat skuvllaide gos guovttegielat oahpahus čađahuvo:

1. oahpahus gos oahpaha eatnigiela
2. oahpahus gos oahpaha nuppigiela/servodatgiela
3. oahpahus gos oahpahuvo eatnigillii/vuosttašgillii (muhtin skuvlaáigodaga)
4. oahpahus gos oahpahuvo nuppigillii/servodatgillii

Øzerk (2008) lea sámi skuvllaid iešguđetlágan mánnákategoriijaid juohkán guovttegielat oahpahusa njealji oassái, ohppiid ruovttuduogáža ektui:

1. Oahppit geain ruovttugiella lea sámegiella
2. Oahppit geat leat sámi-dáru guovttegielagat, ja sámegiella dominánta giella
3. Oahppit geat leat sámi-dáru guovttegielagat gos ruovttus hupmet goappaš gielaid. Ja goappaš gielat leat vuosttašgielat.
4. Oahppit guovttegielat ruovttus ja dárogiella lea dominánta giella

Pedagogalaš ja giellapolitihkalaš strategiijaide lea dárbu go galgá vuhtiiváldit sápmelaččaid albma ja juridihkalaš eamiálbmotstáhtusa, sámegiela dilálašvuoda, sámi kultuvrra guovddáš iešvuodaid, ohppiidhivvodaga ja sin gielalaš dilálašvuodaid (Øzerk 2008: 106). Øzerk (2008) dattege ii leat čilgen movt sámegielat giellaoahpahus lea organiserejuvnon ja movt čadahuvvo sámi skuvllain gos guovttegielat oahppit leat. Son lea dušše sirren mánnákategoriijaid sin ruovttuduogáža ektui nu movt dás ovdalis lea čájehuvvon.

Øzerk (2008) čájeha maid obbalaš giellamodealla sámi skuvllain, ja ahte 2008 rádjai leat ovdánan guokte guovttegielat oahpahusmodealla:

a) vuosttašgiellamodealla ja

b) guovttegielat guovtte-oahpaheaddjemodealla

Vuosttašgiellamodeallas oahppit bohtet ruovttuin gos hupmet sámegiela ja sii ožžot oahpahusa sámegillii ja dárogillii, sámegiella lea buot fágain oahpahusgiella. Geavahuvvo maid dárogiella dalle go lea dárbu dan sivas go dađi bajit jahkecehkiide oahppit ollejit, de váilot sámegielat oahppogirjjit fágain. Vuosttašgielat luohkáide lea prinsihpalaččat ulbmil sihkkarastit sámegiela ovdáneami ohppiid dáfus geat bohtet sámegielat ruovttuin, seammás go ovdánahttit kognitiivvalaš akademalaš giellamáhtu sihke dárogielas ja sámegielas.

Guovttegielat ja fágalaš ovdáneapmi ii galgga soaittáhaga duohkai báhcit (Øzerk 2008: 107).

Guovttegielat modeallas leat oahppit gos leat seahkálas oahppikategoriijat. Oahppit bohtet sámegielat ruovttuin, guovttegielat ruovttuin ja dárogielat ruovttuin (váhneimiin sáhtta maid sámegielat duogáš). Oahpaheddjiin dakkár luohkái lea guovttegielat fágaoahppu, muhtomin lea maid guovttegielat guovtte-oahpaheaddjemodealla ja goappaš oahpaheaddjit leaba guovttegielagat. Nubbi oahpaheaddji dávjá hupmá dušše sámegiela ja nubbi sihke dárogiela ja sámegiela doaibmi ja systemáhtalaš giellamolsunvugiin. Dá lea vuohki mas garvá ahte ii

jorgal buot ovttá gielas nubbái. Oahpaheaddji ferte oahppi gielalaš ja fágalaš dási vuodul oaidnit makkár osiid fágasisdoalus ja doahpágiin galgá deattuhit ja movt. Nubbi oahpaheaddji fas geavaha giellamolsuma ja sihkkaraste oahppi fága- ja doabaipmárdusa (Øzerk 2008: 107).

Doaibmi ja systemáhtalaš giellamolsunvuohki galgá ovddidit fágalaš ulbmiliid aiddostahttima, čiekŋudeami ja čalmmustahttima ovdamearkkaiguin (eambo giellamolsuma birra 2.5 rájes). Sáhtá lohkat doaibmá dego smávva veahkáš, muhto goitge dárbašlaš veahkki ovttaskas dahje máŋgga oahppái. Vuosttašgiellamodeallas ja guovttegielat guovtte-oahpaheadjemodeallas leat pedagogalaš ovdamunit. Oahppit ožžot oahpahusa maid ipmirdit ja eavttuideaset vuodul fidnejit fágalaš oahpu. Guovttegielalaš ovdáneapmi ii leat soaittáhagas, erenoamážit mii guoská kognitiivvalaš akademalaš sámegillii ja dárogillii. Ohppiin lea maid vejolaš buktit ovdan jurdagiid, dovdduid, sávaldagaid ja fuomášumiid dan gillii maid sii hálddašit dahje háliidit hupmat, ja maid oahpaheaddji ipmirda. Sii maid besset leat aktiivvalaččat, vuolgga hit jurdagiid ja daguid, jerrat ja veahki bivdit goappašiid gillii. Dat gielalaš riggodat mii ohppiin jo lea, váldo vuhtii, geavahuvvo ja ovdánahttojuvvo (Øzerk 2008: 108).

2.5 Láivves ja beaktilis guovttegielat prográmmamálet

Baker (2017) lea huksen modeallaid mat govvidit láivves ja beaktilis guovttegielat oahpahusmálliid. Dakkár málet veahkehit govvidit daid máŋggabealálaš ja iešguđet lágan ulbmiliid guovttegielat oahpahas (Baker 2017: 198) . Dát guokte mále addiba dan máŋggabealat guovttegielatvuhtii ortnega. Mun in áiggo dán barggus guorahallat dáid málliid erohusaid, danne go Rasmussen (2013) lea jo dahkan dan (gč. Rasmussen 2013:40). Áiggun čájehit ja oanehaččat čilget. Áiggun baicca loktet Todal (2009) tabealla dása mii *bálddastahte*¹ sámegieloahpahusa mii lea leamaš áiggi badjel ja Baker (2017) prográmmamálliin.

Láivves guovttegielat prográmmamálliin deattuhuvvo dábalaččat dušše majoritehtagiella ja veahá vehádatgiella. Skovis maid oaidná makkár servodatlaš ulbmilat leat ja maiddái mii lea oahpahusa ulbmil. Dán skovis oaidná ahte sáhtá leat assimileren, ja maiddái iešstivrejupmi servodaga oahpahasulbmilin (gč. eambo govvois 1.2) (Rasmussen 2013: 36).

¹ Bálddastahte, danne go dat ii buohtastahte erohusaid. Bidjá tabeallaid bálddalaga čájehan dihte.

Prográmmamálla	Mánnákategoriija	Luohkkálanja giella	Servodaga oahpahusulbmil	Gielalaš bohtosa ulbmil
GIELLAHÁVKADAN-MODEALLA	Gielalaš minoritehta	Majoritehtagiella	Assimileren	Ovttagielalašvuohta
GIELLAHÁVKADAN-MODEALLA	Gielalaš minoritehta	Majoritehtagiella mii oahpahuvo veaháš 2.giellan	Assimileren	Ovttagielalašvuohta
ČUOLDIN	Gielalaš minoritehta	Minoritehtagiella (ii leat vejolaš válljet)	Apartheid	Ovttagielalašvuohta
GASKABODDOSÁŠ MODEALLA	Gielalaš minoritehta	Minoritehtagiella álggos, ja maŋŋil majoritehtagiella	Assimileren	Buoremuddui ovttagielalašvuohta
DÁBÁLAŠ MAJORITEHTAGIELLA-OAHPAHUS JA VIERROGIELLA	Gielalaš majoritehta	Majoritehtagiella, muhto minoritehtagiella fágan	Muhtin muddui gielalaš riggodat	Ráddjejuvvon guovttegielalašvuohta
SIRREN	Gielalaš minoritehta	Minoritehta (ii leat vejolaš válljet eret)	Stuorát friddjavuohta/ iešstivrejupmi	Ráddjejuvvon guovttegielalašvuohta

Govus 1.1. Láivves guovttegielat oahpahusmálla: Láivves guovttegielat hupman ja čállinoahpahusmállaid prográmmamálla, mánnákategoriija, luohkkálanja giella, servodaga oahpahusulbmil ja gielalaš bohtosiid ulbmil. Gáldu: Baker 2017:199 Sámás: Anne Ristiinna Hætta (Rasmussen 2013: 37)

Beaktilis guovttegielat hupman- ja čállinoahpahusmálla deattuha eanemusat veahádatgiela dahje veahádatgiela ja majoritehtagiela seamma olu. Ja guovttegielatvuohta lea dábálemos gielalaš boađus. Oahpahusa boađus lea fas bisuheapmi, pluralisma ja gielalaš riggodat. (gč. govus 1.2) (Rasmussen 2013: 38).

Prográmmamálla	Mánnákategoriija	Luohkkálanja giella	Servodaga oahpahusulbmil	Gielalaš bohtosa ulbmil
GIELLALÁVGUN	Gielalaš majoritehta	Guokte giela ja deaddu lea nuppigielas	Pluralisma ja gielalaš riggodat	Guovttegielalašvuohta sihke hupmamis ja čállimis
BISUHANMODEALLA	Gielalaš minoritehta	Guokte giela ja deaddu lea vuosttaš gielas	Bisuheapmi, pluralisma ja gielalaš riggodat	Guovttegielalašvuohta sihke hupmamis ja čállimis
GUOVTTIEGUVLLOT-MODEALLA	Gielalaš minoritehta ja majoritehta seahkálaga	Sihke majoritehtagiella ja minoritehtagiella	Bisuheapmi, pluralisma ja gielalaš riggodat	Guovttegielalašvuohta sihke hupmamis ja čállimis
GUOVTTIEGIELALAŠ-MAJORITEHTA-MODEALLA	Gielalaš majoritehta	Guokte majoritehtagiella	Bisuheapmi, pluralisma ja gielalaš riggodat	Guovttegielalašvuohta sihke hupmamis ja čállimis

Govus 1.2. Beaktilis guovttegielat oahpahusmálla: Láivves guovttegielat hupman ja čállinoahpahusmálliid prográmmamálla, mánnákategoriija, luohkkálanja giella, servodaga oahpahusulbmil ja gielalaš bohtosiid ulbmil. Gáldu: Baker 2017:199 Sámás: Anne Ristiinna Hætta (Rasmussen 2013: 38)

Mánnákategoriijain leat ovddimusat erohusat dán málla vuodul, go beaktilis guovttegielat hupman- ja čállinmálliid mielde sáhttet leat sihke gielalaš majoritehta ja gielalaš vehádaga mánát (Rasmussen 2013: 41). Analysas árvvoštalan leago dutkanluohkás juogo láivves vai beaktilis guovttegielatoahpahusmálla ja muđuid maid árvvoštalan makkár mánnákategoriija, makkár giella lea luohkkálanjas, ja mii gielalaš ja servodatulbmil lea.

Todal (2009) lea bálddastahtten sámegiela oahpaha oahpahusmálliid dáruiduhttináigodaga rájes gitta 2009 rádjai ja Bakera (2017) málliid. Giellaáigodagain ii boađe ovdán movt oahpahus čađahuvvui, dušše movt oahpahus lei jurddašuvvon. Tabeallas ii leat mánnákategoriija mielde go buot tabeallain lea sámegielat ohppiid birra sáhka (Todal 2009: 425). Háliidan dan dás čájehit go dat čájeha konkrehtalaččat sámegieloahpaha prográmmamálliid áiggi badjel danne go dat prográmmamálla man birra mu bargu lea ođas (gč. govus 1.3). Čujuhan seammás kapihttalii 1.3.1 mas historjjálaš áigodagat leat eambbo čilgejuvvon.

Áigodat	Prográmmamálla	Luohkkálanja giella	Servodaga oahpahasulbmil	Gielalaš bohtosa ulbmil
Dáruiduhttin-áigodat (1800-logus)	GIELA HEAVAHAHTTINMODEALLA	Dárogiella (sámegiella veahkkegiellan)	Assimileren	Nu čeahppin dárogiella hupmat go vejolaš
Per Fokstad ideálamodealla (1924)	BISUHAN- JA OVDÁNAHTTINMODEALLA	Sámegiella	Nannet ohppiid sámiešdovddu	Guovttegielalaš vuolta, sámegiella deattuhuvvon
Rievdadus-áigodat (1967-87)	NUPPÁSTUHTTIN MODEALLA	Eanas sámegiella álgojagiid, dárogiella loahppajagiid	Litna ja guhkilmas assimileren?	Čeahppi dárogielas
Ealáskahttin-áigodat (1987-1997)	BISUHAN- JA OVDÁNAHTTINMODEALLA	Sámegiella	Doaibmat guovtti kultuvrras	Doaibmi guovttegielalašvuolta
1997-reforbma (1997-)	BISUHAN- JA OVDÁNAHTTINMODEALLA	Sámegiella (nannet ohppiid sámiešdovddu)	Doaibmat guovtti kultuvrras	Doaibmi guovttegielalašvuolta

Govus 1.3. Sámegiella oahpahasmodeallat 1800-2009. Sihke láivves ja beaktilis prográmmamálla. (Todal 2009: 425-438)

Dán skovis oaidná ahte dáruiduhttin-, rievdadusáigodat ja Per Fokstad ideálamodealla² leat modeallat Baker (2017) láivves guovttegielat prográmmamálla. Dáruiduhttináigodat sulastahte Bakera giellahávkadanmodealla, danne go ohppiin lei dalle buot oahpahas majoritehtagillii mii lei dárogiella (Todal 2009: 425). Per Fokstad ideálagiella sulastahte sirren modealla danne go luohkkálanja giella lei jurddašuvvon ahte galggai leat dušše sámegiella, ja gielalaš bohtosa ulbmil lei ráddjejuvvon guovttegielalašvuolta.

Rievdadusáigodaga modealla ges sulastahte gaskaboddosašmodealla. Álgojagiid galge oahppit oahppat sámegiella, muhto loahppajagiid fas dárogiella ja gielalaš bohtosa ulbmil lea šaddat buorre dárogielas. Ealáskahttináigodaga ja Reforbma 1997 modeallaid ges sáhtta meroštallat ahte gullaba beaktilis guovttegielat prográmmamálliid vuollai ja sulastahtiba eanemus bisuhanmodealla (gč. govus 1.1 ja 1.2). Goappaš áigodagain lei gielalaš bohtosa ulbmil doaibmi guovttegielalašvuolta. Dat áidna mii veahá earuha lea ahte Todal (2009)

² Ideálamodeallan gohčoduvvo danne go dain ii oainne maidege čađaheami birra, dušše duogášjurdaga (Todal 2009: 425)

bisuhan- ja ovddidanmodeallas lea dušše sámegiella oahpahusgiellan ja Baker (2017) bisuhanmodeallas leat guokte oahpahusgiela.

2.6 Giellamodus

Guovttegielagat raporterejit ahte sii rievdadit hupmanmálla das ahte hupmet go ovttagielaigiin dahje guovttegielaigiin. Grosjean (2001) gohčoda dán gielalaš mekanisma giellamodusin (Grosjean 2001: 38). Ovttagielat giellamodusis “jáddada” ovttá giela, muhto ii ollásii. Dan oaidná go guovttegielagat humadit, de sii dovdet friddjavuođa geavahit goappaš gielaid. Seamma guovttegielat ii soaitte dovdat dan seamma go hupma ovttagielagin ja ii divtte de nu dávjá nuppi giela headuštit. Ollislaččat dat mearkaša ahte guovttegielat fertte dávjá dieđikeahtá mearridit guđiin gielain hupmá ja guđe giela lea dárbbášlaš hupmat juogo veahá dahje ii obanassiige. Jus dattege nubbi giella dárbbášuvvo de dat giella maid aktiverejuvvo, muhto ii seamma dásis go vuodđogiella (*base-language*). Guovttegielat giellamodusis vállje vuodđogiela, aktivere nuppi giela, ja hupmá duos das ain kodamolsumiin ja sátneluoikkahemiin. Analysakapihttalis čájehan ahte dát doallá deaivása. Go guovttegielagat ipmirdeaba nubbi nuppi goappaš gielaiguin ja leaba oadjebasat kodamolsumin, de leat goappaš gielat aktiivvat, muhto nubbi giella lea vuodđogiella. Fáktorat nugo giellagálggat gielladábit, giellaguottut, oktavuodát ja sosiála stáhtus mearridit maid makkár giela guovttegielagat válljejit (Grosjean 2001: 42-43).

Ovttá giellamodusis sáhttet gielladáhpáhusaid váikkuhusat iešguđetláganat, eret eará go “guossegielaid” geavaha giellabuvttadeamis ja giellaipmárdusas, giellaseaguheapmi, giellamáhttu, ja man dávjá vuodđogiela molsu. Ovttagielat giellamodusis ii leat go okta giella aktiiva, ja de ii lonut vuodđogiela ja unnu giellaseaguheapmi, nugo kodamolsun ja luoikkaheapmi. Dynámalaš headuštusat gal goitge sáhttet čuožžilit jus ovdamearka dihte hupmangiella spiehkasta nuppi gillii mii ii lean álggus aktiiva (Grosjean 2001: 44). Dása lea maid ovdamearka analysas. Kodamolsun ja giellamodus sulastahtteba, muhto giellamodus lea stuorit perspektiivva “kodamolsun”. Giellamodus lea go olles giela molssodat guovtti dilálašvuodakontinuma gaska, ovttagielatvuolta ja guovttegielatvuolta (Grosjean 2001). Kodamolsun dáhpáhuvvá olu eará ja iešguđet smávit fáktoriid geažil, sáhtá várra lohkat kodamolsun lea mikrodásis giellamodusa ektui.

2.7 Kodamolsun

Guovttegielagat seaguhit gielaide seamma cealkagis ja humadandilálašvuodain. Dat gohčoduvvo kodamolsumin (code-switching) (Bolander 2008: 1). Sáhtta guokte dahje eanet gielaide seaguhit. Ovdamearka kodamolsumii lea *Mis lea buoremus lærar ever*. Dán ovdamearkkas leat olles golbma giela seaguhuvvon ja maidái lea engelasgiela syntáksa. Giellamolsun dáhpáhuvvá akademalaš guovttegielagiid gaskkas liikká olu go lunddolaš guovttegielagiid gaskkas (Bolander 2008: 1).

Dá leat muhtin fáktorat mat mielddisbuktet kodamolsuma (Sandøy ja earát 2008: 55):

- Sitáhta, jietna-/rollamolsun
- Fáttá molsu
- Deattuheapmi
- Kreatiiva giellastoahkan
- Sosiála posišuvdna
- Njálmmálaš falleheapmi
- Identitehta geažil
- Inkluderet/ekskluderet

Fuller (2009) refererejuvvon Turnbull ja Dailey-O’Cain (2009:128) lea dutkan movt guovttegielat oahppit hupmet ja strategalaččat geavahit kodamolsuma. Dutkkus čájeha ahte buot guovttegielat oahppit geavahit kodamolsuma seamma ládje. Dat dutkan maid lohka ahte buot oahppit geat leat oahppame amasgiela dahje nuppigiela geavahit seamma dásis goappaš (dahje buot) gielaide maid máhttet. Dihto oasseváldiid gaskkas sáhttet leat geardduheaddji kodamolsundáhpáhusat. Dábálaččat oassálastit ráhkadit kodaválljema dan vuodul makkár giela ságastallanbealli oidá ja máhtta buoremusat. Konteaksta ja dilálašvuohtha maid sáhtta váikkuhit makkár gillii molsu. Koda maid molsu addá dieđuid movt galgá meannudit dan ovdanbuktojuvvon sisdoalu, ovdamearkka dihte “merke” dán dieđu danin go lea diehtu maid ii oide dahje rievdata ságastallanfáttá (Turnbull & Dailey-O’Cain 2009: 129). Omma (2002) lohka ahte dološ dutkit oaivvildit ahte albma guovttegielagat eai molsso giela eará go vassis dilálašvuodain, omd. jus hupmá eará dinggaid dahje hupmá eará olbmuin. Ovtta ášši soaitá álkit hupmat ovtta gillii, ja nuppi ášši fas nuppi gillii (Weinreich, siterejuvvon Omma 2002:140).

Olbmot eai kodaid molsso danne go lea váilevaš giellamáhttu, muhto sáhtta dat maid leat sivvan. Kodamolsunstrategiijaid geavahit, dihtomiellalaččat dahje jurddatkeahtta, vai hábme juogalágan effeavtta dahje háliida signaliseret juoidá gaskavuodaid birra mii lea ságastallanguimmiin. Sáhtta markeret sosiála, kultuvrralaš dahje psykologalaš lagasvuoda ja/dahje distánsa. Kodamolsumis leat mánga ulbmila oktanaga. Oahppit geain lea minoritehtagiella duogáš dávjá hupmet majoritehtagielain skuvlafáttáin dahje go lea fáddá man dáfus leat hárijánan hupmat majoritehtagielain (Sandøy ja earát 2008: 53).

Giellaseaguheapmi lea dávjá stigmatiserejuvvon ja maddái gildojuvvon oallut luohkkálanjain, manne dasto jotket kodamolsumiin? Fuller (2009) čatná dan gažaldaga ja sosiála identitehta oktii. Olbmo jurdda sáhtta vaikko makkár sosiála identitehta hábmet nubbái. Dávjá gullá oktii dainna movt nuppiin hupmá, sáhtta maid hupmat kreatiivvalaččat vai goappašagat dovda nubbi nuppi oahpisin dan identitehtas mii ovdal lea leamaš ja hábme ođđa sosiála identitehta. Sosiála dilálašvuodain maid hábmejuvvojit iešguđetlágan sosiála identitehtat. Dat mearkkaša ahte giella rievddada das makkár sosiála konteavsttas lea ja makkár giella heive dihto dilálašvuodas (Bailey, 2001; Blackledge ja Pavlenko, 2001 siterejuvvon Turnbull ja Dailey-O’Cain 2009:129).

Kodamolsun lea maid go loanaha sániid nuppi gielas dahje seaguha sániid go molsu giela. Sáhtta gielaid molsut ja sániid loanahit vai čájeha iežas čaffatvuoda dahje háliida čájehit iežas ja earáid posišuvnna. Engelasgillii dávjá molsot vai čájehit “čaffadis” láhttenvuogi. Moadde giela geavaheamis maid sáhtta ulbmilin signaliseret “sihke-ja-gullevašvuoda” dahje ovdanbuktit oktiigullevašvuoda ságastallanguoimmi beroštumiiguin. Muhtin dilálašvuodain sáhtta kodamolsun ieš leat koda jus dávjá dáhpáhuva ja šaddá neutrála válljemuš danin ahte čájehit identitehta (Sandøy ja earát 2008: 55).

Giella lea geabbilis reaidu mii registrere servodaga riev dama ja lea lunddolaš ahte giella viežžá eará gielain doahpagiid. Norggas vuorjašuvvet go engelasániid leat lassánan. Historijálaččat sáhtta oaidnit ahte buot gielat leat seaguhusat dan dáfus ahte gávdnojit luoikkasániit sánehivvodagas. Vaikko lea nu, de hárve sosiologat gávdnet oktavuodaid loatnasániin ja giellahávkamis (Sandøy ja earát 2008: 56). Kulturloatnasániit ja frásat gullojit ođđa dahkamušain ja ođđa diliin, ja madda eai soaitte gávdnot sáme giel doahpagat dahje dajaldagat. Dán oktavuodas maid dávjá dáhpáhuva kodamolsun (Omma 2002: 141). Loatnasániid geavaheapmi sáhtta leat heivehanstrategiija go moadde sáni loanahat vai viidána

giellaregisttar ja hábme diskurssa struktuvrra , dan sadjái go molsut olles giela, ovdamearka dihte go logat “hamburgerat” dan iige “hamburgers”. Leat eará ovdamearkkat vel analysas.

Teoriiain kodamolsumiid birra lea L1 ja L2 oanádusat mat mearkkašit giella okta ja giella guokte (sámegillii lean heivehan G1 ja G2). Luohkkálanja kodamolsun dávjá vuorjašupmin oahpaheaddjái ja ohppiide. Oahpaheaddji geahččala hehttet ohppiid geavaheame vuosttašgiela. Ohppiid hástalus lea movt sii galget G1 geavahit ja goitge lihkestuvvat giellaluohkkálanjas. Oallut oahppit eai dieđe movt giela välljet, danne lea dehálaš ahte oahppit šaddet dihtomielaččat giellaválljemii, guđe giela hupmat goas, geainna ja manne (Levine 2011: 4). Loahpalaččat galggašedje oahppit šaddat guovttegielagat ja oahpaheaddji ferte rávvet movt giela oahppá go máŋga koda ferte geavahit luohkkálanjas.

Giellaluohkáin leat vejolašvuodát, oahppit eai dušše oahpa gielaid, muhto hábmejit kritihkalaš interkultuvrralaš oktavuodaid giela, diskurssaid ja eallima gaskkas. Kodaválljen lea dat mii ollásii váikkuha buot deaivvadeamiid oahpaheddjiid ja ohppiid gaskkas vuosttaš beaivvi rájes iešguđet dásiid oktavuodas (Levine 2011: 4). Levine (2011) lea geahččan myhta mii lea ahte eatnigielaigiid norbma lea heivvolaš giellamihttu earáide geat galget oahppat dan giela ja makkár vuordámušaid mii sáhttit bidjat ohppiide geat leat nuppi giela oččodeame. Son maid čujuha Kramsch (1998) gažaldahkii gii jearrá ahte sáhtta go amasgiella šaddat olbmo eatnigiellan, ja mii hehte vejolaš guovttegielaigiid ovttaiduvvot ovttá jovkui. Eará gažaldat lea ahte makkár lea servodaga giela autoritehta? (Kramsch 1998:23, siterejuvvon Levine 2011:13). Viidásit čállá ahte ii leat dušše nationalisttalaš myhta ahte ovttá servodaga eatnigiella lea mihttu, muhto lea maid boasttudahku go ii dohkket ja oainne máŋggabealatvuodá ja miellagiddevaš vásáhusaid maid oahppit buktet giellaoahpahussii. Giellaoahpaheaddjit leat bidjan eatnigiela olahussan, iige dušše eatnigiela, muhto ovttagiela eatnigiela. Sáhtta geahččat bivttasvieruid (trendaid) ja buohtastahttit movt olbmot váikkuhuvvojit doaivut movt galgá leat, muhto eanaš oassi ii goasse boađe šaddat juste dakkárin. Oallut giellaluohkát jotket dávjá dainna jáhkuin man birra dábálaččat eat huma, ja dat lea ahte eanaš nubbingielagat eai goasse boađe lahka ge dan eatnigiela norpma masa mii geahččalit sin oažžut ja maid mii sidjiide čájehit. Dán vuodul evttoha Kramsch (1998 siterejuvvon, Levine 2011:13) ahte giellaoahpaheaddjit berrešedje álgit jearahallat ja árvoštallat ahte ii got autenttalaš pedagogihkka berreše lonuhuvvot áigegeuvdilis pedagogihkain.

Mánnggagielat giellaluohkkálanjas sáhtta lohkat ahte sii hupmet interkultuvrralaččat. Dakkár giellaoahpahuš lea ávkin ohppiide. Sis sáhtta šaddat beaktilis giellageavaheapmi dan giellaservodagas/kultuvrras danne go vaikko man gáidan oahppi lea eatnigielas, de son álo goitge lea mánnggagielat ja hupmá interkultuvrralaččat. (Levine 2011: 14).

3. Dáhtámateriála ja metoda

*...you might realize that the aspects of an
Indigenous research paradigm are
really important to how we view the world around us through
our whole lives. We cannot remove ourselves from our world
in order to exam it (Wilson 2008:14).*

Álggus dán kapihttalis áiggun čilget movt lean geahččan sámi luohká, sin giellageavaheami ja oahpahusa. Dasto čilgen dutkama metoda ja movt lean háhkan dáhtámateriála. Etnografiija metoda čilgen kapihttalis 3.2. Mañit kapihttalošiiin čálán skuvlla ja informánttaid birra ja iežan sajadaga dutkamis. Etihkalaš bealit, luottehahttivuođa ja dutkama kvalitehta leat čuldojuvvon kapihttalošiid dađistaga.

3.1 Dutkanperspektiiva

Dutki mii dutká vai ipmirda oassálastiid perspektiivva lea dutkame kvalitatiivvalaččat. Dutki geahččá olbmo beaivválaš daguid sin lunddolaš birrasis. Teorehtalaš vuolggasadji ja vásáhusat váikkuhit dutki geahčastaga ja dutkama (Postholm 2010: 17). Paradigma dahje máilmmioaidnu lea hui dávjá kvalitatiivvalaš dutkama vuolggasadji. Sáhtá lohkat máilmmioaidnu dahje muhtin ráje dutki navdimat máilmmi birra stivrejit dutkamuša. Paradigmat leat dat mat birastit buot eará teoriijaid ja leat dego teoriijat mat čilgejit movt máilmmi ipmirda. Dat sisttisdollet perspektiivvaid mat dovddahit jurdagiid dan birra movt buot ovttasdoaimbá, ja movt fuobmát dahje ráhkadit ođđa dieđuid. Dat mearkkaša ahte sihke okta teoriija ja okta metoda gullet iešguđet paradigmaide (Postholm 2010: 21)

Materiála lean geahččan álgoálbmotperspektiivvas. Sápmelaččain lea njálmmálaš árbevierru mainna leat máhtu fievrirdan buolvvas bulvii. Eamiálbmogiid pedagogihkka dábálaš pedagogihkka lea ge nu ahte mánát ohppet čuovudettiin ja rávisolbmo doaimmaid áddehallamin ja dávjá njálmmálaččat. Giella han speadjalaste gudnejahttima, dásseattu ja vuorrováikkuhusa (Kuokkanen 2009: 44). Lean maid ieš bajásgešsojuvvon sámi vugiin, ja dat maid jáhkkimis lea stivre movt mun guorahalan. Materiála lahkoneamis leat iežan sámi árvvut leamaš duogážis váikkuheame. Ollislaččat lea giellaseailluheami oaidnu maid olu ráđđen go lean materiálaiguin bargan ja man dáfus oahpahus nanne sámegeiela, ja movt oahpahus lea oarjemáilmmi árbevirolaš oahpahusvugiid ektui. Duogáš kapihttalis čilgejin sámegeielloahpahusa ovdáneami dáruiduhttima áigodaga rájes, dat addá ipmárdusa makkár

dološ áiggi vuogit leat leamaš. Dat maid addá ipmárdusa movt dáhpáhusat leat hábmen min dálá áiggi. Mun lean mánnávuoda rájes go gullán dáruiduhttináigodaga birra ja mu eadnerohkki lávii mitalit iežas skuvlaáiggi birra go mun ieš ledjen skuvlaagis:

Mis ledje aivve dáččat ja rivgut oahpaheaddjin, mii eat ipmirdan eat maidege. Go leimmet čállán juoidá de álo šattai boastut. De lávii dárogielat oahpaheaddji boahtit sin lusa ja lohkat: “It don leat mikkege mii it mátte, vearrut!”

Mu oainnut dáruiduhttimii ja koloniseremii leat maid stivren proseassas ja dat leat leamaš duogázis ovddit dieđu ala ođđa dieđuid huksemis. Wilson (2008) sitáhtta badjelis juoga ládje čilge mu geahččanvuogi, ja ii sáhte nu ahte ii geahča áššiid dan eallima čađa mii lea leamaš dálá áiggi dutkamis.

3.2 Mii lea etnografiiija?

Antropologiiija lea dat dieđasuorgi masa etnografiiija metoda sáhtta čatnat. Dan geažil go antropologiiija lea oahppu olbmo birra ja etnografiiija lea olbmuid birra čállit. Čállima ja dutkama bokte ipmirda ja govvida dutkanfenomena analyhtalaš observerema bokte (Keskitalo 2017: 82). Etnografiiija lea dutkanmetoda mii maddái čujuha kultuvrii, movt olbmot láhttejit beaivválaš dilis dihto birrasis ja etnográfalaš dutki geahččala ovddidit ipmárdusa movt kultuvra doaibmá. Dutki ferte dohkkehuvvot dan birrasis gos dutká, dat mearkkaša ahte ferte guhkit áiggi oasálastit dan barggus dahje eallit seamma birrasis (Bell 2000: 18). Bell (2000) jearrá jus dutki dutká dihto joavkku guhkit áiggi badjel, movt de galgá diehtit ahte juste dát joavku ovddasta eará sullasaš joavkkuid maid? Ovddasta go oahpaheaddji ovttá skuvllas eará oahpaheddjiid eará skuvllain eará guovlluin riikkas? Čuolmma ja bohtosiid sáhtta buohtastahitet nu ahte leatgo sullasaš joavkkut mat dovdet dilálašvuoda ja fuobmájit go ahte sin čuolmmaid sáhtta čovdit seamma ládje (Bell 2000: 18).

Etnografiiijas čohkke dutkamuša mánggain vugiin ja gohčoduvvo triangulašuvdna dahje mánggametodalašvuolta. Luohtehahttivuohta ii goitge leat automáhtalaččat sajis vaikko geavaha mánggametodalašvuoda. Eaktuda ahte juohke sierra oasi lea bargan bures (Keskitalo 2017: 41; Kullberg 2004).

Keskitalo (2017) lohka ahte etnográfalaš metodain sáhtta analyseret ja cuiggodit skuvlla juohkebeaivválaš eallima mii lea váikkuhuvvon skuvlapolitihka geažil. Son maid lohka háliidit addit jiena oahpaheddjiide ja ipmárdusa sin bargui oahpahušdilis (Keskitalo 2017: 82). Mu metodaválljen oažžu doarjaga dán bokte ja danne välljejin etnografiiija metoan

Vahkkuid dahje mánuid áigge badjel dutkat muhtin giettis leage etnografii ja dovdomearka. Luohkkálanja dáhpáhusat ja oahpahusdilli lea mánggabealat. Dat sisttisdoallá oahpaheami, bagadallama, oahppama, ohppiid ja oahpaheaddji. Luohkkálanjadutkan sáhtá veahkin ovddidit oahpaha (Keskitalo 2017: 83). Etnográfat leat guhká giettis, dat guhkes áigodat maid lea nanneme dutkama luoheteahttivuođa (Keskitalo 2017: 41).

Dieđalaš dutkamiin ja maiddái etnografijas lea dáhtaháhan, muhto etnografijas lea maiddái dáhtabuvttadeapmi. Don buvttadat dáhta go njuolga áiccat ja oassálasttát áicamis aktiiva dásis. Etnográfas ja oahpaheaddjis leat seammasullasaš rollat. Etnográfá lea oasálasti áici ja oahpaheaddji lea oasálasti ohppiid oahppamis. Etnográfá lea mielde doaimmain ja proševttain ja dutkanrollas son áicá ja jearrá (Kullberg 2004: 91). Oahpaheaddji ieš ii sáhte nu systemáhtalaččat ja dárkilit áicat go dutki muhto oahpaheaddjái lea hui ávkkálaš oahppat geavahit etnografii ja dutkanreaidun go de sáhtá oahpaha ovddidit guorahallama guvlui (Kullberg 2004: 97).

3.3 Materiálaháhan

Dán oasis čilgen daid materiálaháhan metodaidd maid lean geavahan, maid vuordán gávdnat, ja makkár beliid lean šaddat vuhtiiváldit ja vihkkedallat. Sihke bádden ja áican lea dáhpáhuvván seamma seamma áicanmodusis, seamma fokusis ja seamma birrasis.

Dutkanmateriála lea čohkkejuvvon sullii ovttá skuvlajagis ja lean:

- Áican
- Bádden
- Beavegirjji čállán

3.3.1 Bádden

Báddemis in lean juohkán strategalaš joavkkuide go háliidin oaidnit movt giellageavaheapmi lea, go buot informánttat leat das. Fágalaš fáddáválljen iige lean nu guovddázis, muhto baicca konteaksta ja doaibma.

Mun álggos báddejin ovttá skuvladiimmu. Fáddá lei substantiivvat sámegieldiimmus. Dát diibmu lei veahá erenoamáš go de ledje dárogieloahppit maid fárus, ja sis ges lei dárogiel diibmu. Sii leat dábálaččat sirrejuvvon jovkui vuosttašgielat diimuin. Dat skuvladiibmu álggahuvai adveantareivviiguin, mii lea eahpeformála doaibma luohkás juste dalle adveantta oktavuodas. Juohke oahppi lei čállán positiivvalaš sániid ovttá oahppi birra, oahpaheaddji logai daid. Dan báddejin danne go vurden gullat makkár gillii čállet nubbái, leš

dál buorre ja lagas olmmái dahje ii. Maŋŋel go gearggaimet dainna doaimmain, de jottkii diimmu váldofáddá. Váldofáttá čađaheamis in vuordán nu maidege erenoamáža gávdnat, ággan dasa lea go in lean dihto dáhpáhusa ohcame. Ulbmil han lea báddet go lea oahpahus juste nu movt dábálaččat láve dábálaš skuvladiimmu.

Maŋŋel go vuosttaš báddema ledjen transkriberen, de mearridin báddet skuvladiimmu mas oahppit barge juoidá mii sin mielas lea suohtas. Giellaoahpahus ii lean guovddážiis ja mun in stivren ságastallama, inge jearran maide erenoamáža. Báddejin de ovttá skuvladiimmu go oahppit ledje beassan mearridit doaimmaid ja lei nu gohčoduvvon “bálkádiibmu”. Sii ledje háliidan speallat mobiilatelefovnaiguin ja herskkostallat.

Dán diimmu ledje lunddolaš joavkojuohkimat ja oahppit čoagganedje joavkkuide juste gokko, ja geainna háliidedje, nugo dábálaččat dáhket dakkár diimmus. Vuhtiiválden dan ahte jus olbmážagat šaddet seamma jovkui, rievdá go de hupmanmálla hui olu ja hupmet go dušše beroštumiideaset birra? Muhto jus háliidin lunddolaš ságastallama báddet, de soittii ávki go leat oktasaš beroštumit leat ságastallanfáddán. Giellaválljen lei guovddážiis, iige fáddá.

Sirddášin báddenrusttega joavkkuid mielde vurrolaga. Guovtti joavkkus ledje dárogielagat ja sámegielagat seahkálaga, ja guovtti joavkkus ledje dušše sámegielagat. Oktiibuot njeallje iešguđetlágan joavkojuohkima gárte.

Mun vurden dán diimmus gávdnat ja oaidnit ohppiid njálmmálaš ja lunddolaš giela. Vaikko jurdda lei báddet “lunddolaš giela”, de ii lean vuoru mihkke erenoamáš dáhpáhus maid ohcen. Sosiolingvistihkalaš metoda digaštallá dasto mii dat lea dat "lunddolaš" ságastallandilálašvuotta ja movt dakkár dáhta háhká (Sandøy ja earát 2008: 81). Vihkkedallen ahte jus mun jearahan beare olu de sáhttet oahppit dovdat unohasvuotta ja formála dilálašvuotta. Dan jurdaga vuodul mearridin ahte in jearahala, go de “lunddolaš” giella soaitá álkibut gullot. Jearahallamin maid livččii jearahalli šaddan guovddážiis ja de ii beasa jearahit dihto gažaldagaid masá háliida dihto vástádusa. Dutki han háliida oažžut informánttaid hupmat nu olu go vejolaš vai šaddá nanu materiála (Sandøy ja earát 2008: 83).

Dutkanluohkká diđii ahte mun guorahalan sin giellageavaheami ja báddedettiin ledje guorahallandilálašvuottii dihtomielaččat vuosttaš báddenvuoro. Sii dihte ahte lean guorahallame ja ahte lea gielladilálašvuotta maid guorahalan. Ohppiide ledjen dáguhan ahte galget hupmat ja sosiálalaččat láhttet lunddolaččat. Ieš maid viggen láhttet nu lunddolaččat go vejolaš. Goitge boahká millii ahte lea báddenrusttet báddeme.

Dan oktavuodas bohte luottehahttivuoda birra jurdagat ja man realisttalaččat dasto leat dat dieđut maid bádden? Dán vihkkedallama sáhtta gohčodit "áici paradoksa" (Sandøy ja earát 2008: 82). Sáhtta buohtastahttit dán paradoksa olbmáin gii háliidii diehtit lea go galmmihanskábes čuovga alde go uksa lea gitta (Sandøy ja earát 2008: 82). Jáhkán ahte oahppit atne muittus ahte sii báddejuvvojit. Vaikko dutkis ii leat ulbmilin rievdadit bargguinis dutkkadettiin, de goitge diehtá ahte sáhtta váikkuhit dutkanobjeavttaid (Postholm 2010: 126). Nu maiddái lei mu dáfus. Dan dihte leige ávkkálaš vel áicat ja čállit beaivegirjji, vai oaidná leatgo geardduheaddji dáhpáhusat go ii leat báddenrusttet oidnosis. Seammás áican maid nanne luottehahttivuoda.

3.3.2 Oahpaheaddji beaivegirji ja áican

Jurddašit bliánttain, de olmmoš suokkarda ja ovddida jurdagiid ja fuobmá ođđa jurdagiid. Čielggada jurdagiid ja čilge alces. Čállin lea dutkáid dehálaš dutkanreaidu (Nilssen 2012: 35). Dutkanáigodaga lean čállán beaivegirjji. Gaskkohagaid lean čállán maid lean oaidnán, ja maiddái čálidettiin árvvoštallan ja iežainan digaštallan. Notáhtaide čállen buot nu rahpasit go vejolaš. Beroškeahhtá leago riektá vai ii. Doppe lean maid čállán navdimiid ja muđuid buot eahpeformála ságastallamiid mat mus leat leamaš olbmuiguin fáttá ektui. Oallugiin lea dadjamaš ja oaivil olbmuid hupmangielaid birra. Muđuid bohte jurdagat čađat, teoriija čálidettiin, báddemiid transkriberemis, ja maiddái go bargá áibbas eará diŋggaid. Beaivegirjji lei dehálaš čállit go nu guhkes áiggi ledjen giettis. Beaivegirjjiin sáhtta lohkat ahte lea sihke muittašančállin ja áicannotáhtat. Dat mearkkaša ahte lea čállán maid lean oaidnán ja gullán áiccadettiin ja maŋnel áicama. Oahppiságastallamat ja digaštallamat ohppiiguin guovttegielat luohkkálanja birra, leat čeahkkáigesson oahpaheaddji beaivegirjái. Dáinna materiálain háliidin vejolašvuoda oaidnit jurdagiiddán olles proseassas, álggus gitta lohppii.

3.3.3 Transkriberen

Maŋnel go ledjen bádden, de bidjen jietnafiillaid dihtorii ja čálligohten buot maid gullen. Transkribererin nu ahte ii galgga diehtit gii dadjá maid, vai bissu anonyman. Mun lean ieš gulddalan ja čállán buot juste nu movt daddjo. Livččen sáhtán válljet eret muhtin osiid go transkribererin, muhto háliidin goitge čállit buot maid gullen. Oidnen ávkkálažžan maid linjjáid duogábeallai čálistit ruođuid sisa, jus omd. gullen oahppis vuhttui eahpesihkarvuotta dahje jus muhtin oahppi gaskkalduhtte smávit dajaldagaiguin. Ávkkálaš lei danne go smávva sánit dihto gielas sáhttet kodamolsuma váikkuhit. Geardduheaddji dáhpáhusaid maid lea álkit fuobmát jus čállá buot ja oahpásnuvvá seammás dutkanmateriálii. Maŋnel go ledjen čállán, de gulddalin fas ođđasit seammás go gehččen čálloša čađa.

Transkriberennorpmoid maid lean geavahan merkema dáfus leat muhtin muddui Hagen (2005) transkriptsuovdnabagadallamis ja Sandøy ja earát (2008:54) ságastallansekveanssa mála:

SO lea sámegiela oahppi DO lea dárogiela oahppi

OAHP lea oahpaheaddji ja oahpaheaddji lea merkejuvvon dávjá STUORA BUSTÁVAIGUIN go son dávjá hupmá jitnoseappot go earát

(###) lea go in ipmir maid báddemis lohka

(xxx) lea go namma dahje báikenamma daddjo

→Hupmanvuoru ovddabealde mearkkaša ahte lea analysas guovddáš

(()) lea go boddu lea ja boddoruođuid sisa lea maid áici merken kommentáraid

(.) lea dušše boddu

- lea merkejuvvon sáni duohkai jus sátni gaskkalduvvu

Dárogielat cealkagat leat merkejuvvon **buoiddes** bustávaiguin. Englassánit lea vuollásáhccojuvvon. Mearkanamat leat biddjon *kursiivan*.

Transkriberemis nuppi báddemis lean maid earuhan ohppiid nummáriiguin, 1-4. Čájeha ahte lea eará oahppi. Joavkkut čájehit ahte leat ain eará oahppit geat hupmet. Leat sullii 2-4 oahppi ovttá joavkkus.

3.3.4 Kategoriseren ja analyseren

Analysa álggii ovdal go mun dihten ahte lean analysereme. Analysa dáhpáhuvvá jo vuosttaš báddemis, vuosttaš áicamis ja go dutki geahččá dokumeanttaid, go teoriijaid čállá ja go notáhtaid čállá giettis. Materiálaháhkkan ja dáhtaanalysa lea dynámalaš proseassa. Analysa ii noga vaikko lea geargan dáhtamateriála háhkamiin muhto baicca boahtá easka de guovddáži. Analyseren lea čađat, olles materiálaháhkkanproseassas. Dat mearkkaša ahte ii sáhte juste dihto áiggi bidjat goas lea álggahan ja loahpahan analysa, muhto sáhtta lohkat ahte analysa dáhpáhuvvá dutkkadettiin ja ahte šaddá loahppaanalysa (Nilssen 2012: 102).

Mus lei čoagganan materiála sihke báddemis ja beaivegirjjiis. Olu diehtu lei maid galggai čorget ja čorgemii geavahin analysaskovi reaidun. Čállen dađistaga čoavddasániid ja kodaid. Bohtosiin gávdnen struktuvrra ja kategoriijaid analyseredettiin, ja guorahallen teorehtalaš lahkonanvugiin.

3.4 Skuvla ja oasálasti informánttat

Informánttaid ii lean váttis oazžut mielde dutkamii. Informánttat gullet gaskadássái muhtin sámi guovddášbáikkis gos majoritehtagiella lea sámeigiella guovttegielat suohkanis.

Informánttaid leat maiddái oasálastit, muhto eanaš gohčodan informántan dán oasis. Oktiibuot ledje 3 dárogieloahppi ja 18 sámeigieloahppi, ja guovttegielat oahpaheaddji.

Ohcen lobi ohppiid váhnemiin ja skuvllas e-poastta bokte. Vasai soames áigi ovdal skuvla mieđai addit lobi ja orui veahá rekrutterenváttisvuohta dahje dutkanskepsisma álggos. Dáidá nu ahte skuvla ii leat hárvánan dasa ja ballá ahte sensitiiva áššit bohtet ovdan. Keskitalo (2017) dadjá ahte skuvllain sáhttet čuožžilit rekruterenváttisvuođat iešguđet áššiid dihte. Son dadjá ahte sámi dutkit eai leat nu oinnolaččat ja sámi akademijja lea nu ođas ain. Skuvla attii goitge lobi dutkat jus doallá čiegusin makkár skuvla ja luohkká lea. Mun lean čállošis anonymiseren sihke skuvlla ja ohppiid ja in leat sensitiiva áššiid čállán. Dávjá lea nu ahte dutki háliida ovddidit skuvlla iige deaddit ja láitit. Mun lean čállán nu ahte eai boađe negatiivvalaš ja sensitiiva áššit ovdan. Ohppiid váhnemat adde lobi dutkat ja oahppit maid ieža hui mielas oasálastit.

Fállen skuvlii maŋnel mitalit bohtosiid ja maid lean oaidnán ja oahppan. Jáhkán ávkkálažžan skuvlii gullat bohtosiid ja soaittán maid hukset luohhtevašvuođa ja hárváneami skuvladutkamii. Dutkandieđuid gaskkustit sámeigillii sámi servodahkii ávkin lea dehálaš (Bull 2002: 18). Dat lea maid álgoálbmotdutkanis dábálaš vierru.

Dutkanluohkká ja skuvla eai leat soaittáhagas válljejuvvon informántan, muhto aŋkke iige leat makkárge erenoamáš strategalaš jurdda go lean válljen dán luohká informántan. Sáhtá lohkat gal ahte sii leat juogalágan ovddasteaddji giellageavaheaddjit. Dakkár luohkkáseaguhusat gávdnojit eambo dán guovllus, muhto leat dušše moadde. Luohkká sáhtá dasto speadjalastit mihtilmas hámi dán giellaservodagas. Ovtta dárogieloahppis ja su váhnemis jerren aŋkke lobi geavahit erenoamáš ovdamearkan go ollejin analysii ja oidnen dárbbu dasa, dat lea maid anonymiserejuvvon. Dan dáhken go oahppi heivii ovdamearkan giellaoahppan motivašuvdnii, man birra lean čállán teoriija oasis kapihttal 2.2 Hupmangielaidd oahppat.

3.5 Iežan sajádat dutkamis

Iežas rolla lea hui dehálaš čielggadit ovdal álggaha dutkanbarggu. Buohkat fertejit diehtit makkár oktavuodát sus leat nubbái dutkanproseassas (Postholm 2010: 126). Bealistan lei mu rolla hui čielggas álggu rájes jo. Dutki ja oahpaheaddji gii dutkkan iežan ja ohppiid. Dat mii lei veahá eahpečielggas ja váttis ovdagihtii oaidnit lei man stuora rolla mus lei ja movt mun

ieš barggan. Maŋnel oidnen ahte lei oalle guovddáš rolla oahpaheaddjis muhtin dilálašvuodain, ja muhtin dilálašvuodain ledjen čielga áici. Dasto jurddašin ge dávjá iežan rolla birra. Ledjen integrerejuvvon dutkanbirrasii ja dainna lágiin lei mus aktiiva ja oasálasti rolla. Dat mii veaháš ehtalaš bahkadassan gárttai munnje lea ahte váikkuhin go mun dutkanproseassa olu go lean ieš maid oassi dutkamis. Oahpaheaddji han stivre stuora oasi oahpahusas ja mii daddjo. Jearrá gažaldagaid masa ieš háliida vástádusa, ja nu váikkuha dáhpáhusaid. Ferte ge leat várrogas ahte ii váikkuht dutkanoassálastiid ja bija sániid sin njálbmái, ja maiddái ferte váruhit ahte čállá juste nu movt lea daddjon. Oahpaheaddji gii áicá iežas ja ohppiid váikkuha sihke oahpahusa dáhpáhusaid ja áiccadettiin. Gieddebarggus dutká ja áicá dáhpáhusaid luohkkálanjas, guldala mii daddjojuvvo ja čoaggá dáhtáid main berošta. Oahpes birrasa sáhtta atnit ávkin, de oazžu jodánit ja álkibut informašuvnna (Balto 1997: 68).

Buorit relašuvnnat ohppiiguin álkidii dutkama go sii luhtte munnje, ja dihte maid mun guorahalan. Dutkanproseassas leage dehálaš mitalit álo mii dáhpáhuvvá ja masa leat miehtan (Keskitalo 2017: 84). Ledjen jurddašan maid makkár boadus livččii šaddan jus livččen dutkan luohkás gos leat aivve amas oahppit ja amas birrasis. Livččii go de álkibut mannat gieddái áibbas rabas mielain ja guoros oaiviliiguin? Etnográfalaš čállimis lea dábálaš ahte buvttada dieđuid siskkáldas ja olggaldas, ja boares ja ođđa vásáhusaid vuodul (Keskitalo 2017: 83). Bealistan inge dovdan iežan ovdeš vásáhusaid heađuštussan, muhto baicca ovdamunnin.

Iežan dutkat lei imaš, muhto bádden álkidii dan barggu. De lei álkit geahččat dutki čalmmiiguin iežan giellageavaheami ja giellaoahpahanvugiid. Ballen álggos ahte lei unohas, muhto ledjen goitge nu rabas go vejolaš inge ballán digaštallat beliid mat eai soaitán nu buorit. Ulbmil lea buoridit iežas barggu, dasto fertejin rahpasit čállit.

3.6 Metodakritihkka

Etnografiija metodas sáhtta giettis orrut guhkit áigge badjel. Etnografiijametoda lea dego oahpaheaddji beaivválaš bargu. Oahpaheaddji han maid orru giettis guhkit áiggi badjel, muhtomin jagi dahje mánggaid jagiid juste seamma luohkás. Válđoerohus dutkat giettis ja bargat oahpaheaddjin giettis lea ahte dutki guođđa veahá iežas ovdeš oaiviliid ja oainnu. Oahpaheaddjis leat dávjá dovdut mat stivrejit ja soaitá vel “čalmmehuvvat” ge bargguid siste. Jáhkán ahte buot oahpaheddjiide livččii ávkkálaš dutkat etnográfalaččat vai oahppá dutkanperspektiivvas lahkoniit skuvlaáššiid.

Báddemiid čadahin ovdal juovllaid ja ovdal geasseluomu. Válđdán vuhtii ahte áigodat maid sáhtta váikkuhit bohtosiid. De leat oahppit váibasat ja maiddái illudit go luopmu lahkona.

Etnografiija gievrras bealli lea eahpitkeahhtá go dat rahpá vejolašvuođaid triangulašuvnna geavahit ja materiálahid geahččat ruossut rássut, ja ávkkástallat nannet luohtehahttivuođa.

Livččen sáhttit maid vudoleappot jurddašit makkár diimmuid bádden. Jurddašan ahte livččii soaitit buoret báddet skuvladiimmu gos lea sámi árbevirolaš praktihkalaš bargu. Dat lea konteaksta gos lea measta bággu geavahit čielga sámegeieldoahpágiid, go dájvja leat doahpagat mat eai gávdno dárogielas. Livččii miellagiddevaš oaidnit ahte livččiiigo dárogielat oahppit loanahan sámi árbevirolaš sániid. Nubbi ášši maid jurddašan lea ahte livččen sáhttit mánga iešguđet diimmu báddet. Nuppe dáfus gal maid ahte ii soaitte leamaš dárbu, go in han mun lean makkárge erenoamáš dáhpáhusa ohcame go álgen.

In oaivvil ahte etnografiija lea áidna ja rievttet metoda skuvladutkamii. Soitet gávdnot olu eará buorit metodat mat livččii eará bohtosiid buktán. Earát livččii soaitit eará metodaiguin dutkat. Kvantitatiivvalaš dutkama maid lei sihkkarit sáhttit atnit mihtidit ohppiid giellamáhtu. Dat ii leat álgoálbmotdutkanis vierru ja dat livččii maid gáržžidan vejolašvuođaid cealkit dan mánggabealat guovttegielatvuođa birra.

Materiála lean háhkan báddema, beaivegirjji ja áicama bokte. Kvalitatiivvalaš jearahallama maid livččen sáhttit ávkkuhit dáhtáháhkamii. Dat livččii nannet luohtehahttivuođa go de livčče buot ohppiid jiena ožžon seamma hámis ja fokusis. Válljen lean baicca geavahit njuolggositeremiid oahpaheaddji beaivegirjjis ja njuolggositeremiid báddemiid transkriberemis. Gáržžideami ektui maid ii lean soaitit sadji jearahallamii.

4. Analyisa

Dán kapihttala váldooasis leat ságastallamiid dáhtáanalysat ja dat lea juhkkon guovtti oassái. Vuosttaš oasis lea sámegeildiimmu báddema analyisa gos ledje sihke dárogielat ja sámegeielat oahppit. Nuppi oasis lean analyseren ságastallandáhtáid ovttá skuvladiimmus gos oahppit ieža mearridedje doaimma. Skuvladiimmuid ságastallanoasážiid leat váldočuolmma vuodul válljejuvvon dáhtámateriálan ja daid lean digaštallan teoriijaid vuodul.

Nuppi váldooasis dán kapihttalis čálán bohtosiid oahpaheaddji beaivegirjji ja áicama raporteremis. Beaivegirjji lea čállojuvvon dadistaga go leat ihtán jurdagat dán fáttá birra guhkit áigodaga badjel. Oahpaheaddji jiena lean almmuhan sihke njuolggositerema ja muitaleami bokte.

Álggahan vuosttažettiin kapihttala ovdanbuktit luohkkálanja giellaohpaheami ja organiserema áicanbohtosiid. Dán oasis ovdanbuvttán álggos ollislaččat luohká prográmmamálla ja pedagogalaš giellaorganiserema Baker (2017) ja Øzerk (2008) modeallaid doarjagiin. Čájehan maid movt luohkkálanja giellaohpahuš čađahuvvo praktihkalaččat skuvladilis. Dát oassi lea mielde vai čájeha ohppiid ja oahpaheaddji giellabirrása ja rámmaeavttuid. Dát maiddá dadjá veahá sámegeiela ja dárogiela oinnolašvuoda birra luohkkálanjas. Digaštallanoasis lean analyseren bohtosiid teoriijaid ja modeallaid vuodul.

4.1 Luohkkálanja giellaorganiseren ja prográmmamálla

Øzerk (2008) lea ráhkadan pedagogalaš modealla ja čuoggáid movt son oaivvilda ahte dábálaš guovttegielatluohkká lea organiserjuvvon. Dutkanskuvla ii heiven juste su modealla vuollái ja dasto lean dulkon su modealla vuodul evttohan earálágan modealla su organiserema vuodul. Olles skuvlla luohkáid ja giellaorganiserema lean bidjan modellii vai oaidná ollislašvuoda ja luohkáid erohusaid. Dutkanskuvlla oahpahušorganiserema sáhtta dasto ná juohkit, Øzerka (2008) obbalaš guovttegielat oahpahušorganiserema vuodul:

1. Oahpahuš lea dušše sámegeilli eanaš fágain ja oahppit leat buohkat sámegeielagat (earet eñgelasgielas ja dárogielas - muhto dain fágain sámegeiella lea veahkkegeiellan)
2. Oahpahuš lea dušše dárogeilli ja leat dušše dárogielat, ja muhtin ráje vierisgielat oahppit (smávvdásis, sámegeiella nubbigiella lea sierra fágan)
3. Oahpahuš lea eanaš fágain guovttegielat muhto sámegeiella deattuhuvvo, eanetlohku ohppiin leat sámegeielagat ja unnitlohku dárogielagat (gaskadási rájes, sámegeiella ja dárogeiella vuosttašgiella, ja nubbingiellan ja matematihkka leat sierra)

Dutkanskuvllas leat golbma iešguđetlágan giellaluohká ja dutkanluohkká gullá goalmát oahpahusmálli. Dat mearkaša ahte dárogielat oahppit ohppet sámegiela ja sámegielat oahppit ohppet dárogiela eará fágaid bokte maid. Dutkanluohkás leat dat namuhuvvon *eará fágat* servodatfága, luonddufága, biebmu ja dearvvašvuohta, Risttalašvuohta, osku, eallinoaidnu ja etihkka, vuojadeapmi, lášmmohallan ja musihkka.

Ovdalگو oahppit ovtastuvvo sámegielat luohkáide, de sii Bakera (2017) prográmmamálliid ektui gulle dan oahpahusmálli maid son gohčoda dábálaš majoritehtaoahpahus ja vierrogiella málli. Gielalaš majoritehta lea dárogiella, muhto sis lei sámegiella nubbingiellan sierra fágan moadde diimmu vahkus. Kategoriseren dárogielat oahppiivoavku dan prográmmamálli maid Baker (2017) gohčoda *sirren* láivves guovttegielat oahpahusmálles. Sis lei dábálaš majoritehtaoahpahus ja minoritehtagiella fágan mii dán dáfus lea sámegiella guokte diimmu vahkui. Gielalaš majoritehta lei dárogiella ja sii ledje sierra luohkás gos dušše dárogielat ja eará vierisgielat mánát ledje. Sis lei muhtin muddui gielalaš riggodat ja lea leamaš čielga ráđji sámegiela ja dárogiela gaskkas. Gielalaš bohtosa ulbmil lei ráddjejuvvon guovttegielatvuohta. Dutkanskuvllas lea dárogiella minoritehtagiella vaikko Norggas obbalaččat lea dárogiella majoritehtagiella. Luohkkálanjas lei eanaš dárogillii oahpahus, muhto moadde diimmu vahkus lei ohppiin sámegiella nubbingiellan. Gielalaš bohtosa ulbmil lei maid ráddjejuvvon guovttegielatvuohta. Todal (2009) statistihkka sámegiela nubbingiellan njiedjama birra čájeha ahte dat ii soaitte leamaš doarvái buorre giellaoahpahus organiseren.

4.1.1 Digaštallan

Manjel go dárogielohppiid sirde sámegielatluohkkái gos majoritehtagiella lea sámegiella, de rievddai luohkkálanjas ollislaččat prográmmámálla goappašgielat ohppiid dáfus.

Dutkanluohká oahpahus guoská dasto moatti prográmmamálli mat leat Bakera (2017) beaktilis guovttegielatvuođa prográmmas, sáhtá lohkat ahte heive guovtteguvllot- ja bisuhanmodealla vuollai. Guovtteguvllot modealla dan sivas go luohkkálanjas lea deaddu vuosttašgielas mii dán oktavuodas lea sámegiella, muhto maiddá nubbigiella dárogielas. Guovtteguvllotmodealla fas heive mánákategoriija dáfus go lea gielalaš minoritehta ja majoritehta seahkálaga. Goappaš modeallain lea seamma servodaga oahpahusulbmil ja gielalaš bohtosa ulbmil (gč. kap. 2.5). Ankke ii sáhte lohkat ahte dán luohkás lea seamma giellageavaheapmi čadat ja leat oktagaslaš erohusat ohppiin. Giella rievddada dilálašvuođaid, fáttáid, doaimmaid ja dan ektui gii stivre oahpahusa. Oahpaheaddji muhtomin stivre ja eanemus hupmá, nuppevuoru hupmet oahppit gaskaneaset eanemus.

Sámegiela nubbingielatoahpahusa ohppiid dáfus lea maid šaddan beaktileabbo giellaoahpahus, dainna ákkain go ii heive šat láivves guovttegielatvuoda programmamállii. Dárogielohppiid oahpahus orro heivvolaš lohkat ahte gullet odne *giellalávgun* programmamállii, dan sivas go mánnákategoriijas lea gielalaš majoritehta sámegiella.

Todal (2018) doarjagiin sáhtán vuoduštit dan. Todal lei skábmamánu 2018 doallame logaldallama skuvlakonferánssas Bådádjos, ja dasto ollejin áibbas varas modeallaevttohusa laktit dása juste maŋŋelaš go ieš ledjen dulkon nie dat lea. Dan oktavuodas čállá álggos ná:

I Wales har parlamentet nettopp gjort vedtak om at det å få fleire talarar av kymrisk er eit overordna samfunns mål, og styresmaktene har sett som konkret målsetting å ha éin million talarar innan 2030. Utdanningspolitikken tek da sikte på nettopp dette, og dei sterke skulemodellane for kymrisk som andrespråk er sentrale for å nå denne målsettinga. Dette kan vi lære av her i Sápmi òg

På dette grunnlaget foreslår eg denne sterke modellen for andrespråkundervisninga i samisk (Todal 2018):

Programámálla	Mánnákategoriija	Luohkkálanja giella	Servodaga oahpahusulbmil	Gielalaš bohtosa ulbmil
GIELLALÁVGUN	Dárogielat oahppit	Sámegiella luohkkálanjas ja sierra dárogiefágat	Eambo sámegiellatoahppit. Nannet sámegillii gullevašvuoda.	Sámegiel ja dárogiel guovttegielalašvuota. Njálmmálaš ja čálalaš.

Govus 1.5. Dálá sámegiella nubbingiellaoahpahusa modealla. Todal (2018).

4.2 Giellaoahpahanvuogit ja luohkkálatnja

Juohke skuvlabeaivvi vuosttašdiibmu álggahuvvo iditruitiinnain. Beaivi, dáhton ja mánnu čállo távvalii sihke sámegillii, dárogillii ja engelasgillii. Dán luohkkálanjas hupmá oahpaheaddji vuosttažettiin sámegiela go álggaha. Dárogielaoahppit muittuhuvvojit ahte fertejit jearrat jus lea juoga maid eai leat ipmirdan. Diibmoplána ja vahkkoplána leat čállon goappaš gielaide. Nu šaddá juohke luohkás dán skuvllas dahkat jus leat guovttegielat váhnemat. Ohppiin soitet juogo áhčči dahje eadni geat eai ipmir eará dárogiela, ja danne fertejit goappaš gielain skuvlla dieđuid oážžut. Luohkás lea sámegiela ohppiin sámegiella vuosttašgiellan ja dárogiella nubbingiellan. Dárogiel ohppiin fas nuppe ládje. Diibmoplánas lea čállon dušše “Vuosttašgiella” ja “Nubbingiella”, de dihtet oahppit ahte sii dan diimmus leat guovtte sajés ja lea parallealla oahpahus muhto juogo vuosttaš- dahje nuppigielas.

Skuvllas lea maid sierra báikkálaš plána mii maid stivre oahpahusa. Báikkálaš plána sisttisdoallá konkrehtalaš ulbmiliid mat gusket erenoamážit sámi árbevirolaš máhttui ja báikkálaš resurssaide. Dakkár fágaidrasttildeaddji praktihkalaš bargguin lea maid giellaoahpamus ja doabaoahppa guovddázis.

Luohkkálanjas lea sámegeielas oinnolašvuohta ja sáhtta lohkat ahte luohkkálatnja lea dat maid Linkola ja Keskitalo (2015) gohčodeaba gielladuovddan.

4.2.1 Giella fága bokte

Giella lea gulahallangaskaoapmin eará fágain iige dušše giellafágain ja fágat leat dego veahkin nuppigiellaoahpaheamis. Sihke fágain go lášmmohallamis ja musihkas geavahuvvo sámegeiella váldogiellan ja maiddá vuojadeamis, luonddu-, servodat-, risttalašvuohta, eallinoaidnu ja etihkkafágas. Fágain gullet nubbingielagat sihke gohččumiid ja eará ávkkálaš dadjanvuogiid maid eai soaitte dábálaš “giella”-diimmuin gullát.

Matematihkkafágas earránit guovtte sadjai vai ožžot eatnigiellas matematihkka oahpahusa. Eará fágain sii leat fárrolaga ja guovttegielat oahpamus dasto šaddá eambo realisttalaš. In sáhte lohkat ahte matematihkka sámegeielat joavkkus lea ovttagielat, go matematihkas geavahit dárogiella veahkkegiellan ja soames oahppit geavahit dárogielat matematihkkagirjjiid. Dát vuolga das ahte váhnemat sávvet ahte sin mánát galget dárogillii matematihka oahppat, go daddjo ahte bajit dási oahpamusas geavahit eanaš dárogielat oahppogirjjiid. Dutkanluohkás leat olu iešguđet oahpahanvuogit fágain. Sii barget sihke iehčanassii, joavkkuin, stoahkamiin ja praktihkalaš bargguid.

4.2.2 Sáddejeaddji mearrida

Oahpamusdiimmuin lea muhtomin oahpaheaddji mii stivre ja hupma oalle monologalaččat. Sáhtta lohkat ahte lea sáddejeaddji, gii lea oahpaheaddji, ja son mearrida maid áigu kommuniseret. Dakkár diimmut álggahuvvojit nu ahte oahpaheaddji čilge sámegeiellii diimmu sisdoalu ja ulbmila, jáđe távvalis joatká čállit guovddáš sániid maid jorgala sámegeielas dárogillii vai geahpida njálmmálaš jorgaleami. Ulbmil lea ahte ii galgga dárbašit buot jorgalit sánis sátnái ja ahte dárogielatoahppit ohppet sámegeiel sániid. Dasto oahppit dábálaččat jotket girjjis bargat iešheanaláččat. Ja ná lea dat gohčoduvvon “árbevirolaš” oahpamusdiibmu gos oahppogirji dominere, dájvá lohket lea oarjemáilmmi mállet oahpamus. Dat mearkkaša ahte ii leat nu olu ságastallan, ja oahpaheaddji dájvá jearrá gažaldagaid maid oahppit vástidit. Ságastallangiella ohppiid oktasašfágain lea ovddemus sámegeiella muhto oasis jorgaluvvojit dárogillii. Oahpaheaddji hupmá sámegeielat ohppiiguin sámegeiella, dárogielat

ohppiiguin orro hupmame goappaš gielain. Dárogielat oahppit orrot fas eanaš dárusteame. Dárogielat oahppit ipmirdit veahá sámegiela, ja danne ii dárbbas buot osiid jorgalit. Oahpaheaddji luohtta ohppiide ja ahte sii jerret jus eai ipmir sániid ja doahpágiid. Joavkobargguid oktavuodas seaguha oahpaheaddji goappašgielat ohppiid. Čiekŋudan ja digaštalan konkrehtalaš giellageavaheami báddemiid analysas smávit osiin.

4.2.3 Joavkobarggut ja giellastoahkan

Luohkás barget maid bárrabargguid ja joavkobargguid gos eambo oahppi-oahppi ságastallan geavahuvvo. Oahppit čovdet dávjá ieža giellaválljen čuolmma dakkár barggus ja gullo sihke dárogiella, sámegiella ja veahá engelasgiella. Joavkobargguid oktavuodas maid stivrejuvvo giellaválljen fáttá ja oahpponeavvu vuodul ja maiddái ságastallanbeali vuosttašgiella. Giellastoahkamat maid geavahit joavkobargguin ja dat nanne eahpeformálalašvuoda.

Oahppit stohket “sovkástallanstohkosa”. Sii leat välljen sámegielat sáni. Mun lean hui gealdagasas movt dát sátni rievda go maŋemus olmmoš dadjá dan sáni maŋjel go guovtti giela oahppit galget gullát dan sáni ja nubbái viidasit dadjat. (Oahpaheaddji beaivegirji, 08.12.17)

Konkrehta ovdamearka giellastoahkamii lea dát oassi man birra oahpaheaddji čállá beaivegirjásis. Dán stohkosis geardduhuvvojit ja geavahuvvojit sámegielsániit iige gáibit dađi stuorit gielalaš návccaid vai nubbingielatoahppi nagoda čađahit.

4.2.4 Oahpponeavvut

Oahppogirjjit servodatfágas ja luonddufágas leat dárogillii iige dárbbas nu olu jorgalanáiggi geavahit dárogillii, muhto baicca sámegillii. Dábálaččat ferte jorgalit váddáseamos ja apmaseamos fágadoahpágiid, go sámegiela oahppit hálddašit muđuid dárogiela bures. Oahppogirjjit sáhttet veahá headuštít oahpahusa čađaheami, go muhtin fágain leat sámegiela oahppogirjjit ja muhtin fágain dušše dárogiela oahppogirjjit. Fáttáid dáfus sáhtta leat hástalus gávdnat dárogiela ohppiide dárogiela oahppogirjji mii sisttisoallá seamma fáttáid go sámegiela oahppogirjjit. Oainnán ahte matematihkas ja luonddufágas luovvanit eambo girjjis eret ja oahpaheaddji lávke bagadallirollii. Oahppit besset geahččaladdamin ohcat čuolmmaide vástádusaid ja leat oahppit geat jearahit gažaldagaid, mii maid sulastahtta eambo sámi mánáidbajásgeassima ja heivešii sámi skuvlla oahpahusmállen (Balto, 1997). Digitála oahpponeavvut ja neahttasiiddut, ovdamearkka dihte neahttasiiddut mat leat liigedoarjjan oahppogirjjiide, leat eanaš dárogillii.

4.2.5 Digaštallan

Álggus čállen duogázii Walesa ja cymrugiellaoahpahusa birra. Mus ii lean ulbmil buohtastahttit Walesa ja dutkanluohká giellaoahpahusa, muhto in beasa das eret ahte oainnán olu seamma oahpahusvugiid dutkanluohká giellaoahpahasas go dat mii lei 1990-logus Walesas.

Dat mii earuha dutkanluohká giellaorganiserema ja smávvadási giellaoahpahusa dán skuvllas lea juste dat ahte nubbingielat oahppit ohppet sámegiela eará fágain go leat sámegielat luohkás. Eará fágaid bokte ohppet cymrugiela Walesas maid. Dat gohčoduvvo gulahallama bokte oahppan (Todal 2002:144). Dán vuodul sáhtán lohkan ahte dutkanluohká nubbingielat oahpahas maid lea máŋgga dáfus gulahallama bokte oahppan. Dát málle lea Walesas doaibman bures giellaovdáneapmái ja soaitá dasto nu ahte doaibmá bures dutkanluohkás maid (Todal 1996). Juste dan ii livčče soaitán vejolaš eará oalle abstrákta dásis mihtidit man bures doaibmá ja man bures ohppet sámegiela. Ankke sáhtá lohkat ahte dárogielat oahppit goit gullet sámegiela olu eambo sámegielat luohkás ja jus mánná lea sámegielat birrasis, de lunddolaččat ovdána hupmangiella ja mánná hupmagohtá dan giela mii su birrasis gullo (Helander 2017).

4.3 Ohppiid ja oahpaheaddji giellageavaheapmi

Bohtosiid vuodđun leat guovtti skuvladiimmu báddema oasážat. Lean välljen mielde ságastallanoasážiid mat čájehit sihke oahpaheaddji-oahppi ja oahppi-oahppi ságastallamiid, erenoamážit dáhpáhusaid mat buktet ovdamearkkaid ságastallanminstariidda.

Ságastallanoasážiid analysas lean geavahan Grosjean (2001) giellamodus terminologiija ja Turnbull ja Dailey-O’Cain (2009) ja Sandøy ja earát (2010) kodamolsun terminologiija. Helander (2017) hupmangiela oahppama teorijaid ávkkástalan analysas. Báddenosiid lean “kronologalaččat” guorahallan. Danne ain molssoda fokus oahpaheaddji ja ohppiid giela gaskkas. Välljejin nu dahkat go bádden lea ollislaš ja dáhpáhusat álggus váikkuhit dáhpáhusaide maŋgelis.

4.3.1 Sámegieldiibmu

Dábálaččat eai leat dárogielat oahppit sámegieldiimmuin. Dán diimmu ledje ovtas go sis ii lean sierra oahpaheaddji dárogielas. Ledjen välljen dán diimmu báddet go dán diimmu ledje eará doaimmat vel maid mu mielas orui miellagiddevaš báddet. Dábálaččat álggahuvvá dakkár nu gohčoduvvon “árbevirolaš diibmu” nu ahte oahpaheaddji álggaha fáttá,

oahpaheaddji ja oahppit ságastallet fáttá birra ja oahppit jotket bargat iešheanalaččat ja oahpaheaddji bagadallá ovttaskas oahppi.

Ohppiin lei juovlakaleanddar doaibma dán diimmu. Juohke oahppis lei sierra juovlakaleandar beaivi. Juohke beaivvi gitta juovlaluomu rádjai ráhppui okta konvoluhtta masa eará oahppit ledje ovttá dihto oahppái čállán finna ustitlaš cealkagiid. Báddemis gullá go oahpaheaddji ráhpá guovtti oahppi konvoluhta ja lohká daid. Dat mearkkaša ahte vuosttaš oasis báddemis ii gullo oahpaheaddji iežas giella, muhto ohppiid čállingiella maid oahpaheaddji lohká jitnosit. Dán beaivvi rahpe guokte konvoluhta, vuosttaš lei ovttá dárogieloahppái ja nubbi ovttá sámegieloahppái. Ollislaččat orro vuosttaš báddemis oahpaheaddji mii álggaha eanaš ságastallamiid ja jearaha. Oahppit ges juogo vástidit oanehaččat dahje *non-verbálalaččat*, ovdamearkka dihte nivkkuhemiin. OAHP lea merkejuvvon go oahpaheaddji hupmá, DO go dárogieloahppi hupmá ja SO go sámegieloahppi hupmá. Oahppit leat sirrejuvvon nummáriiguin.

Báddenoassi 1A: "Don leat čeahppi spáppa čiekčat"

1. OAHP: Dál mii álgit álggos dainna kaleandariin, (xxx). Dat lei du kaleanddar ikte ((hupmá dárogielohppiin))

2. SO: Ovddetbeaivve!

3. OAHP: Ovddetbeaivve fal!

((lohká sániid maid oahppit leat čállán))

→ 4. OAHP: Don leat čeahppi spáppa čiekčat (.) **Å her på tavla ser du hjelpeord.** (.)

Čiekčat **betyr å sparke fotball.** (.) Don leat čeahppi spáppa čiekčat.(.) Dies ii čužžon ii mihkke. (.) **Snill venn!** (.) Maid dat mearkkaša?

5. SO: Buorre olmmái!

(.)

6. OAHP: Don leat čeahppi čiekčat. Ja dan don diedát mii dat lea?

→ 7. DO: **Flink å spille fotball?** ((oahppi dadjá sáni nu ahte gullo ahte lea gažaldat, eahpesihkarvuodain))

8. OAHP: **Flink å spille fotball ja!**

9. OAHP: Don leat siivui!

→ 10. DO: **Jeg er snill!** ((oahppi vástida jođánit))

→11. OAHP: Don leat **snill!** Čuoččui dies! ((boagusta)) Gii dan lei čállán? Dat lei seaguhan sámegiela ja dárogiela! ((joatká)) Don leat siivui!

12. SO: **Han er snill!**

→ 13. OAHP: Don leat čeahppi čiekčat! (.) Čeahppi čiekčat! (.) Don leat siivui!

14. SO: Dat ledje oba ollu seammahagat!

15. OAHP: **Du er snill og veldig kul!** (.) Don leat siivui ja **kula!**

16. SO: ((kommentere)) **Kul** (xxx)!

17. OAHP: ((joatká rahpat lihpuid ja lohka)) Hui buorre olmmái! Dieđát go maid dat mearkkaša?

→18. DO: **Bra venn!**

19. OAHP: Juo!

→ 20. SO: **Veldig bra!** ((čujuha DOai movttiidahtten ládje))

→21. OAHP: Don leat čeahppi **football!** (.) Don leat siivui! (.) **God i football!** (.) Siivui ja čeahppi čiekčat! **Du er min beste venn!** (.) Don leat čeahppi **fintet** spábbačiekčamis! Don leat čeahppi čiekčat!

22. SO: ((gaskkalduhte)) Iigo duo leat okta vel?

23. OAHP: Die lea vel okta! (.) Dat mii mu mielas das lea hui erenoamáš dás lea ahte dii lehpet sámegillii čállán (xxx)ii, ja dat lea hui buorre!

Ággan go lean váldán dán oasi mielde lea go čájeha guđe gielain sámegielat oahppit čállet dárogielatohppiide ja maiddái lea maid buorre ovdamearka oahpaheaddji-dárogieloahppi dábáleamos ságastallan strategijai.

Oahppit lea čállán sámegillii dárogieloahppái. Dan oaidná čielgasit vuorru 4, 13 ja 21. Guovttegielatohppiin lea buorre didolašvuohta (Helander 2017). Dat soaitá leat okta fáktor mii mielddisbukta ahte čállet dihtomielaláččat sámegillii vaikko dihtet ahte lea

dárogielatoahppi. Eambo giellaguottuid ja gielladiđolašvuoda birra čálán kap. 4.3.1. Sámeگیeloahppit maid soitet gal maid diehtit ahte oahppi ipmirda sámeگیela dahje luhttet dasa ahte oahpaheaddji jorgala dárogillii. Dárogielat oahppi dán oasis čájeha ahte geavaha veahkkesániid maid oahpaheaddji lea čállán távvalii álggus go oahpaheaddji jearrá njuolga maid juoga mearkkaša. Veahkkesánit maid lea čállán leat sánit maid oahpaheaddji jáhkka dávjá gullot dán dilálašvuodas. Linjjás 7, 10 ja 18 dárogielatoahppi vástida oahpaheaddjái go oahpaheaddji jearrá mii cealkka lea sámeگیillii. Oahppi vástida dárogillii áibbas riekta. Dakkár dáhpáhusat leat hui dábálaččat ja gullojit dávjá. Dá lea maid dábálaš ovdamearka kommunikiiva oahpahasas (Davies 1996). Oahpaheaddji oahpaha njálmmálaččat ja humaha oahppi láidesteaddji gažaldagaiguin.

Oahpaheaddji bissu dan oasis sámeگیelat giellamodusis vaikko hupmá dárogielatoahppiin (Grosjean 2001) Linjjáid 7, 10 ja 18 čájeha dan. Soaitá maid váikkuhus mii bohtá báddenrusttega geažil dahje danne go olles luohkká gullá, ja danne lea oahpaheaddji eambo dihtomielalaš dasa ahte ii dárus. Linjá 19 vástida sámeگیelat oahppi ahte dárogielat oahppi lea čeahppi go diehtá mii daddjo sámeگیillii. Dán duodašta maid áicandáhtá, ja lea geardduheaddji ahte sámeگیeloahppit movttiidahttet dárogielatoahppi sámástit.

Linjá 21 lea okta sámeگیelatoahppi čállán “Du er min beste venn!”. Lagas olmmái čállá dárogillii go dat lea sudno gaskkas dábáleamos giella ja diehtá makkár giella olmmái vällješii (Turnbull & Dailey-O’Cain 2009). Maiddái soaitá geavahan dan kodan go háliida čájehit ahte inkludere (Sandøy 2008).

Linjá 21 oaidná ahte oahppit maid leat loanahan dárogielasániid. “Don leat čeahppi **fintet**”. “Fintet” sáni geavaheapmi sámeگیelat cealkagis lea heivehanstrategiija mainna hábme diskurssa strategiija vai ollismáhtta cealkaga (Sandøy ja earát 2008). Dat eai soaitte gávdnot sámeگیel doahpagat dahje dajahusat ovdamearkka dihte “finten” sátnái, dahje háreve gullo ja geavahuvvo ja dasto geavahit kulturloatnasániid (Omnia 2002). Oahppit eai várra gula eará kulturloatnasániid dan konteavsttas gos daid geavahit ja doppe lea dáhpi geavahit dárogieldoahpagiid, dán dáfus spábbačiekčamis.

Báddenoassi 1Á: “Sáhtát go veahkehit – kan du hjelpe?”

Bádden 1Á oasáziis oaidná vuosttažettiin ahte oahpaheaddji ii jorgal bienasta bitnii dárogillii muhto dušše veahkkecealkagiid. De leat oahppit álgán iešheanalaš bargguid bargat.

1. OAHP: Dál oažžubehtet sámegielain bargat ja dárogieloahppit barget dárogiela. (.)

Lesebok og arbeidsbok til leseboka! (xxx) og....(xxx).

→2. SO: Ja (xxx)! ((lasiha jođánit dan goalmát dárogiel oahppi maid oahpaheaddji ii muitte lohkat)).

→3. OAHP: (xxx) maid. (.) Mun čálán didjiide távvalii ((hupmá dárogielohppiide)). (xxx), (xxx) ja (xxx). Sáhtibehtet go dii dál hárjehallat dán? ((čujuha távvalis sániid)) Jus dii dárbbášepet veahki de jearrahehtet sámegillii "Sáhtát go veahkehit? - **Kan du hjelpe**". "Sáhtát go čilget? - **kan du forklare?**". **Dere begynner å trene på å si samiske ord i timene. Å når jeg spør: "Dárbbášat go veahki?", så husker dere at det betyr: "Trenger du hjelp?"**.

Dát oassi lea váldon mielde analysii go dán rájes dán skuvladiimmus oaidná oahpaheaddji dábáleamos oahpahanmálle sámegieldiimmuin. Linjá 3 čájeha movt oahpaheaddji geavaha távvala ja jorgala frekveanta cealkagiid maid dárogieloahppit soitet atnit ávkin. Dainna lágiin viggá movttiidahttet ja veahkehit dárogielohppiid hupmat sámegiela. Dáinna vugiin maid ii dárbbáš buot jorgalit njálmmálaččat go távvalis oidno jorgaluvvon. Mun čálán viggá, danne go ii oro čájehuvvome ahte dárogieloahppit iešheanaláččat geavat daid veahkkesániid vaikko oidnojit čielgasit. Ovddit báddenoasis jearai oahpaheaddji dihto sániid ja de ávkkuhit veahkkesániid. Muhto dárogieloahppit hárve álggahit sámegielat ságastallama.

Linjá 2 vuodul dulkon ahte sámegielohppiide lea dehálaš ahte oahpaheaddji fátmasta buot dárogielohppiid go ovttá vajálduhtte namuhit. Dan sáhtá maid dulkot nu ahte sámegieloahppái lea dehálaš čalmmustahttit ahte dat goalmát lea maid dárogielat oahppi, amas oahpaheaddji atnit su sámegielat oahppin ja ahte dakko lea erohus.

Báddenoassi 1B: "Mun čállen dat lea substantiiva"

Bádden 1B lea oassi sámegieldiimmus go sámegieloahppit leat bargame sámegiel bargogirjjis substantiivvaiguin ja kásusiiguin. Dábálaččat barget juste ná eanaš grammatihkkafáttáin sámegieldiimmuin, oahppogirjjis.

1.SO: Maid don barget dies? (jearrá nuppi SOis)

2. OAHP: MUN FERTEN ČILGET MII NOMINATIIVA LEA GO MÁDGGAS LEAT JEARRAN MII DAT LEA!

3. SO: Mun čállen dat lea substantiiva.

4. OAHF: Nu movt dii oaidnibehtet de lehpet dii álgán substantiivvaiguin bargat. (.) ((vástida SO linjá 3)) Juo, muhtin muddui dat lea riehta ahte substantiiva lea nominatiiva, juo. Muhto nominatiiva lea okta dain guđa kásusiin mat mis leat sámegeielas. Ja dat vuosttaš kásus dat lea dat nominatiiva maid dii jearahehpet. Hui dávjá mii oanidit nominatiiva ná: NOM. Ja mis lea NOM O.L. Maid bat O.L. mearkkaša ge? (.) Ovttaidlohku ja nubbi lea?

5. SO: Millilihtter! ((muitá ahte M.L. mii lávet gohčodit muhto seaguha millilihtteriin))

(.)

6. SO: Mánggaidlohku! ((nupes vástida riehta))

7. OAHF: Ja nominatiiva (.) dat lea dat vuodđohápmi ja vuosttaš kásus.

((oahpahuš joatká, oahpaheaddji jearaha gažaldagaid maid oahppit vástidit aivve sámegeilli))

8. OAHF: Ovdamearkka dihte: Nieida lea skuvllas, nieiddat leat skuvllas. Eará kásusat leat akkusatiiva, genetiiva, illatiiva, lokatiiva, essiiva. (.) Dál lehpet oahppan nominatiivva. (.) Muitet nominatiivvaid veahkkegažaldagaid!

9. SO: Movt dáid galgá sojahit? ((čujuha bargobihtái))

10. OAHF: *Merrii* lea illatiiva hámis, ja dan galggat čállit nominatiiva hápmái. Dii gálgabehtet njulgestaga čállit nominatiivahápmái.

(.)

→11. SO: geas lea **viskelæra**?

(.)

→12. SO: Leago dáppe **spissar**?

Dás ii dáhpáhuva nu olu erenoamážit eará go ahte oahppit barget ja jearahallet oahpaheaddjis veahki ja oahpaheaddji čilge hui olu. Muhto dat váikkuha ovttá dárogieloahppi oahpahušdiimmu. Báddenoassi 1Č čájeha movt. Dát oassi maid čájeha ahte sámegeieloahppit hupmet aivve sámegeiela oahpaheddjiin ja gaskkaneaset. 11 ja 12 linjját ges čájehit ovdamearkkaid heivehanstrategiijai. *Spissar* ja *viskelæra* leat sániid maid dábálaččat álo loanahit vai cealkaga ollásmahttet. Oahppit eai muite dáid sániid sámegeilli go unnán

geavahit ja gullet daid sámegealsániid *sihkon* ja *bliántačohkun*. Dan ii sáhte lohkat ahte lea dan sivas go guokte giela leat luohkkálanjas, muhto leat sánit maid eanaš oahppit dávjá loanahit beroškeahhtá geainna hupmet ja man dilis.

Báddenoassi 1C: "Leat go don lohkan? Har du lest?"

Dán analysa ovdamearkka lean geavahan go dá lea sekveansa mii čájeha movt oahpaheaddji hui dávjá geavaha gielaid. Dákkár giellageavaheapmi gullo báddemiin máŋgga sajes. Oahpaheaddji dákkár vugiin dáhkida ahte buot oahppit galget ipmirdit dieđuid mat bohtet. Geahččala sámegillii álggos jearrat, muhto jođánit jearrá seamma dárogillii maid.

1. O: Maid don barggat ? Vet du hva du skal gjøre? 6B: dere skal først lese fra hundretjuefem til hundretjueni og arbeidsbok fjorten og femten. Ama?
2. DO: (oahppi nivkkuha ja oaivvilda ahte son lea lohkan)
3. O: Leat go don lohkan? Har du lest?
4. DO: (oahppi fas nivkkuha ja oaivvilda juo)

(.)

5. O: Mis lea vuojadeapmi manjel, vi har svømming etterpå.

Grosjean (2001) lohka ahte olbmos lea vuodđogiella maid geavaha muhto nubbi giella lea maid aktiiva. Oahpaheaddjis orrot dákkár dilálašvuodas sámegeiella vuodđogiellan, muhto dárogiella lihka aktiiva. Oahpaheaddji ii váldde njuolggoluottaid ja ii vállje hupmat dušše dárogiella dárogielat ohppiin. Vaikko várra livččii geahpidan oahpaheaddji giellageavaheami. Oahpaheaddji ulbmil soaitá leat ahte dárogielatoahppit galget gullát ja oahppat sámegeiella, ja dan sivas simultánalaččat dulko buot. Álggos lohka sámegillii ja de dárogillii. Oahppi vástida nivkkuhemiin vástádussii ja čájeha ipmárdusa. Ii oro nu ahte dárogieloahppi ja oahpaheaddji bohtiba njálmmálaš dialogii go oahppi ii vástit dán oasis eará nivkkuhemiin, nu ahte ii beasa oaidnit goappá giella vállje. Dárogieloahppit čájehit ahte sis lea reseptiiva giellamáhttu (Helander 2017). Sii ipmirdit gažaldaga sámegillii muhto vástidit dárogillii dahje non-verbálalaččat. Oahpaheaddjis ja oahppis lea 1C oasis asymmetralaš dialoga mii lea hui dávjá oahpaheddjiid ja ohppiid gaskkas. Dat mearkkaša ahte sáddejeaddji mearrida maid ságastallanbealli galgá vástidit. Jearrá gažaldaga masa lea vejolaš vástidit dušše “juo” dahje “ii” (Davies 1996). Danne dat ii leat nu issoras buorre dialogastrategiija jus háliida oččodit ohppiid hupmat.

Báddenoassi 1Č: “Viehkat. Det er å springe er det ikke?”

Nu movt namuhuvvon 1B bádden oasis leat sámegiela oahppit ollásii bargame iežaset bargguiguin. Veahá maŋnelis diimmus fuobmán (linjá 1) ahte okta dárogielatohppiin lea bargagohtán seamma bargguid go sámegielatohppit. Son lea gullán oahpaheaddji ja sámegielatohppiid go sii ságastallet, ja dan vuodul ožžon nu olu dieđuid ahte ipmirda barggu sisdoalu ja nákke bargat.

→1. DO: **Er ikke det her sånn? Den skal være på substantiv.** Namma. ((álgán bargat sámegiela bargguid)).

→ 2. OAHP: Dál goit sáhtát (xxx) oahpahit veahá sámegiela. ((lohka SOai, mii čohkká DO bálddas))

→3. SO: Dat goit diđii mii sávza lea.

→4.OAHP: Stuollu ? ((jearrá dárogieloahppis))

5. DO: **Stol. Den skal på substantiv.**

6. DO: **Viehkat. Det er springe er det ikke? Den skal på verb.**

7. SO: **Hei, du skal komme hit.** ((hupmá DOai))

8. DO: **Árka, ett ark. Substantiv. Det er substantiv.**

→ 9. SO: Njeazzut. Dahkansátni!

Dán oasis čájeha go dárogielat oahppi dadjá sámegillii daid sániid mat leat dan bargobihtás, muhto geavaha veahkkegiellan dárogiela, mii lea hui dábálaš go nuppi giela lea oahpahallame (Helander 2017). Oahpaheaddji ii gieldde su bargamis bargguid maid son rievtti mielde ii galgan bargat, muhto baicca movttiidahte viidasit bargat sámegiela (linjá 2 ja 4).

Sámegielatohppi mii čohkká guoras millosit veahkeha dárogielatohppi ja čalmmustahte oahpaheaddjái man olu sámegiela son máhtá (linjá 3 ja 9). Sáhtá nu ahte go dárogieloahppit leat sámegiela giid fárus ja galget eará bargguid bargat, de dovdet ahte eai gula jovkui.

Identitehta rádjji šaddá nu čielggas ja eai dovdda iežaset oktan majoritehtajoavkkus go eará giellabargguid galget bargat go earát, dasto baicca vállje bargat dan seamma go dat earát ja seamma giela girjji. Dulkon maid ahte oahppi dagai neutrála válljemeša mii maid lea

juogalágan kodamolsun dáhpáhus. Oahppi čájeha ahte vällje identitehta ja maiddái čájeha motivašuvvna oahppat sámegeiela (Sandøy ja earát 2008).

4.3.2 Stoahkan ja suohtastallandiibmu

Nuppi báddema oktavuodas eai leat oahppit ožžon dieđuid eaige bagadeami ságastallama sisdollui. Dát bádden lea veahá earalágan go vuosttaš, ja lea báddejuvvon joavkkuid mielde mat leat seamma lanjas. Diimmus galget oahppit dušše sosialiseret ja stoahkat. Áigumuš lea báddet go oahppit hupmet luvvosit áššiin mat boktet sin beroštumi ja lea álkis fáddá, de soaitá hupmangiella maid gulloet buoret. Dákkár konteavsttas jurddášin maid ahte oahppit eai soaitte dovdat eahpelunddolaš dilálašvuoda go bádde. Vuhtten maid ahte oahppit ledje báddenrusttegi oadjebasabut go vuosttaš báddemis danne go álggus bohte hupmat njuolga báddenrusttegi.

DO: **Hei, jeg heter (xxx)** ((hupmá báddenrusttegi))

SO: Mis lea buoremus **lærar** ever ((sovkala báddenrusttegi dihtomielalaččat))

Oaidná maid dain álggahanlinjjáin ahte hupmet eahpeformálagielain ja olles golbma giela geavahit dynámalaččat seamma cealkagis. Dát nubbe cealkka dás badjelis lea dábálaš cealkka go lea engelasgiela syntákssa, muhto leat sihke sámegeielat ja dárogiel sánit. Kodamolsun dás lea effeavtta hábmeme ja vai lea veahá čaffat (Sandøy ja earát 2008). Maiddái muitala ahte oahppi lea movttet go háliida oahpaheaddjái nie lohkat.

Earuhan dán oasis ohppiid nummáriiguin 1-4 go leat sullii guokte gitta njeallje oahppi ovttá joavkkus. Čájehan dihte ahte lea eará oahppi. Joavkonummárat fas earuhit joavkkuid, jus seamma nummár lea de lea ovttá ja sierra joavkku birra sáhka. Oahppit eai lonohallan joavkkuid dán diimmu ja joavkkuid välljeje nu movt dábálaččat välljejit ovttasbargat ja sii geain leat oktasaš beroštumit.

Báddenoassi 2A: “That was my first toy” (joavku 3)

Báddenoassi čájeha smávit oahppi joavkku stoahkangiela ja dás leat gielladáhpáhusat mat sáhttet mearkan gokko ja manin giela molsot. Oahppit leat speallame telefonnaiguin spealu maid mun dulkon ahte oahppit dán joavkkus dovdet bures dan sivas go orrot dovdamet daid doahpágiid maid nubbi ain geavaha ja vástida spontánalaččat “seamma” gielain dahje hupmanmáliin. Engelasgielat cealkagiin lea vuollesáhcu ja dárogielat doahpagat leat buoiddes bustávaiguin.

1. SO1: I cant sell my “PipPip”. My “Pipip” I had from the start.

2. SO2: Why dont you sell it?

3. SO1: I know it costs much, but i want it. That was my first toy.

→4. SO3: ((hupmá oktanaga gaskii sámegiela)) Jus duokko geahčat bajábeale, de dokko lea (###)!

→5. SO1: Oooi, mun ožžon ruđa, ja dál mus lea eanet go dus.

6. SO4: Bisán diesa. Juo, mun dihten dan.

7. SO2: Leat go die don?

8. SO1: Eai go dus leat biktasat?

9. SO4: Livččii galgat diet mas alit vuovttat.

Linjá 1 gitta linjá 3 hupmaba guokte oahppi engelasgiela kreatiiva giellastoahkamis. Speallokonteaksta stivre giela go lea čielggas ahte leaba stoahkanmáilmmis. Hupmába duhkorasaid birra mat leat spealus. Njealját vuorus hupmagoahdá goalmmát oahppi, son ii huma njuolga SO1ii ja SO2ii, geat leaba ságastallame engelasgillii, muhto SO4ii. Linjá 5 molsu SO1 dástánaga engelasgielas sámegillii. Dulkon ahte giela molsu go gullá nubbi hupmá gaskii sámegiela ja dat lea dynámalaš headuštus mii dagaha ahte giella spiehkka nuppi gillii mii ii lean aktiiva (Grosjean 2001). Dat oahppi mii hupmagoahdá sámegillii lea seamma spealus, ja danne lea eahpitkeahhtá giella maid gullá mii váikkuha kodamolsuma iige konteakstarievdan. Ságastallan dien joavkkus dasto joatká aivve sámegillii ságastallanbottožis. Dan maid ferte mearkkašit dán oahppijoavkku oktavuodas lea ahte leat aivve sámegiella vuosttašgielatoahppit. Engelasgiella lea stoahkangiella dan guovtti oahppis dán oktavuodas.

Dutkanráđdi čadahii 2014 Dutkankampánjjainis giela birra vuohččan ja olles Norggas ledje 4500 máná mielde dutkamis, 330 máná sis Davvi-Norggas. Raporta muitala ahte 36 proseantta sis lohket sii máhttet njeallje dahje eambo gielaide ja oktiibuot máhttet 96 iešguđet lágan giela olles Norggas. Davvi-Norggas lohket 49 proseantta mánáin ahte hupmet eambo go ovttá giela beaivválaččat. Čájehuvvo maid ahte mánát háliidivčče oahppat odđá gielaide ja erenomážit mánáidskuvlla oahppit. Oahppit lohket maid ahte háliidivčče eanemus njálmmálaš giela oahppat vai gulahallá. Raporta maid čájeha ahte engelasgiela geavaheapmi maid lea

lassánan mánáid gaskkas ja ahte sii ohppet engelasgiela speallama, *YouTube* ja *Netflix* bokte³. Vaikko dát dutkankampánjja lea olles Norggas dahkkon, de ii čujuhuvvo njuolga sámi mánáide. Dat báddenoassi goitge čájeha ahte sámi mánát maid hupmet engelasgiela speallama dáfus.

Báddenoassi 2Á: Speallosáгат

2Á báddenoassi fas čájeha ahte hupmangiella guovtti sámezielatoahppi gaskkas gal ii rievdda dárogillii vaikko gullo dárogiella seamma joavkkus.

1. SO1: Iibat leat buorre?

→2. SO2: Dieiguin olbmáiguin gal lei oba buorre **luka!** ((árvideames leat ain spilla birra hupmame))

3. SO1: Na lei.

4. DO: (###)

→5. SO1: **Skal vi nå dra til (###)?**

6. DO: **Vent nu på meg!**

((dasto joatká dárogillii DO ja SO1 gaskkas ságastallan spealuid birra, 08:44-09:12))

→7. SO: ((sámezielat oahppi gaskkalduhte ja čujuha namain nuppi sámezielagii)) (xxx), muittát go don dalle go moai spilliime oktii? Mus goit lei headset mielde!

→8. SO2: Mun goit bidjen **hodetelefuivnnaid!**

9. SO: Dat šattai oba buorre!

10. SO2: Na de gullá hui bures, ja gullá juste maid lohká!

Dán joavkkus leat golbma sámezielat oahppi ja okta dárogielat oahppi. Ságastallan álggahuvvo sámezielat ohppiid gaskkas (linjá 1-3). Dárogielatoahppi dadjá juoidá spealu birra linjá 4 ja linjá 5 molsu SO1 dárogillii go dárogieloahppi hupmá suinna. Soai de gaskaneaskka ságastallaba viidasit dárogiela. Dat čájeha ahte dárogielagat dárustit dialogas sámezielat ohppiiguin.

³ https://www.miljolare.no/innsendt/oppslag/1336/5502d9f97a260/rapport_fd2014.pdf 23.01.19

Linjá 2 ja linjá 7 rájes lea fas ságastallan dan guovtti eará sámegielaohppi gaskkas, ja soai gal bissuba sámegiela giellamodusis ja dárogiella ii leat aktiiva. Vaikko SO1 ja DO dárusteaba gaskkas, de eaba riema dárustit.

Linja 7 ja 8 loanaheaba sámegielaohppit sániid *headset* ja nubbi fas *hodetelefovnnat*, dá lea ovdamearka dasa ahte loanaheaba sihke engelasgielas ja dárogielas sániid maid hárve gullet sámegillii, vaikko livččii álki lohkat *oaivetelefovna*. Dá leat maid ovdamearkkat heivehanstrategijai ja čájeha maid giellariggodaga.

Vuollelis ges čájeha ahte jus leat golbma oahppi joavkkus ja okta sis lea dárogielat ja sis lea oktasaš ságastallan, de leat buohkat dárogielat giellamodusis. Soaitá nu ahte inkludereba dárogielatoahppi ságastallamii vai son maid ipmirda.

11. DO: **Hva heter du?** ((oaivvilda spealus))

12. SO: **Jeg heter (xxx)**

13. SO2: **Skal vi spille med en ukjent person?** ((hupmá SOiin ja DOiin))

Báddenoassi 2B: Giellamoivi vai váiban oahpaheaddji?

Sihke dán báddenoasi bohtosat ja maddái oahpaheaddji beaivegirji maid lean analyseren maŋnelis čájehit ahte oahpaheaddji vásiha giellamoivvi muhtomin. Dá lea oassi go oahpaheaddji hupmagoahdá olles luohkáin loahpageahčen diimmu.

1.OAHP: Ihttin mii mannat **sykkel**beaivái. Leago buohkain **sykkel**? Mii mannat álggos (xxx) ja de mannat njuolga girkui. ((hupmá olles luohkáin))

(.)

→2. OAHP: SÁHTTET GO BUOHKAT BOAHTIT DEIKE, MII DOALLAT UNNA ČOAHKKIMAČČA. (xxx) (SO), (xxx) (DO) ja (xxx) (DO2). BOHTET DEIKE! **KAN ALLE KOMME INN? VI MÅ HA ETT MØTE.** MII FERTET DOALLAT ČOAHKKIMA IHTTÁ BEAIVVI BIRRA. BOAÐE. BOHTET DÁL SISA. OK, **folkens.** Sáhttibehtet go veahá guldalit mu? Ihttin, geas ii leat mie- ((botke ja šaddá eahpesihkar)) gii ii háliidivčče vuolgit, **hvem er det so-**((botke vuohon)), gii ii háliidivčče vuolget **sykkeltuvrii? Hvem som ikke vil fære på sykkel?** **Det er ingen som har så lyst å fære på sykkel?** (.) Maid dii háliidehpet bargat? (.) **Bare sløve i tre timer?** (.) **Vi må jo ha en plan.**

→3.SO: Doallat **avslutninga!**

(.)

4.OAHP: Dalle mii dahkat nu ahte mii geahččat filmma vuosttaš diimmu. Sáhttet olggos mannat **kámppa** čiekčat ja goalmát diimmu **kosendiibmu**. Filmma válljet *Netflixas*.

Oahpaheaddji ii riehta dieđe dán oasis galgá go bissut eanet ovttagielat giellamodusis vai guovttegielat giellamodusis. Dainna lágiin dego oččohallo ain dárogielat giellamodusii ja muhtomin sáme gielat giellamodusii ja orro dego sorrome dan guovtti dilálašvuodakontinuma gaskkii (Grosjean 2001). Linjá 3 lea ovdamearka dakkár dáhpáhusas go oahpaheaddji giellamodus lea ollásii guovttegielat ja beanta hupmá oktanaga goappaš gielaid. Molsu gielaid soaitáhagas iige doaibmi ja systemáhtalaš giellamolsunvuohki (Øzerk 2008).

4.3.3 Digaštallan

Báddemiid analyseremis mii guoská oahpaheaddji giellageavaheapmái oainnán ovddemusat váldoerohusaid das ahte leago dialoga ovttaskas ohppiin vai monologa olles luohkáin.

Monologa dán dáfus lea go leat oktasaš dieđut maid oahpaheaddji buktá ja mii gullá olles luohkkái. Dialoga dán oktavuodas lea go oahpaheaddji ságastallá ja bagadallá ovttaskas oahppi. Oahpaheaddji giella maid váikkuhuvvo konteavsttas. Das oaivvildan ahte makkár fáddá ja doaibma lea dan skuvladiimmus. Váldoerohusaid ja rievdamiid konteavstta ja dilálašvuoda dáfus oainnán ahte oahpaheaddji lea dat gii hupmá eanemus dakkár diimmuin maid oahpaheaddji stivre, nugo earet eará go odđa fáttá oahpahišgohtá. Vuosttaš bádden leage dakkár diibmu.

Ohppiid gaskkas geavahuvvo dávjjimusat kodamolsun ja sátneluoikkaheapmi go eai dieđe mii sátni lea sáme gillii. Engelasgielsánit fas luoikkahuvvojit go oahppit háliidit dakkár effeavtta ahte galgá orrot čaffat, muhto heivehit sáni gehčosa sáme gielat hápmái, nu go *headset* lohket *headsetta*. Engelasgiella geavahuvvo maid eanaš eahpeformála ságastallamiin ja hárve fágalaš bargguin (earet engelasgielatdiimmuid).

Orru nu ahte skuvllas galggašii hárjehallat frekveanta loatnasániid maid oahppi dárbbasit vai nákkejit diskurssa ollásmahttit. Eará bealli maid maid oainnán lea ahte dárogieloahppit eai loanat sáme gielas sániid vaikko dat várra livččii ávkkálaš giellaoččodeapmái.

Oahpaheaddji giellamodus- ja kodamolsundáhpáhusat leat geardduheadjit goappaš báddemiin. Dulkon ahte oahpaheaddji hui dávjá jorgala monologa oktavuodas sáme gielas

dárogillii. Oahpaheaddji dávjá vajálduhte ahte ii dárbbas dárogiela hupmat ja čuožžila giellamoivi. Orro nu ahte oahpaheaddji molsu giellamodusiid jurdilkeahttá, erenoamážit hušas dilálašvuodain gos dieđut fertejit jođánit mannat. Vaikko oahppit eai jeara jus eai leat ipmirdan, de goitge jorgala dárogillii. Oahpaheaddji lea dat geas lea eanemus hástalus dan lojalitehta ektui. Ballá ahte oahppit eai galgga ipmirdit ja dasto hupmá dárogiela vai buohkat ipmirdit. Lossat lea maid guovtti gillii buot jorgalit, ja dasto hupmá muhtomin dušše sámegilli ja muhtomin dárogillii. De bohtá ge dasto ášši mii lea jurddašan veara, galgá go sámegiela árvvu vai ohppiid giellaipmárdusa váldit vuhtii? Obbalaččat oahpaheaddji geavaha sámegiela buot eanemus ja stivre oahpahusa sámegielain ja dakko bokte čalmmustahte ja árvvus atná sámegiela. Oahpaheaddji dulko muhtin osiid dárogillii. Dávjá lea nu ahte dárogielat oahppit jerret jus eai ipmir. Muhtomin eai jeara, ja oahpaheaddji goitge jorgala dárogillii. Oahpaheaddji čalmmustahte dasto nu ahte fátmasta buohkaid ja vuhtii váldá ohppiid giellaipmárdusa.

4.4 Oahpaheaddji beaivegirji ja áicamat

Oahpaheaddji beaivegirji muitala oahpaheaddji jurdagiid ja gažaldagaid. Dat leat čállojuvvon rabasvuodain ja vuoiggalaččat ja danne lean geavahan dan analysadáhtán. Dása lean maid laktán áicandáhtaid olles dutkanáigodagas. Beaivegirjiiis bohtet guokte kategoriija hui čielgasit ovdan ja dat leat ohppiid giellaguottut ja oahpaheaddji hástalusat..

4.4.1 Ohppiid gielladidolašvuotta

“Gillet go muinna hupmat sámegiela?” jearrá dárogielat oahppi. Čilge ahte son han hupmá sámegiela ruovttus ja áhčči lea suinna sámegiela hupmagoahtán ruovttus. Oahpaheaddji čállá ahte son ii leat leamaš konsekveanta giellageavaheamis suinna ja lea dávjjimusat hupman dárogiela. Oahpaheaddji ii leat várra hupman doarvái sámegiela, oahppi sávaldat duodašta dan. Sámegiel mieloahppit lohket ahte sii lávejit aivve sámástit gaskaneaset friddjagoartiliin vaikko lea dárogieloahppi mielde. Oahpaheaddji muittuha maid dávjá ahte oahppit galget sámegiela hupmat vai ohppet. Nieiddažat luohkás vuhttojit hui konsekveanttat gielain. Sii maid lohket ahte dat oahppit han galget sámegiela oahppat.

Áicamiid vuodul maid lean vuohtán ahte oahppit ledje hui áicilat goas sii seaguhit dárogiela sámegillii vuosttaš áigodaga go dárogielat oahppit álge sin luohkkái. Seammás leat oahppit cealkán ahte sii váibet gullat guokte giela ovta skuvladiimmus. Soitet dan geažil oahppit olu movttiidahttet ja veahkehit dárogieloahppiid sámegiela oahppat go lohket sii váibet, vai

gehpošii gielladilli. Oahpaheaddji lea jođán jurddašit rievdademiid, ja čállá ahte son ii áiggo eará jorgalit go váldosániid mat leat fáttáide ja fágaide guoskevaččat.

Beaivegirjjiis bohtá maid ovdan ahte oahpaheaddji vuohtá ahte bártneid olmmájoavkkut eanaš aivve dárustit gaskaneaset go leat goappašgielat oahppit fárrrolaga. Oahpaheaddji mielas orro dego lojalitehta mii stivre makkár giela hupmet. Oahpaheaddji čállá maid ahte čuoheá bealljái go oahppit seaguhit gielaide ja go dušše dárustit. Oahpaheaddji ballá ahte sáme gielat oahppit dáruiduvvet jus beare ollu dárogiela hupmet skuvladilis, muhto sáme gielat oahppit lohket maid ahte sii han ohppet maid dárogiela go dat gullo.

Oahppit muitalit maid ahte hupmet hui olu engelasgiela gaskaneaset. Muhtimat muitalit sii geavahit eanemus engelasgiela ruovttus. Dá lea dábbalaš fenomena ja sáhtá lohkat ahte čájeha ahte lea bođus mánggagielatvuodas ja maiddá čájehuvvo ahte nu lea olles Norggas, nu movt namuhuvvon ovddit oasis Dutkankampánja 2014 raporttas.

Sáme gielat oahppit muitalit sii leat dihtomielalaččat dainna ahte soames dárogieloahppit háliidit oahppat sáme giela, ja dasto hupmet muhtomin maiddá dihto dárogielat ohppiiguin sáme giela.

Mu mielas dáppe ellet gielat bálddalaga. Oahppit eai oba jurdil ge go lonuhit giela. Sii ipmirdit dárogiela nu bures ja goitge doalahit sáme giela. Barget dárogillii ja hupmet sáme gillii (Oahpaheaddji beaivegirji 2017-2018).

Gielladiđolašvuohta ja giellaguottut ohppiin leat hui buorit. Sii leat nu dihtomielalaččat giela ektui. Árvvoštalan ahte dat lea šaddan dan rájes go dárogielatohppiid sirde luohkkái. Dat lea posiitiiva ovdáneapmi ja oahppit ohppet goappaš gielaide buorebut, sihke syntávssalaččat ja doahpágiid. Ovttagielat luohkkálanjas eai soaitte dát digaštallamat ja ságastallamat čuožžilit nu olu go dakkár luohkkálanjas. Dat mearkkaša ahte ohppiin dasto buorránit giellaguottut nu go maiddá Helander (2017) cealká.

4.4.2 Oahpaheaddji hástalusat

“Mu mielas lea váttis válljet giela” lea dávjá vástáduš go jerro movt lea oahpahit guovttegielat luohkkálanjas, dadjá oahpaheaddji. Beaivegirjji vuodul dulkon ahte váldohástalus lea ahte man muddui galgá jorgalit sániid ja cealkágiid. Čállá ahte lea nu lossat ja ádjána nu guhka goappaš gielaide jorgalit ja suokkarda ahte oahppá go oahppi odđá giela jus buot jorgala.

“Mun jearan oahppis leago son oahppan sámegiela dán jagi, oahppi vástida son lea oahppan. Son ipmirda measta buot maid mun logan. Muhto vástida dárogillii. Eará oahppit leat jođánat oasálastit dan ságastallamii, ja sii muitalit sii dovdet olbmuid geat máhttet sámegiela muhto hupmet dárogiela. Sii lohket sii jáhkket sii eai duostta hupmat. Mun jearan manne? Sii lohket dat eai duostta hupmat danne go šaddá nu ártegis giella. Dán beaivvi mun fas ávžžuhan ohppiid hupmat dušše sámegiela. Oahppit ledje hui čeahpit doalahit dan giellastohkosa, muhto mun in máhttán leat konsekveanta. Mun doaivvun ahte go dehálaš dieđuid attán, de ferten máná eatnigielain hupmat. De šaddá paradoksa, mun han eanaš attán dehálaš dieđuid. Leago nu ahte dušše beaivválaš ságastallamis lea álkit bistevaččat hupmat dárogielagiin sámegiela?”(Oahpaheaddji beaivegirji, 07.05.18)

Oahpaheaddji lea maid hui dihtomielalaš iežas giellageavaheapmái, ballá beare olu dárustit ja ahte sámegiela dássi ohppiin hearkuluvvo. Lea olu mii muitala ahte lea giellamodusa mekanisma mii váikkuha. Daddjo ahte guovttegielagat dovdet friddjavuođa geavahit goappaš gielaid (gč. 2.6 Giellamodus), muhto nu ii leat álo oahpaheaddji dáfus. Son dovdá ahte lea geatnegahtton eanemusat sámegiela hupmat oallut áššiid geažil. Oahpaheaddji vállje sámegiela vuodđogiellan, aktivere ain dárogiela ja duos das ain maid kodamolsu ja sániid luoikkaha. Oahpaheaddjis leat goappaš gielat aktiiva eanaš áiggi muhto vuodđogiella lea sámegiella. Dárogiella orro headušteame gal vassis dásis, ja son vásiha ahte dávjá ferte válljet guđe giela lea dárbbášlaš hupmat.

Bahkadas lea maid go dárogieloahppit galget oahppat sámegiela, muhto maiddá galget ipmirdit fágalaš sisdoalu maid vissásii buoremusat ipmirdit eatnigillii. Oahpaheaddji han lea geatnegahttojuvvon láchčit dili buot ohppiide. Dárusteapmi oahpaheaddji bealis lea maid vuorjašuhhti su mielas ja čállá ahte sámegiella gullo jo nu unnán, ja danne báhca unohassan go luohkkálanjas vel galget dárogiela hupmat go livččii vejolaš čielga sámi luohkkálatnjabiras sáhttit. Oahppit lohket oahpaheaddji hupma eanaš sámegiela, go oahpaheaddji lea jearahan goappá giela oahpaheaddji sin mielas eanemus hupmá.

“Manne mun ribahan hupmat dárogiela ohppiin geainna galggašin hupmat sámegiela vai son oahppá? Go oahppi váldá muinna oktavuoda dárogillii, de vástidan sutnje dárogillii. Livččii go son eará oahpaheaddji dahkan eará ládje?”(Oahpaheaddji beaivegirji)

Dat orro čájehuvvome ahte son seaguha kodamolsu ja giellaseaguheami doahpaga sisdoalu iige oainne positiivvalaš beali das. Sámegielat oahppit han sealluhit ja ovddidit eatnigielaset,

muhto maiddá birgejit buorebut dárogielain skuvllas ja muđuid servodagas go ohppet moadde giela (Helander 2017).

4.4.3 Giellaoahppan motivašuvdna

Báddenoassi 1Č čájeha dárogielat oahppi gii bargagoahhtá sámegiellabargguid vaikko leat dárogiellabarggut alddis. Sullii jagi maŋnel go dutkanáigodat álggii, de váldá dán oahppi váhnen oktavuoda skuvllain ja bivdá lobi ollásii iežas máná sirdit luohkkái diimmuin. Oahppi muitala ahte váikkuha sosiálalaččat go muhtin oahpahusdiimmuid ferte sirrejuvvon luohkás eret. Váhnen maid oaivvilda ahte máná oahpašii buoret sámegiela, go son han hupmá sámegiela nu bures ruovttus ja čájeha ipmárdusa.

Oahppis čájehuvvo ahte lea olu giellaoahppanmotivašuvdna ja maiddá lea váhnemiin hállu ahte galgá oahppat dan. Váhnemiid ja oahppi áŋgiruššan sáhtta leat dehálaš fáktor ja mearrideaddji movt oahppi ovdána sámegiellaoahppamis viidasit. Oahppi ii leat bajásšaddan sámi guovddášbáikkis, muhto fárren guvlui go gaskadássái álggii. Dán informánttas ii oro ahki iige čanastat báikái mii ovddida giellamáhtu motivašuvdna, muhto sus lea integrašuvdna motivašuvdna. Dárbu oazžut gullevašvuoda dan stuora gielalaš jovkui luohkás. Ii leat goitge daddjon ahte nu lea juohke oahppi dáfus geain lea sullasaš duogáš, jáhkán dasto ahte váhnemiin lea hui olu dadjamuš ja movt sii dovdet mánáset oahppaneavttuid.

4.4.4 Digaštallan

Manne hupmet dárogieloahppit nu unnán sámegiela? Dat mii hehte lea ohppiid duostilvuohka ja ballu hupmat sámegiela amaset dadjat boastut sániid ja lea ártet gullat. Dutkanluohká oahppit, erenoamážit dárogielat oahppit, eai oro duostame hupmat sámegiela eará ohppiiguin ja lea de hástalus sidjiide rahpat dilálašvuoda go sii sámástit eará sámegielat ohppiid searvvis. Dasto lea maid váttis diehtit makkár njálmmálaš dássi dárogielat oahppis lea sámegielas. Jus sámegielat oahppit humaše dušše sámegiela dárogielat ohppiide, de lei soaitit boktit dovddu dasa ahte lea dárbbalaš hupmat giela vai nubbi ipmirda. Hástalusat G1 ja G2 dáfus leat maid ahte oahpaheaddji šaddá hehttet sámegielatohppiid dárusteames eambo go sámasteames. Dárusteapmi maid sáhtta mielddisbuktit ahte dárogielagat eai geavat G2 mii lea sámegiella. Sii gullet ahte buohkat birrasis máhttet sámegiela, ja dasto eai oainne dárbbu dahje ávkki sámástit.

Oahpaheaddji oahpahanvuohki maid soaitá leat beare “sáddejeaddji mearrida”-vuogi lágan. Dat gáržžida nubbingielatohppiid dadjat dan maid háliidit. Dán dáfus jurddašan erenoamážit dan mii bođii ovdan sámegielliimmu báddemis (Bádden 1Á). Oahpaheaddji mearridii ieš

makkár sániid jorgala távvalis, ja nu dasto juoga ládje mearrida ovdagihtii maid oahppit galget lohkat. Oahppi galggašii beassat baicca leat ieš mielde mearrideame ja nu oažžut oadjebasvuoda duostat geavahit dan giela maid leat oahppame (Davies 1996:20)

5. Konklusuvdna

Dán barggus áigon dutkat movt sámegeielat ja dárogeielat oahppit ja guovtteegeielat oahpaheaddji geavahit gielaid skuvllas. Dan vuodul maid ožžon dieđuid movt skuvla láchčá giellabirrasa ja movt oahpaheaddji bargá dakkár prográmmamálles ja makkár giellaguottut ohppiin leat.

Dáhta analysain lea leamaš váldofokus guovtti ságastallankonteavsttas oahppi-oahppi ja oahpaheaddji-ohppiid gaskkas. Dat analysat čájehit ahte leat erohusat giellageavaheamis dan ektui makkár doaibma lea diimmus ja geainna oahppit hupmet. Dáhta analysa oahpaheaddji beaivegirjjiis ja maiddái oasit báddemiin čájehit ahte oahpaheaddji vásiha hástalusaid guovtteegeielat oahpahusa dáfus, ja ahte ohppiin lea gielladiđolašvuohta.

Analysa čájeha maid ahte sámegeielat nubbingielatohppiin lea šaddan beaktileabbo giellaoahpahus, go sii gullet ja ohppet eambo sámegeiela go leat luohkás gos eanaš ohppiid ja fágaid majoritehtagiella lea sámegeiella.

5.1 Giellageavaheapmi luohkkálanjas

Dat lea olu mii čájeha ahte dárogeielat oahppit hupmet eanaš dárogeiela sihke eará ohppiiguin ja oahpaheddjiin. Buot dárogeielat informánttat luohkás čájehit ahte sii eanaš dárustit sihke mieloahppiiguin ja oahpaheddjiin. Oahpaheaddji ja oahppit raporterejit ahte oahpaheaddji sámasta eanemus luohkkálanjas, muhto dárogeielat ohppiiguin álggos sámasta jáđe jorgala dárogillii. Dárogeielaohppit eai goassege álggat ságastallama eaige huma sámegeiela guovtteegeielat konteavsttas.

Sámegeielatoahppit sámástit eanaš áiggi, muhto dárogeielat ohppiiguin dárustit. Sii maid raporterejit ahte sii muhtumin sámástit dihtomielaččat dárogeielatohppiiguin, muhto ii konseveanttat. Sámegeielat oahppit ja oahpaheaddji máhttet buohkat bures dárogeiela ja dárogeielat oahppit eai leat hárvánan singuin sámástit, ja dasa lea bođus ahte dárogeielagat eai sámás. Analysa čájeha ahte eanaš áigge lea rabas guovtteegeielat konteaksta, ja buohkain lea vejolašvuohta sihke sámástit eanaš fágain ja luohkkálanjaoasálastiiguin. Dáru oahpponeavvuid geažil gal šaddet olu dárogeieldoahpapiid geavahit. Konkluderen maid ahte dárogeielat oahppit čájehit sis lea reseptiiva sámegeielat giellamáhttu, dan vuodustan dainna go oainnán ahte sii ipmirdit eanaš osiid sámegeillii muhto vástidit dárogillii.

Sámegeiella čájehuvvo leat váldogiellan luohkkálanjas obbalaččat. Dárogeiella lea sámegeiel-dárogeielat ja dárogeiel-dárogeielat ohppiid váldogiella, oahpaheaddji-dárogeielatohppiid giella leat goappaš gielat ja sámegeiel-sámegeielat ohppiid váldogiella lea sámegeiella. Konkluderen ahte sámegeiella geavahuvvo eanemus dan sivas vai sámegeielatohppiid eatnigiella ain adno seamma

árvvus ja seailuhuvvo. Dan oainnán ohppiid ságastallamiid ja oahpaheaddji raporteremis. Dárogiella lea veahkkegiellareaidu buot skuvlafágain earet dárogielas, go de lea váldogiella dárogiella ja sámegiella veahkkegiella, ja engelasgielas go de lea engelasgiella váldogiella ja sámegiella ja dárogiella veahkkegiella.

Analysaovdamearkkat oahppiságastallamiin čájehit movt oahppit geavahit giellariggodagaset ságastallamiid organiseret. Skuvladiimmuid doaibma ja sisdoallu stivre ohppiid giellageavaheami. Fágadiimmuin gos lea dihto fáddá, lea eanaš oahpaheaddji mii stivre giela ja friddjadoaimmain stivrejit oahppit giela. Čájehuvvo maid ahte engelasgiella lea ohppiin stoahkan-speallun konteavsttas lunddolaš ságastallangiella. Kodamolsun ja sátneluoikkaheapmi dáhpáhuvvá dávjjimusat go eai dieđe mii sátni lea sámegillii ja dárbbášit loatnasáni vai ollásmahte diskurssa. Sámegielloahppit loanahit sániid sihke dárogielas ja engelasgielas, muhto hábmejit engelasáni sámegielat gehčosiin. Dárogielat oahppit gal eai loanat sámegielas sániid, muhto veahá engelasgielas.

Guokte sámegielloahppi hupmagođiiga spealu oktavuodas engelasgiela gaskaneaskka, ja go bođii goalmát oahppi gaskii ja humai sámegiela, de molssuiga soai maid sámegillii. Dat lei oassi analysas mii duodašta ahte oahppit molsot giela dan gillii maid earát hupmet gaskii. Dás fertte maid vuhtiiváldit ahte gávdnojit ovttaskas erohusat oahppis oahppái buot gielaid dáfus.

Loahpalaččat sáhtta konkluderet ahte sámegiella lea giella maid hupmet eanemus sihke skuvladiimmuin ja friddjagoartiliin, vaikko lea guovttegielat skuvla ja luohkká.

Mun čállen álggahusas ahte skuvlla ulbmil lea ahte buot oahppit galget šaddat doaibmi guovttegielagin ja váldoulbmil lea ahte buot mánát galget oahppat sámegiela nu bures ahte lea vejolaš čuovvut oahpahusa sámegillii muđui skuvllas. Baker (2014) beaktillis prográmmamálla modeallajurddašeami vuodul sáhtta lohkat ahte dárogielat oahppit dál gullet beaktillis guovttegielat prográmmamálli, go sirdašuvve sámegielatluohkkái.

Álggahusas maid čállen sámegiella nubbingiella njiedjama birra (1.3.2 Otná oahppoplánat ja lágat) ja oassi mu čuolmmas lei ahte nanne go dát prográmmamálla mii dutkanluohkás lea sámegiella nubbingiellan oahpahusa? Dárogielat ohppiin lea sámegiella nubbingiellan ja sámegielat ohppiin fas sámegiella vuosttašgiellan. Dárogielat ohppiin lea lassi sámegielloahpahus go eará fágaid bokte maid ohppet sámegiela ja danne dát prográmmamálla nanne sin nubbingiellan oahpahusa.

Dát mearkkaša ahte skuvla háliida ovddidit sámegiela ja čuovvu NAČ 2016:18 cealkámuša. Bohtosat goitge čájehit ahte sáhtta leat vuollásaš eahpádus gaskkal skuvlla giellaulbmiliid ja man vejolaš lea duohtavuodas olahit daid ulbmiliid. Dárogiel informánttat gullet eanaš áiggi sámegiela skuvllas, muhto lea aivve vejolašvuohta geavahit eatnigielaset. Vaikko oahpaheaddjis ja skuvllas leat vuordámušat ahte dárogielat oahppit sámástit, de čájehuvvo ahte ii šatta nu. Ohppiid reseptiiva giellageavaheapmi lea vuodđun dasa, ja sámegiela dialoga hárve gullo. Dat muitala ahte gielalaš ulbmil mii lea njálmmálaš ja čálalaš guovttegielatvuohta mu dárogielinformánttaid dáfus orro realitehtas váttis olahit.

5.2 Ohppiid giellaguottut

Oahppiságastallan ja oahpaheaddji raportereren čájeha ahte oahppit leat gielladiđolaččat ja ahte sis leat buorit giellaguottut. Oahppit dihtet bures sámegiela árvvu ja ahte leat unnán olbmot mat hálddašit dan. Sii dihtet maid ahte lea dehálaš ahte ii seagut gielaid. Ohppiin lea dat oaidnu ja dakkár guottut ahte sámegiella ii galgga jávkat. Ja maiddái oidnet dehálašvuođa ja mávssolašvuođa das ahte lea riggodat ahte guokte giela leat buohtalaga. Dutkanluohkás vuhttojit sámegiela oahppit erenoamáš áicilat giellamolsuma ektui. Sii diđolaččat váruhit ahte eai huma dárogiea go eai dárbbas, diđolaččat váruhit ahte eai seagut gielaid ja háliidit oahpahit dárogielat ohppiid hupmat sámegiela. Konkluderen ahte go leat dárogielat oahppit luohkás, de dat mielddisbuktá ahte oahppit atnet sámegielas eambo árvvu ja sámegiela seailuheapmi šaddá dehálaš. Oahpaheaddji dávjá digaštallá giellageavaheami birra ohppiidisguin ja doaivvun ahte dasa lea boadus ahte ohppiid gielladiđolašvuohta loktana.

5.3 Oahpaheaddji hástalusat

Oahpaheaddji vásiha hástalusaid guovttegielatoahpahusas. Analysa báddenbohtosiin ja oahpaheaddji beaivegirjji bohtosat čájehit ahte oahpaheaddji ii leat konsekveantta giellageavaheami dáfus, muhto ahte son lea maid diđolaš dasa. Son lea eahpesihkar mii lea riektá gielladiđolašvuođain, oahppijoavkkuin ja dialogain molssoda giellastrategiijaid. Oahpaheaddji lea eahpesihkar galgá go buot jorgalit dárogillii ja goas. Eahpesihkarvuohta čuožžila dan balus ahte sámegiela oahppit dáruiduvvet jus beare olu dárusta, ja ahte dárogielat oahppit eai oahpa sámegiela. Go olles luohkká lea oahpahusas, de dávjá jorgala oktasaš dieđuid dárogillii ja de dávjá maid oaidná ahte giellamodus mekanisma buktá dovddu ahte lea giellamoivi.

Čájehuvvo goitge ahte ii leat mihkkege ohppiid dáfus mii hehte oahpaheaddji sámástit konsekveantta dárogielatohppiiguin. Oahpaheaddji raportere dutkanáigodaga loahpas ahte lea šaddan duostilit deattuhit sámegiela dárogielat ohppiiguin, danne go dárogieloahppit leat ságastallamiin sávvan ahte oahpaheaddji hupmá eambobo sámegiela ja maiddái leat čájehan ahte sii ipmirdit dohkálaččat sámegiela.

Oahppoplánaid gáibádusat ja lánkaortnet maid stivrejit oahpaheaddji bargovuogi.

Oahpaheaddjis leat fágat nugo risttalašvuohta, osku, eallinoaidnu ja etihkka, servodatfága ja luonddufága gos leat olu fáttát maid ságastallá ja ságastallama bokte oahppá. Guovttegielat fágaoahpahas leat dasto hástalusat dan dáfus go de lea fágasisdoallu maid galggašii buohkaide gaskkustit, ja dat maid šaddá hástalusson rahpat ságastallama buohkaide go leat guokte giela ja giellamodus lea dávjjimusat sámegiella.

5.4 Loahppakommentárat

Dutkánluohkkái dárogiel ohppiid sirdit lei mearrádus masá muhtimat ledje eahpesihkkarat ja muhtimat eai lean mielas. Mun jáhkán ahte 70-logu oaidnu dan ektui ahte guovttegielatvuohta lea heađuštus lea leamaš váikkuheaddji. Dát dutkan sávvanis sáhtášii doaibmat veahkkin eará perspektiivvas geahččat guovttegielatvuođaoahpahas, ja čielgasit oainnu addit sidjiide geat eai leat mielas leamaš sirdimii. Oahpaheddjiide maid lea ávkin oaidnit oahpahas eará čalmmiiguin ja nanu teoriija doarjja čilge oahpaheaddjái manin giela dáfus dáhpáhuvet iešguđet lágan mekanismat ja ii leat mihkke oahpaheaddji giellamáhtus mii goazada.

Okta eará ášši maid háliidan maid kommenteret ja váldit vuhtii lea go dutkanskuvllas sirdet dárogielat ohppiid easka gaskadási rájes go mánát leat logi jahkásaččat ja viđát luohká rájes. Vuosttaš gitta njealját luohkás sii leat sirrejuvvon ja leat sierra dárogielatluohkás. Suohkana giellaplána evttoha vuosttaš gitta njealját luohkkái earet eará giellalávguma ovttá olles beaivvi jagis ja maiddái oanehis giellariššumiid oktii vahkkus, vai lassána sámegiella oahpahas. Skuvla lea čielgasit ollen dobbelii sámegiela ealáskahttimis go lea sirdán gaskadási rájes ohppiid čielga sámegielat luohkáide. Dan sáhtá maid abstrákta historjjálaš perspektiivvas oaidnit Todal (2009) tabeallain man birra mun čállen kapihttal 2.5 teoriijaoasis (gč. Govus 1.3. Sámegiela oahpahasmodeallat 1800-2009. Sihke láivves ja beaktilis prográmmamállet). Das oaidná movt sámegiella duođai lea ovdánan dáruiduhttináigodagas otnázii.

Hupmangielaid oahppama birra ges čállen ahte boares dutkan lei čájehan ahte giela jietnadeami oahppá buoremusat vuosttaš čieža eallinagi ja ahte máná lea duostilit jietnadit sániid, muhto goitge lea máná motivašuvdna mii lea deháleamos. Skuvla háliida ohppiid

sámegiellálggaid nannet. Soaitá orrut vuostálagá go vuosttaš gitta njealját skuvlajahkáái go primára identitehta šaddá ja go giellaoahppan livččii njuovžil, de sirrejit dárogielat ja eará minoritehtagielat ohppiid ráinnas dárogielluohkáide. Primára identitehta šaddá primárasosialiserema bokte vuosttaš čieža eallinjagi nu movt daddjo giela ja identitehta birra. Sekundára identitehta mii fas oažžut maŋnel dan vuosttaš čieža eallinjagi sekundára sosialiserenproseassaid bokte. Go olmmoš sirdása ovttá birrasis nubbái, de rivdet rollat ja ovdánit iešguđetlágan oasseidentitehtat. Jus oahppit livččii álggus skuvlaagis jo leamaš sámegielat luohkáin, de lei soaitit sáhttit aidnit čielgaseappot ahte skuvlla gielalaš ulbmiliid lea vejolaš olahit. Oahppit sáhttet vásihit birasrievdama sihke identitehta dáfus ja giela ektui noađđin, ja guhkes proseassan heivehit iežas dohko. Oahppit šaddet vuos heivehit iežaset ođđa luohkkádillái, ja maiddáái sámegiela gullat eambo seammás go fágalaš gáibádusat lassánit. Dan maid mun smiehtan lea ahte livččii go dárogielat mánáin obbalaččat stuorit motivašuvdna oahppat sámegiela jo vuosttaš luohká rájes.

5.5 Viidásit bargguide evttohus

Loahppakommentáras namuhin dutkanskuvlla vuosttaš gitta njealját luohká sámegiela nubbingielatoahpahusa. Juste dat ahte gaskadási rájes sirdet sámegielluohkkái boktá sáhkkiivuoda ja hálu guorahallat daid namuhuvvon fáktoriid go agi, motivašuvnna, identitehta ja duogaža giellaoahppama dáfus. Háliidivččen guorahallat makkár eavttut berreše váldojuvvot vuhtii go ohppiid sirdá dárogielluohkás sámegielatluohkkái gaskadási rájes.

Livččii maid miellagiddevaš dutkat dárogielohppiid sámegiela dási ja man dásis skuvla olaha iežas giellaubmiliid boahteáiggis, mii lea ahte buot oahppit galggaše šaddat doaimmi guovttegielagin. Dan oktavuodas maid sáhtášii guorahallat ahte váikkuha go dát prográmmamálla mii lea dutkanluohkás dan lihkestuvvan vuosttašgielat oahpahusmodealla, mii lea bures doaimman guhkit áigge badjel, vai lea go nu ahte dat oba leage lihkestuvvan?

Iežan dutkamis oainnán ahte sámegiela diibmu lea nu gohčoduvvon “árbevirolaš” oahpahanmálla, čálán maid bohtosiin ahte nu lea dába leamos oahpahanmálla sámegiella vuosttašgiela diimmuin. Millii bođii ja šadden sáhkki dasa man lihkestuvvan lea dálá sámegiella vuosttašgiellaoahpahuš oahpahanvugiid dáfus, ja lea go dat vuodđuduvvon álgoálbmot oahpahanvugiide vai oalát váikkuhuvvon oarjemáilmmi “árbevirolaš” oahpahanvugiin? Soaitá vel nu ahte sámegiella vuosttašgiela oahpahuš maid sáhtášii oahppat Walesa cymruogiellaoahpahušas, nu movt Todal (1996, 2018) lohka ahte Sámi nubbigiellaoahpahuš sáhtášii.

Ođđa oahppoplána, mii doaimbagoahtá 2020 rájes, maid buktá eará njuolggadusaid. Mun lean ieš buktán cealkámuša sámegealla nubbingiellan ođđa oahppoplánii. Livččii maid miellagiddevaš boahpteáiggis geahččat lea go dárkilis oahppan, mii ođđa oahppoplána válđojurdda lea, beaktilit giellaoahpahusa dáfus ja man dásis lea álkit olahit gielalaš ulbmiliid dálá oahppoplána ektui.

Gáldut

Baker, Colin 2017: Foundations of bilingual education and bilingualism. 5th ed. hápmi 79. Bristol: Multilingual matters.

Balto, Asta 1997: Sámi mánáidbajásgeassin nuppástuvvá. Oslo: Ad notam Gyldendal.

Bell, Judith 2000: Introduktion till forskningsmetodik. 3. uppl. hápmi. Lund: Studentlitteratur.

Bolander, Ingela 2008: Code-switching in the classroom: A sign of deficiency or a part of the learning process? Karlstad: Estetisk-filosofiske fakulteten

Brekke, Mary & Tiller, Tom 2013: Læreren som forsker : innføring i forskningsarbeid i skolen. Oslo: Universitetsforl.

Bull, Tove 2002: Kunnskapspolitikk, forskningsetikk og det samiske samfunnet. Oslo: De nasjonale forskningsetiske komiteer, 6-21.

Davies, Emyr 1996: “Muhtin bealit giellaoahpaheamis – Go geahččá walesalaččaid bealis”. Todal, Jon ja Martin Pope (doaimm.): Duostta hupmat – Gulahallanvuohki sámegiellaoahpahas. s. 11–47 Guovdageaidnu: Sámi oahpahusráđđi.

GOD, Gonagaslaš girko-, oahpahas ja dutkandepartementa (1997): 10-jagi vuodđoskuvlla sámi oahppoplánat. Guovdageaidnu: Sámi oahpahusráđđi

Hagen, Kristin 2005: Transkripsjonsveiledning for NoTa Oslo. Universitetet i Oslo. Vižžon 16.01.19 dáppe: <http://www.tekstlab.uio.no/nota/oslo/transkripsjon/NoTa-transkripsjonsveil7.pdf>

Forskingskampanjen 2014: Rapport: Ta tempen på språket! Forskningsrådet. Oslo: Multiling Senter for flerspråklighet ved Universitetet i Oslo. Vižžojuvvon 16.01.19 dáppe

https://www.miljolare.no/innsendt/oppslag/1336/5502d9f97a260/rapport_fd2014.pdf

Grosjean, Francois 2001: “The bilingual’s languagemodes”, Nicol, Janet 2001: One mind, two languages : bilingual language processing 2. 1–22. Malden. Mass: Blackwell.

Helander, Nils Øivind 2012: Norgga beale oahppoplána doaibmi guovttegielatvuohta : mo dan meroštallat? Sámi allaskuvla: Sámi dieđalaš áigečála 2/2012: 57–83

Helander, Nils Øivind 2017: Ohppojuvvon ja sohppojuvvon giella. Gielladiđolašvuohta, čálamáhttu ja guovttegielatvuohta. Sámi allaskuvla.

Keskitalo, Pigga 2017: Kultursensitiiva sámi skuvla. Kárásjohka: Davvi girji.

Kleemann, Carola Babette 2015: Lek på to språk. En studie av kodeveksling og språkalternering i tospråklig rollelek på nordsamisk og norsk i en samisk barnehage. In Tove Bull (Ed.): UiT Norges arktiske universitet.

Kullberg, Birgitta 2004: Etnografi i klassrummet 2. uppl. hápmi. Lund: Studentlitteratur.

Kuokkanen, Rauna 2009: Boaris dego eana. Kárásjohka: Čálliid lagadus

Levine, Glenn S. 2011: Code choice in the language classroom. Bristol: Multilingual Matters.

Linkola, Inker-Anni & Keskitalo 2015: Sámegiela oinnolašvuohta sámi skuvllas 1, Guovdageaidnu: Sámi dieđalaš áigečála 1/2015: 7–28

Lovdata (2005): Samisk opplæring i grunnskolen § 6-2. Lov om grunnskolen og videregående opplæring. Vižžojuvvon 26.12.19 dáppe:https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1998-07-17-61/KAPITTEL_7#%C2%A76-2

NAČ almmolaš čielggadeamit 2016: 18 (2016): Váibmogiella. Sámegielaide evttohuvvon láhkamearrádušat, doaibmabijut ja ásahusat. Oslo. Vižžojuvvon 29.12.19 dáppe:
<https://www.regjeringen.no/contentassets/ad82d773c3094582a2660908b48886d3/no/sved/vedlegg.pdf>

Nilssen, Vivi Lisbeth 2012: Analyse i kvalitative studier : den skrivende forskeren. Oslo: Universitetsforl.

Oahpahusdirektoráhtta (2013): Sámegiella vuosttašgiellan oahppoplána (SFS1-04). Vižžojuvvon 16.01.19 dáppe: <https://www.udir.no/kl06/SFS1-04?lplang=http://data.udir.no/kl06/sme>

Oahpahusdirektoráhtta (2013): Sámegeiella nubbingiellan oahppoplána (SAS1-04). Vižžojuvvon 16.01.19 dáppe : <https://www.udir.no/kl06/SAS1-04?lplang=http://data.udir.no/kl06/sme>

Oahpahusdirektoráhtta (2018): Opplæringens verdigrunnlag. Overordnet del av læreplanverket. Vižžojuvvon 22.01.19 dáppe : <https://www.udir.no/laring-og-trivsel/lareplanverket/overordnet-del/opplaringens-verdigrunnlag/>

Omma, Thomas 2002: Kodamolsun dehe loatnasátni? – Čállet sámi verddet / doaimmaheaddjit Harald Gaski ja John T. Solbakk: 138-145. Kárásjohka: Čálliidlágádus

Postholm, May Britt 2010: Kvalitativ metode : en innføring med fokus på fenomenologi, etnografi og kasusstudier 2. utg. hápmi. Oslo: Universitetsforl.

Postholm, May Britt 2013: Den nærværende og forskende lærer. Oslo: Universitetsforl., cop. 2013. 62-78.

Rasmussen, Torkel 2013: “Go ealáska, de lea váttis dápmat” : davvisámegeiela etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid guorahallan guovtti gránnjágieiddas Deanus ja Ohcejogas 2000-logu álggus. In Svonni Mikael (Ed.): UiT Norges arktiske universitet.

Ráđđehus 2006: Sámeláhka. Láhka geassemánu 12. b. 1987 nr. 56: Sámedikki ja eará sámi vuoigatvuođaid birra. Vižžojuvvon 26.12.18 dáppe : <https://www.regjeringen.no/se/dokumenter/lahka-geassemanu-12-b-1987-nr-56-samedik/id449701/>

Ráđđehus 2018: Sámelága giellanjuolggadusat ja sámegeielaid hálddašanguovlu. Artihkal. Vižžojuvvon 26.12.18 dáppe: <https://www.regjeringen.no/se/Fattat/algoalbmogat-ja-unnitlogut/samepolitihkka/samegeiela-geavaheapmi/samelaga-giellanjuolggadusat-ja-samegiel/id633281/#3>

Sand, Therese 1997: Å leve med to kulturer. Oslo: Cappelen akademisk forl., cop. 1997.

Sandøy, Helge & Sandøy, Haakon & Akselberg, Gunnstein & Røyneland, Unn & Mæhlum, Brit 2008: Språkmøte : innføring i sosiolingvistikk 2. utg. hápmi. Oslo: Cappelen akademisk forl.

- Todal, Jon 1996: Cymrus Sápmái. Guovttegielalaš ohpaheami organiserema birra Walesas. – Todal, Jon ja Martin Pope (doaimm.): Duostta hupmat – Gulahallanvuohki sámegielaohpahas. s. 107–121. Guovdageaidnu: Sámi oahpahasráđđi.
- Todal, Jon 2002: “...jos fal gáhttet gollegielat”. Vitalisering av samisk språk i Noreg på 1990-talet. Avhandling til dr.art graden. Universitetet i Tromsø.
- Todal, Jon 2009: Undervisninga i samisk som førstespråk i Noreg : eit kort tilbakeblikk = Sámegiela vuosttašgiellan-oahpahas Norggas : vilppasteapmi vássán áigái Sámegiela vuosttašgiellan-oahpahas Norggas : vilppasteapmi vássán áigái. (Vol. B. 3). Kárášjohka: Davvi girji, 2009. 422-441.
- Todal, Jon 2011: Duođalaš njiedjan fágas sámegiella nubbingiella = Alvorleg nedgang for faget samisk som andrespråk. – Alvorleg nedgang for faget samisk som andrespråk: 19-43, 19-42. Guovdageaidnu: Sámi logut muitalit
- Turnbull, Miles & Dailey-O’Cain, Jennifer 2009: First language use in second and foreign language learning. Bristol: Multilingual matters.
- Wilson, Shawn 2008: Research is ceremony : indigenous research methods. Halifax, N.S: Fernwood Publ.
- Øzerk, Kamil Z. 2008: Tospråklig opplæring og funksjonell tospråklighet. – Flerkulturell virkelighet i skole og samfunn / Therese Sand (red.). 103-129.

Mildosat

Miiddus 1

Risten Gáren Siri

Soahtefielbmá

9520 Guovdageaidnu

.....mánáidskuvla

v/Rektor.....

Boastanr./Báiki

DUTKANLOHPI

Mun lean studeantta sámi vuodđoskuvlaoahpaheaddjeoahpu mastera 5-10 ceahki prográmmas Sámi allaskuvllas. ja lean čálligoahtime masterbarggu. Masterbarggus áiggošin dutkat oahpahusa, oahpaheaddji iežas barggu dutkama metoda vehkiin. Boadán anonymiseret buot ohppiid ja dáhta nu ahte čuovun dutkanetihka. Sávan miehtemielalášvuoda dutkamii ja sávan oažžut dutkanlobi. Savan maid ahte skuvla oainnášii ávkki das. Jus garven barggu de sáhtán maid boahtit maŋjel muitalit dutkama birra skuvlii.

Mu bagadallit leat professor Jon Todal ja vuosttašamanueansa Inker-Anni Linkola-Aikio Sámi allaskuvllas. Lean jurddašan báddet ohppiid skuvladiimmuin. Bagadallit dollet hirbmat dehálažžan dutkat sámi skuvlla iešguđet beliid nugo dan fiinna jurdaga ahte dutkat sámegeiela oahpahasas Boadán giedahallat dutkama sensitiivvalaččat vai ii miige roasuid šatta dutkama geažil. Bagadallit veahkehit mu olles áigge vai buot manná nugo galgá. Vástidan mielas jearaldagaide.

Dutkanlohpi maid jearahuvvo váhnemiin.

Dearv. Risten Gáren Siris

Golggotmánu 2017

Mielddus 2

(čállon mailas)

Bures vánhemat,

lean čađaheamen sámi vuodđoskuvlaoahpaheaddjeoahpu mastera 5-10 ceahki prográmmas Sámi allaskuvllas.

Dan olis áiggošin masterbarggu čállit luohkkáceahki oahpahusa birra.

Fáttá guoskka dasa go leat guovttegielat oahppit. Dutkan guoská eanemus dasa goas mun lonuhan giela ja manne.

Bivddán dis dutkanlobi dutkat oahpahusa. Materiálaháhkkan ii váldde eará 1 dahje 2 oahpahusdiimmu, ja áiggun báddet. Bádden makulerejuvvo go gearggan bargguin. Geavahan maid áicama ja oahpaheaddji anonymiserejuvvon dieđuid.

Boađán anonymiseret buot dutkanmateriála ja čuovun dutkanetihka, man vuodul galggan suddjet mánáid. Ii ovttage máná dovdda dutkanteavstta vuodul. Boađán dutkat luohká organiserema ja kárten dan mo luohká oahpahus lea vuolgán johtui ja makkár jurdagat vánhemiin ja ohppiin leat. Sávan dis miehtemielalášvuoda dán dutkamii. Mu bagadallit leat professor Jon Todal ja vuosttašamanueansa Inker-Anni Linkola-Aikio Sámi allaskuvllas. Válddán oktavuoda maŋŋá jus dárbbášan jearahallamiid čađahit. Vástidan mielas gažaldagaide.

Jus ehpet mieđa dása, de čállibehtet beare ahte in suova báddet inge jearahallat iežan máná.

Hei foreldre

Har begynt på masterstuide i samisk lærerutdanning, 5.-10. Klasse. På Sámi allaskuvla.

I denne forbindelsen har jeg ønske om å skrive om undervisningen i

Temaet er omkring det når det er tospråklige i en klasse med samisk som majoritetsspråk. Min forskning skal tilnærme seg når lærer skifter mellom de to språkene, hva er grunnen til at jeg av å til velger å snakke norsk og motsatt. Kommer til å bruke en eller to timer til samling av materiale til oppgaven i form av opptak. Opptaket vil bli makulert etter arbeidet.

Kommer til å anonymisere alt av forskningsmateriell og følger forskningsetiske regler som skal skjerme barn. Ingen barn vil bli nevnt i teksten. Skal se nærmere på organisering og kartlegging over hva grunnene er til valg av slik organisering som vi har og hvilke tanker barn og foreldre har. Ønsker samtykke til denne forskningen. Mine veiledere er Jon Todal og 1. amanuensis Inker-Anne Linkola-Aikio på Sámi allaskuvla. Tar kontakt med dere senere om jeg trenger hjelp til evt. Intervju med foreldre eller noen av deres barn. Kan gjerne svare på spørsmål om dere lurer på noe.

Om dere ikke samtykker dette så skriv snarest om at dere ikke samtykker at deres barn skal delta i hverken opptak eller intervju.

Dearv./med hilsen Kirsten Karen Siri

Golggotmánu 24.b. 2017/ 24. Oktober 2017

Mielddus 3

.....mánáidskuvla

v/rektor

Risten Gáren Siri

Soahtefielbmá

9520 Kautokeino

DUTKANLOHPI

Skuvlla bealis leat ortnegis ahte dutkat go fal anonymisere dutkama, ja ii almmuhuvvo ahte lea dutkojuvvon mánáidskuvllas.

Dearvvuodaiguin /Med vennlig hilsen

.....

rektor

..... Mánáidskuvla/

..... Barneskole

Miiddus 4

God dag.

Viser til tidligere mail om tillatelse til å bruke elevene som informanter til min masteroppgave den 24. Oktober 2017

Kan jeg få spesifikk tillatelse til å bruke som eksempelev i min masteroppgave om ting vi har snakket om ift. samisken og hvorvidt han snakker samisk hjemme ift på skolen?

Også om det at han har velgt å flytte fullstendig i samiskklassen?

Det kan hende jeg tar ett lite intervju med han.

Kan jeg eventuelt bruke deg som eksempel å kunne du tenkt deg å svare på dette spørsmålet:

Hvorfor syns du det var bedre at ble flyttet til samisk klasse i alle timer? Hvor mye snakker han samisk hjemme? (bare svar kort om du har lyst)

Mvh. Kirsten Karen Siri

04.01.19